

„Wpływ działań podejmowanych w ramach VIII osi priorytetowej PO liŚ 2014-2020 na osiągnięcie celu szczegółowego jakim jest lepsza dostępność infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego oraz wzrost kompetencji kulturowych społeczeństwa jako ważnych elementów konkurencyjności gospodarki”

Raport końcowy

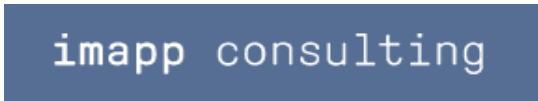
Policy & Action Group Uniconsult sp. z o. o.

ul. Ku Wiśle 7, 00-707 Warszawa
tel. 22 256 39 00, fax. 22 256 39 10
biuro@pag-uniconsult.pl
www.pag-uniconsult.pl



Imapp Consulting sp. z o.o.

ul. Twarda 44, 00-831 Warszawa
hello@imapp.consulting
www.imapp.consulting.eu



imapp consulting

Autorzy:

J. Szczucki (kierownik badania)

M. Gajewski, H. Kalinowski, R. Kubajek, E. Kusideł, A. Matejczuk-Rosa, M. Ośka, B. Pietrzak, A. Rzońca, J. Witkowska

Warszawa, 14 grudnia 2023 r.

Spis treści

Streszczenie	3
Executive summary	7
Wykaz skrótów	11
1. Cele i zakres badania	12
2. Metodologia	15
3. Cele interwencji i osiągnięte wyniki	18
3.1. Zakładane cele i zakres interwencji w ramach VIII OP PO LiŚ	18
3.2. Zakładane i osiągnięte wskaźniki produktu i rezultatu	20
3.3. Realizacja celów interwencji.....	28
3.4. Ponadregionalność projektów	34
3.5. Efekty realizacji projektów.....	37
3.6. Wpływ interwencji w wymiarze terytorialnym – wyniki badań ekonometrycznych	48
3.6.1. Wydatki JST na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego	48
3.6.2. Syntetyczny Miernik Kultury	52
3.6.3. Skuteczność projektów i konwergencja	55
3.7. Wpływ interwencji w wymiarze terytorialnym –wyniki analizy danych zastanych i badań jakościowych.....	56
4. Inne aspekty realizowanych projektów	62
4.1. Realizacja projektów a wybrane problemy	62
4.2. Wpływ realizacji projektów na zwiększenie dostępności obiektów kultury	68
4.3. Wpływ realizacji projektów na ofertę instytucji kultury oraz poprawę kompetencji w społeczeństwie polskim	77
4.4. Dobre praktyki	83
4.5. Komplementarność.....	89
5. Podsumowanie	92
6. Tabela wniosków i rekomendacji	97
Spis tabel, wykresów, map, schematów i ramek	104

Streszczenie

Badanie „Wpływ działań podejmowanych w ramach VIII osi priorytetowej PO LiŚ 2014-2020 na osiągnięcie celu szczegółowego jakim jest lepsza dostępność infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego oraz wzrost kompetencji kulturowych społeczeństwa jako ważnych elementów konkurencyjności gospodarki” zostało zrealizowane w okresie od sierpnia 2023 do grudnia 2023 roku przez konsorcjum firm Policy & Action Group Uniconsult sp. z o.o. i Imapp Consulting sp. z o.o. na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Celem interwencji w ramach VIII OP PO LiŚ była ochrona dziedzictwa kulturowego – zarówno materialnego, jak i niematerialnego i rozwój zasobów kultury. Realizowane inwestycje miały na celu efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiąganiu korzyści społecznych i gospodarczych, zarówno w wymiarze krajowym, jak regionalnym i lokalnym.

W wyniku przeprowadzonych naborów w VIII OP zawarte zostały łącznie 152 umowy o wartości ogółem 3,3 mld zł i wartości dofinansowania unijnego 2,14 mld zł. Osiem umów zostało rozwiązanych, zaś ostatecznie realizowane są 144 umowy, których wartość ogółem wynosi 3,16 mld zł, a wartość dofinansowania unijnego to 2 mld zł.

Monitorowane w PO LiŚ wskaźniki produktu i rezultatu bezpośredniego (dotyczące liczby obiektów kultury i dziedzictwa kulturowego objętych wsparciem oraz liczba osób, które z nich korzystają) albo zostały już uzyskane, albo też są tego bliskie. Zostały objęte wsparciem 404 obiekty kultury i dziedzictwa kulturowego (wskaźnik produktu), co stanowi 104% wartości założonej w PO LiŚ. Także wysoki jest poziom realizacji wskaźników rezultatu bezpośredniego – czas na ich osiągnięcie wynosi rok od momentu zakończenia projektu. Beneficjenci osiągnęli poziom rocznej liczby korzystających na poziomie 22,8 mln osób (84% celu VIII OP) oraz roczny wzrost liczby odwiedzin o 4,3 mln (100% celu VIII OP). Biorąc pod uwagę wartości założone przez beneficjentów we wnioskach o dofinansowanie oba wskaźniki w okresie trwałości najprawdopodobniej zostaną osiągnięte. Także realizacja pozostałych wskaźników produktu i rezultatu bezpośredniego nie wydaje się zagrożona.

Generalny wniosek płynący z badania wskazuje, że zrealizowana w ramach VIII osi priorytetowej PO LiŚ 2014-2020 interwencja zapewnia lepszą dostępność infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego, a w wyniku wzrostu dostępności, w konsekwencji szerszego uczestnictwa w kulturze, następują pozytywne zmiany w zakresie kompetencji kulturowych społeczeństwa. Na tego typu efekty wskazuje zarówno wysoki stopień realizacji wskaźników projektowych, jak i (w szczególności) wyniki przeprowadzonych badań jakościowych. Efekty prowadzące do powyższej konkluzji widoczne są w ramach studiów przypadku dofinansowanych projektów, które pokazują pozytywne zmiany w zakresie infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego, jak i szereg przykładów rozwijanej w instytucjach kultury (przy wykorzystaniu dofinansowanej infrastruktury) oferty artystycznej i edukacyjnej. Towarzyszy temu również wzrost dostępności instytucji kultury, w szczególności z uwzględnieniem osób o specjalnych potrzebach, w tym osób z niepełnosprawnością. Uwidaczniają się także efekty w zakresie poszerzania funkcji

instytucji kultury oraz skutecznej adaptacji do megatrendów, w szczególności związanych z cyfryzacją i wykorzystywaniem nowych technologii (przez użytkowników i – odpowiednio – w zakresie ekspozycji obiektów i zbiorów dziedzictwa kulturowego oraz udostępniania oferty kulturalnej i artystyczno-edukacyjnej). Ustalenia badawcze nie wskazują na występowanie wysokiego ryzyka jałowej straty (uwidacznia się niezastępowalność otrzymanego wsparcia).

Wnioskowanie o realizacji celów szczegółowych interwencji możliwe jest także w oparciu o poglądy przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego, w ramach których realizowane były wspierane projekty. Pozytywne opinie tego gremium odnoszą się do widocznych już obecnie efektów w postaci: lepszego wykorzystania potencjału wspieranych obiektów, pojawienia się bogatszej oferty / repertuaru czy też obserwowanego, zwiększonego udziału społeczeństwa w wydarzeniach kulturalnych oraz w zakresie szerszego użytkowania oferty artystyczno-edukacyjnej instytucji kultury. Rezultaty te prowadzą do poprawy kompetencji kulturowych społeczeństwa.

Beneficjenci w ramach realizowanego badania ilościowego dostrzegają oddziaływanie projektów na prowadzone przez nich instytucje, związane m.in. z lepszym wykorzystaniem możliwości obiektu i poprawą warunków korzystania z obiektu (odpowiednio 97% i 91% badanych), ze zwiększaniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami - osób z niepełnosprawnościami i wykluczonych bądź zagrożonych wykluczeniem), wprowadzeniem i rozwojem oferty kulturalnej i działalności edukacyjnej, z większą rozpoznawalnością instytucji, z zacieśnianiem współpracy z innymi podmiotami, co przekłada się w efekcie na wzrost zainteresowania wśród odbiorców, zarówno społeczności lokalnej, jak i turystów (wskazuje na to aż 95% badanych).

Z kolei wpływ zrealizowanych projektów na sytuację finansową poszczególnych instytucji kultury pozostaje niejednoznaczny i zależny od sytuacji danej instytucji i zakresu realizowanego projektu. Analogicznie, trudno ocenić wpływ projektów na szersze otoczenie społeczno-gospodarcze, to oddziaływanie nie jest już tak widoczne i identyfikowalne przez beneficjentów, choć z całą pewnością w wielu przypadkach wpływ ten należy ocenić pozytywnie.

Duża część wsparcia w ramach VIII OP PO LiŚ (86 spośród 144 projektów, a więc 60%) trafiła do podmiotów z siedzibą zlokalizowaną w największych miastach wojewódzkich, przede wszystkim w regionach znanych z dużej liczby najcenniejszych w Polsce obiektów zabytkowych i z bogatej oferty kulturalnej. Projekty były realizowane także w miejscowościach małych, w tym w gminach wiejskich i oddalonych od metropolii. Choć przedsięwzięcia były realizowane głównie poza terenem gmin zagrożonych trwałą marginalizacją, to z ich efektów korzystają także mieszkańcy tych terenów (projekty miały zasięg co najmniej regionalny). Chodzi tu o takie oddziaływanie projektów jak zwiększenie dostępności i jakości oferty kulturalnej oraz stymulowanie rozwoju społecznego i gospodarczego.

Wsparte przedsięwzięcia wywarły bezpośredni silny wpływ na rozwój infrastruktury kultury i dziedzictwa, co bezpośrednio przełożyło się na szeroko rozumiany rozwój oferty wspartych podmiotów (ilościowy i jakościowy). W efekcie potrzeby odbiorców mogą być zaspokajane w sposób pełniejszy, co tworzy korzystne warunki do szeroko rozumianego rozwoju społecznego. Projekty silnie oddziałują poprzez wprowadzenie i rozwój działań z zakresu edukacji kulturalnej podnoszącej kompetencji kulturowe odbiorców oferty – wymiar edukacji był bardzo mocno eksponowany we wspartych przedsięwzięciach. Około co trzeci projekt spowodował wzrost aktywności społecznej mieszkańców, nowa oferta w znacznym stopniu zwiększa poczucie lokalnej tożsamości, a część projektów w znacznej mierze wprost było skierowanych do mieszkańców terenów zagrożonych marginalizacją i z dotychczas ubogą ofertą kulturalną.

Rola środków europejskich w kształtowaniu zarówno postaw, jak i podejmowaniu realnych działań w obszarze zwiększania dostępności jest nie do przecenienia, także w sferze dotyczącej kultury. Stąd istotne w niniejszej ewaluacji było uzyskanie odpowiedzi na pytania czy i jakie rozwiązania dostępnościowe wprowadzali beneficjenci w ramach projektów finansowanych z VIII osi priorytetowej PO IiŚ. Z badania wynika, że gros projektodawców (92% respondentów) takie udogodnienia wdrażało, głównie w obszarze związanym z likwidacją barier architektonicznych(72%). Zaznaczyć należy, że niemal połowa spośród deklarujących podejmowanie takich działań dostosowuje także swoją ofertę do potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami, w tym potrzeb osób z niepełnosprawnościami, ale także seniorów, rodziców z małymi dziećmi, osób wykluczonych bądź zagrożonych wykluczeniem. Jak wynika z badania, wprowadzane w projektach udogodnienia mają istotne znaczenie dla lokalnych społeczności, przede wszystkim w sferze dostępności architektonicznej i cyfrowej. Przy wprowadzaniu rozwiązań ułatwiających dostęp do instytucji kultury i jej oferty szczególnie ważne jest, by współpracować i konsultować je z różnymi środowiskami, zarówno skupiającymi określone grupy odbiorców, jak i działającymi w sferze dostępności, tak by odpowiadały na potrzeby użytkowników, ale i uwzględniały pewne ograniczenia instytucji. Konsultacje z różnymi środowiskami mogą powodować wdrażanie udogodnień, tam, gdzie to jest możliwe i zasadne oraz wypracowanie rozwiązań nieoczywistych, i niekoniecznie wymagające wielkich nakładów, które poprawiają dostęp do obiektu i/lub oferty kultury. Kolejną istotną kwestią jest konieczność organizacji szkoleń „dostępnościowych” dla pracowników, wolontariuszy mających kontakt z osobami ze szczególnymi potrzebami oraz dla kadry zarządzającej instytucjami kultury. Niezwykle ważna jest także podnoszenie świadomości nt. potrzeb osób z różnego rodzaju ograniczeniami, także wśród władz i pracowników samorządowych.

Przeprowadzona w ramach badania analiza komplementarności wskazuje, że beneficjenci projektów dofinansowanych w ramach VIII osi priorytetowej PO IiŚ 2014-2020, są w stanie rozwijać swoje instytucje kultury przy wykorzystaniu różnych źródeł finansowania, w sposób przemyślany i odpowiednio powiązany z projektami VIII osi priorytetowej. Wnioski te upoważniają do stwierdzenia występowania wysokiej komplementarności wsparcia, zarówno

międzyprogramowej (w tym pomiędzy perspektywami finansowym), jak i merytorycznej, oznaczającej możliwość finansowania różnych aspektów funkcjonowania instytucji kultury i dziedzictwa kulturowego. W zakresie komplementarności za szczególnie cenne należy uznać powiązania projektów, w których ma miejsce rozwój infrastruktury kultury (obiektów), wspomagany finansowaniem nowej oferty programowej (artystycznej i edukacyjnej). W praktyce wspierania projektów rozwojowych w ramach VIII osi priorytetowej PO LiŚ 2014-2020 z sytuacjami takimi mamy do czynienia bardzo często (odpowiednio do specyfiki przedmiotu działania danej instytucji kultury i dziedzictwa kulturowego).

Na podstawie wyników badania zaproponowaliśmy też kilka rekomendacji:

- Rekomendujemy rozważenie przeprowadzenia analizy zastosowanych rozwiązań „prodostępnościowych” po kilku latach od rozpoczęcia ich funkcjonowania w projektach.
- W ramach kolejnych programów, finansowanych ze środków europejskich, w tym programu FEnKS w Działaniu FENX.07.01 Infrastruktura kultury i turystyki kulturowej należy położyć duży nacisk na wsparcie działań ukierunkowanych na podnoszenie kompetencji kadr beneficjenta.
- Warto rozważyć, czy rozwój oferty edukacji kulturalnej nie powinien być wspierany w ramach kolejnych programów, finansowanych ze środków europejskich, obecnie kryteria oceny projektów tylko premią rozwój takiej oferty po zakończeniu realizacji projektu oraz przygotowanie, w ramach projektu, odpowiednich warunków lokalowych do prowadzenia takiej działalności.
- Wskazane jest, aby w kolejnych edycjach programu, finansowanego ze środków europejskich, realizacja projektów przebiegała z większym udziałem społeczeństwa i w efekcie końcowym bardziej mu służyła. Warto rozważyć wprowadzenie np. konsultacji z potencjalnymi odbiorcami czy organizacjami pozarządowymi, które mogłyby korzystać z odnowionej przestrzeni. Ponadto, nacisk powinien zostać położony na rzetelną analizę popytu oraz włączenie społeczeństwa do przygotowania oferty kulturalnej (rozwój publiczności).
- W przyszłości w kryteriach oceniających dostosowanie do osób ze szczególnymi potrzebami (dotyczące projektów zabytkowej infrastruktury kultury) rozszerzyć ewentualny zapis dotyczący konsultacji zaproponowanych rozwiązań z osobami ze szczególnymi potrzebami, w tym z osobami niepełnosprawnościami, również o inne instytucje mające wpływ na wprowadzane udogodnienia.
- W ramach kolejnych programów finansowanych ze środków europejskich należy wspierać działania, zmierzające do zapewnienia bezpieczeństwa i ciągłości działania infrastruktury kultury w przypadku nieprzewidzianych, kryzysowych okoliczności, w celu stworzenia warunków dla nieprzerwanego dostępu społeczeństwa do kultury – m.in. poprzez działania on-line. Należy dołożyć starań, aby oferta on-line była przyjazna dla różnych grup odbiorców, atrakcyjna i różnorodna .

Executive summary

The study 'Impact of activities undertaken under priority axis VIII of the Infrastructure and Environment Programme 2014-2020 (I&E OP) on achieving the specific objective of better accessibility of cultural infrastructure and cultural heritage and increasing the cultural competences of society as important elements of the competitiveness of the economy' was carried out in the period from August 2023 to December 2023 by a consortium of Policy & Action Group Uniconsult sp. z o. o. and Imapp Consulting sp. z o. o. commissioned by the Ministry of Culture and National Heritage.

The aim of the intervention under the 8th OP PO IiŚ was the protection of cultural heritage - both tangible and intangible - and the development of cultural resources. The implemented investments were aimed at effective use of the potential of cultural heritage in achieving social and economic benefits, both in the national, regional and local dimensions.

As a result of the recruitment processes conducted in the 8th OP, a total of 152 grant contracts were concluded with a total value of PLN 3.3 billion and the value of EU funding of PLN 2.14 billion. Eight contracts were terminated, and 144 contracts are finally being implemented, the total value of which is PLN 3.16 billion, and the value of EU funding is PLN 2 billion.

The product and direct result indicators monitored in the I&E OP (concerning the number of cultural objects and cultural heritage covered by support and the number of people who use them) have either already been achieved or are close to being achieved. 404 cultural and cultural heritage objects were supported (product indicator), which constitutes 104% of the value assumed in the I&E OP. The level of implementation of direct result indicators is also high - the time to achieve them is one year from the end of the project. The beneficiaries achieved an annual number of users of 22.8 million people (84% of the VIII OP target) and an annual increase in the number of visits by 4.3 million (100% of the VIII OP target). Taking into account the values assumed by the beneficiaries in their applications for funding, both indicators will most likely be achieved during the durability period. The implementation of other product and direct result indicators also does not seem to be at risk.

The general conclusion from the study indicates that the intervention implemented under priority axis VIII of the I&E OP 2014-2020 ensures better accessibility of cultural infrastructure and cultural heritage, and as a result of increased availability, as a consequence of wider participation in culture, positive changes occur in the scope of cultural competences of society. This type of effects is indicated both by the high degree of implementation of project indicators and (in particular) by the results of qualitative research. The effects leading to the above conclusion are visible in case studies of supported projects, which show positive changes in the field of cultural infrastructure and cultural heritage, as well as a number of examples of artistic and educational offers developed in cultural institutions (using subsidized infrastructure). This is also accompanied by an increase in the accessibility of cultural institutions, in particular taking into account people with special

needs, including people with disabilities. There are also visible effects in terms of expanding the functions of cultural institutions and effective adaptation to megatrends, in particular those related to digitization and the use of new technologies (by users and - respectively - in the exhibition of cultural heritage objects and collections and providing cultural, artistic and educational offers). The research findings do not indicate a high risk of deadweight loss effect (the support received is non-substitutable).

It is also possible to draw conclusions about the implementation of specific objectives of the intervention based on the views of representatives of local government units within which the supported projects were implemented. The positive opinions of this body refer to the effects that are already visible in the form of: better use of the potential of supported facilities, the emergence of a richer offer/repertoire or the observed increased public participation in cultural events and wider use of the artistic and educational offer of cultural institutions. These results lead to improved cultural competences of society.

As part of the quantitative research, beneficiaries notice the impact of the projects on the institutions they run, related to, among others, with better use of the facility's capabilities and improving the conditions of use of the facility (97% and 91% of respondents, respectively), with increasing accessibility for people with special needs - people with disabilities and those excluded or at risk of exclusion), introducing and developing a cultural offer and educational activities, with greater recognition of the institution, with closer cooperation with other entities, which translates into increased interest among recipients, both the local community and tourists (as indicated by as many as 95% of respondents).

In turn, the impact of implemented projects on the financial situation of individual cultural institutions remains ambiguous and depends on the situation of a given institution and the scope of the project being implemented. Similarly, it is difficult to assess the impact of projects on the broader socio-economic environment, this impact is no longer as visible and identifiable by the beneficiaries, although in many cases this impact should certainly be assessed positively.

A large part of the support under the 8th OP PO IiŚ (86 out of 144 projects, i.e. 60%) went to entities with headquarters located in the largest provincial cities, primarily in regions known for a large number of the most valuable historic buildings in Poland and a rich cultural offer. Projects were also implemented in small towns, including rural communes and communes remote from metropolises. Although the projects were implemented mainly outside communes at risk of permanent marginalization, their effects also benefit the inhabitants of these areas (the projects were at least regional in scope). This is about the impact of projects such as increasing the availability and quality of the cultural offer and stimulating social and economic development.

The supported projects had a direct, strong impact on the development of culture and heritage infrastructure, which directly translated into the broadly understood development of the offer of supported entities (quantitative and qualitative). As a result, the needs of

recipients can be met more fully, which creates favourable conditions for broadly understood social development. The projects have a strong impact through the introduction and development of cultural education activities that improve the cultural competences of the recipients of the offer - the education dimension was very strongly highlighted in the supported projects. About every third project resulted in an increase in the social activity of residents, the new offer significantly increases the sense of local identity, and some of the projects were largely directly addressed to residents of areas at risk of marginalization and with a previously poor cultural offer.

The role of European funds in shaping both attitudes and taking real actions in the area of increasing accessibility cannot be overestimated, also in the sphere of culture. Therefore, in this evaluation it was important to obtain answers to the questions whether and what accessibility solutions were introduced by the beneficiaries as part of projects financed from the VIII priority axis of the I&E OP. The study shows that the majority of project promoters (92% of respondents) implemented such facilities, mainly in the area related to the elimination of architectural barriers (72%). It should be noted that almost half of those declaring taking such actions also adapt their offer to the needs of people with special needs, including the needs of people with disabilities, but also seniors, parents with small children, and people excluded or at risk of exclusion. According to the study, the amenities introduced in the projects are important for local communities, primarily in the area of architectural and digital accessibility. When introducing solutions facilitating access to a cultural institution and its offer, it is particularly important to cooperate and consult them with various environments, both those bringing together specific groups of recipients and those operating in the sphere of accessibility, so that they respond to the needs of users, but also take into account certain limitations of the institution. Consultations with various environments may result in the implementation of facilities, where possible and justified, and the development of solutions that are not obvious and do not necessarily require large expenditures, which improve access to the facility and/or cultural offer. Another important issue is the need to organize "accessibility" training for employees, volunteers who come into contact with people with special needs, and for the management staff of cultural institutions. It is also extremely important to raise awareness of the needs of people with various types of limitations, also among authorities and local government employees.

The complementarity analysis carried out as part of the study indicates that the beneficiaries of projects co-financed under Priority Axis VIII of PO I&E 2014-2020 are able to develop their cultural institutions using various sources of financing, in a well-thought-out manner and appropriately related to projects of Priority Axis VIII. These conclusions allow us to conclude that there is high complementarity of support, both inter-programme (including between financial perspectives) and substantive, meaning the possibility of financing various aspects of the functioning of cultural and cultural heritage institutions. In terms of complementarity, the links between projects involving the development of cultural infrastructure (facilities), supported by financing a new program offer (artistic and educational), should be considered

particularly valuable. In the practice of supporting development projects under priority axis VIII of the I&E OP 2014-2020, we encounter such situations very often (depending on the specific nature of the subject of activity of a given cultural and cultural heritage institution).

Based on the study results, we also proposed several recommendations:

- We recommend considering analysing the "pro-accessibility" solutions used a few years after they started functioning in the projects.
- Under subsequent programs financed from European funds, including the FENIKS program under Measure FENX.07.01 Cultural infrastructure and cultural tourism, great emphasis should be placed on supporting activities aimed at improving the competences of the beneficiary's staff.
- It is worth considering whether the development of the cultural education offer should be supported under subsequent programs financed from European funds; currently, the project evaluation criteria only reward the development of such an offer after the completion of the project and the preparation, as part of the project, of appropriate premises for conducting such activities.
- It is advisable that in subsequent editions of the program financed from European funds, the implementation of projects should involve greater public participation and ultimately serve the public better. It is worth considering, for example, consultations with potential recipients or non-governmental organizations that could use the renovated space. Moreover, emphasis should be placed on a reliable analysis of demand and the involvement of the public in the preparation of the cultural offer (audience development).
- In the future, the criteria for assessing adaptation to people with special needs (concerning historic cultural infrastructure projects) should extend the possible provision on consultation of the proposed solutions with people with special needs, including people with disabilities, to also include other institutions influencing the introduced facilities.
- Subsequent programs financed from European funds should support activities aimed at ensuring the security and continuity of operation of cultural infrastructure in the event of unforeseen, crisis circumstances, in order to create conditions for uninterrupted public access to culture - including: through online activities. Efforts should be made to ensure that the online offer is friendly to various groups of recipients, attractive and diverse.

Wykaz skrótów

Skrót/pojęcie	Pełna nazwa/definicja
CAWI	Wywiad kwestionariuszowy realizowany drogą internetową
GUS	Główny Urząd Statystyczny
FEniKS	Program Fundusze Europejskie na Infrastrukturę, Klimat, Środowisko 2021-2027
JST	Jednostka samorządu terytorialnego
KE	Komisja Europejska
LED	Dioda elektroluminescencyjna – dioda LED (ang. light-emitting diode)
MFiPR	Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej
MKiDN	Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
PO IiŚ lub PO IiŚ 2014-2020	Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020
SANEPID	Zwyczajowa nazwa Państwowej Inspekcji Sanitarnej

1. Cele i zakres badania

Badanie ewaluacyjne „Wpływ działań podejmowanych w ramach VIII osi priorytetowej PO IiŚ 2014-2020 na osiągnięcie celu szczegółowego jakim jest lepsza dostępność infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego oraz wzrost kompetencji kulturowych społeczeństwa jako ważnych elementów konkurencyjności gospodarki” zostało przeprowadzone pod kątem wiązki wyznaczonych dla niego celów. Architektura celów ewaluacji była dwupoziomowa. Na poziomie ogólnym cel główny ewaluacji sformułowano jako:

Ramka 1. Cel główny ewaluacji

Określenie wpływu działań podejmowanych w ramach VIII osi priorytetowej PO IiŚ 2014-2020 na lepszą dostępność infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego oraz wzrost kompetencji kulturowych społeczeństwa.

Źródło: Raport metodologiczny z 5.09.2023 r., str. 13.

Cel główny ewaluacji ma charakter kompleksowy. Oznacza to, że ewaluacja oprócz wykazania efektów „produktowych”, tj. wpływ interwencji na poprawę dostępności infrastruktury kultury poprzez np. utrzymanie obiektów kultury i dziedzictwa kulturowego na wysokim poziomie, czy też ich rozwój (np. rozbudowa), powinna skoncentrować się także na analizie rezultatów interwencji w zakresie osiągania określonych korzyści społecznych i gospodarczych, wynikających z podniesienia konkurencyjności gospodarczej, jako ostatecznego efektu zrealizowanego wsparcia.

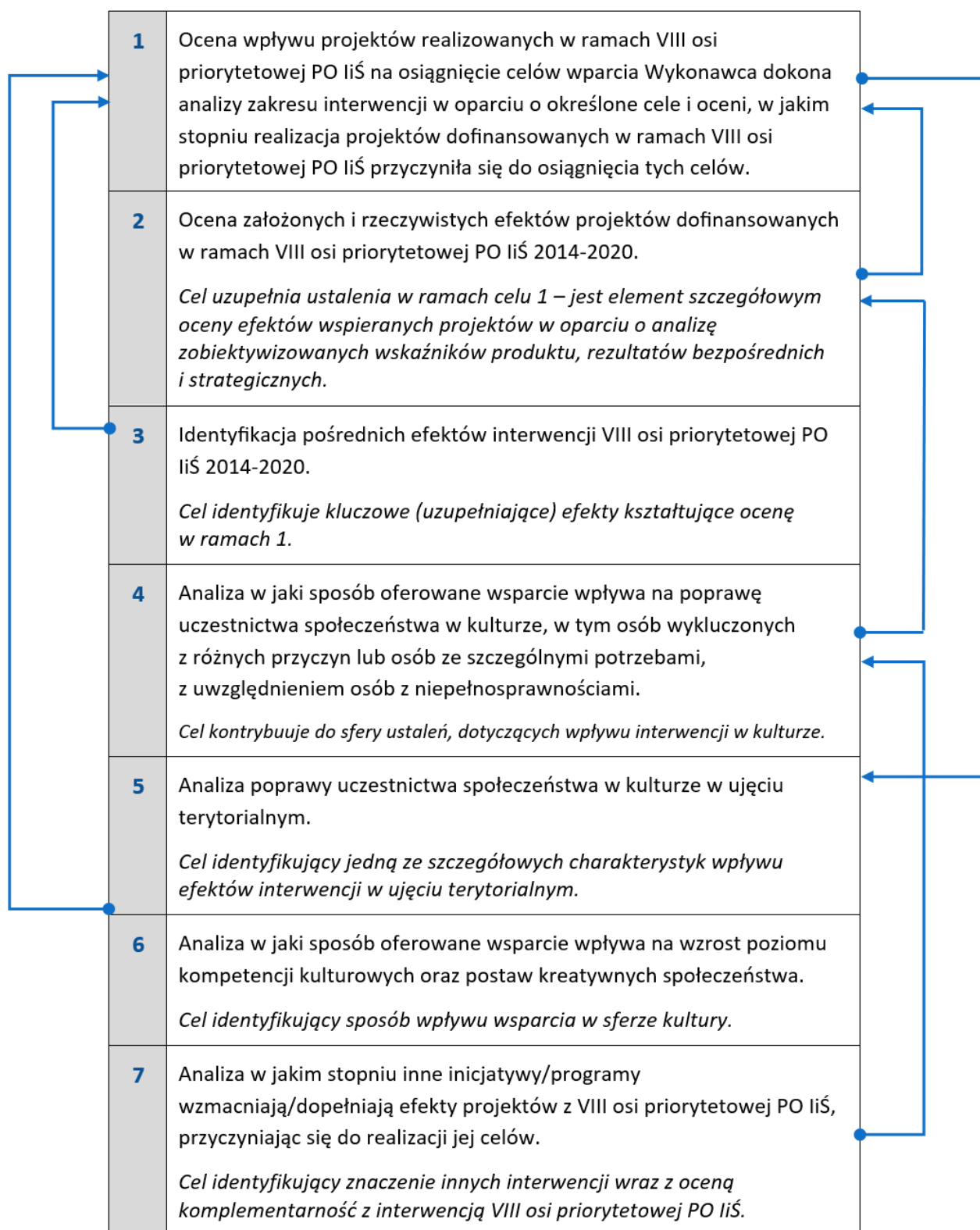
Kompleksowość podejścia ewaluacyjnego ma znaczenie z uwagi na fakt, że wsparcie kierowane do sektora kultury i dziedzictwa kulturowego wykazuje istotne oddziaływanie na sferę gospodarczą (lokalną, regionalną, czy krajową), przy czym oddziaływanie to ma głównie charakter pośredni. Oznacza to, że z punktu widzenia badawczego jest relatywnie trudniejsze do uchwycenia¹. Jednocześnie, współcześnie pozostaje poza dyskusją, że inwestycje w kulturę stanowią czynnik generowania kreatywności społeczeństwa, co sprzyja rozwojowi postaw innowacyjnych, a ostatecznie pozytywnie wpływa na innowacyjność i rozwój gospodarczy.

Uwzględniając powyższe uwagi na temat złożoności celu głównego ewaluacji, w niniejszym badaniu cel ten zoperacjonalizował zestaw celów szczegółowych, logicznie skomponowanych jako rozwinięcie i uszczegółowienie zagadnień zasygnalizowanych w treści celu głównego.

¹ Efekty bezpośrednie, dotyczące beneficjentów wsparcia (tj. instytucji kultury i dziedzictwa narodowego realizujących dofinansowane ze środków publicznych projekty) są oczywiście łatwiejsze do zidentyfikowania. Są one głównie widoczne w sferze rozwoju oferty kulturalnej, zwiększania dostępności i przyciągania nowych użytkowników, generowania nowego potencjału ekonomicznego po stronie beneficjentów, w tym wywoływania wzrostu zatrudnienia (przejawia się to w tworzeniu nowych miejsc pracy w instytucjach kultury, zwykle wysokiej jakości, biorąc pod uwagę wymogi w zakresie kwalifikacji, czy też również ich długookresową trwałość.

Kompozycję celów szczegółowych, z uwypukleniem związków logicznych pomiędzy poszczególnymi z nich przedstawia poniższy schemat.

Schemat 1. Cele szczegółowe



Źródło: Opracowanie własne.

Przedstawiony powyżej układ celów szczegółowych posłuży do operacjonalizacji całego procesu badawczego, w tym interpretacji wyników badania, dokonanej na podstawie pytań badawczych.

Architektura celów szczegółowych odnosi się do ustalonego zakresu przedmiotowego badania. Przedmiot ten stanowiły wszystkie projekty, w przypadku których zawarto umowy o dofinansowanie w ramach VIII osi priorytetowej PO LiŚ (działanie 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury i działanie 8.2 Ochrona zabytków²) oraz które zostały zrealizowane, tzn. ich beneficjenci złożyli wnioski o płatność końcową (przedsięwzięcia, w których zrealizowano rzeczową stronę projektów). Jest to liczba 123 projektów, które zrealizowane zostały przez 111 unikatowych beneficjentów (wsparte jednostki kultury i dziedzictwa narodowego)³.

Tabela 1. Umowy w OP VIII według statusu wniosku o płatność końcową (WOP)

Wyszczególnienie	WOP zatwierdzony	WOP w weryfikacji	WOP złożony	WOP niezłożony	Suma
Działanie 8.1	96	24	120	18	138
Działanie 8.2	1	2	3	3	6
OP VIII (dz. 8.1 + 8.2)	97	26	123	21	144

Źródło: Raport metodologiczny z 5.09.2023 r., str. 9.

2. Metodologia

Przedmiot badania wymagał zastosowania szerokiego wachlarza technik badawczych umożliwiającej pozyskiwanie danych badawczych i ich późniejszą analizę. Dane te gromadzono przy zastosowaniu kilku technik, wśród których znalazły się zarówno techniki metody jakościowej, jak i ilościowej, a także analiza danych zastanych i analizy ekonometryczne. Zestawienie wykorzystanych w badaniu metod i technik gromadzenia danych wraz z dodatkowymi informacjami przedstawiamy w poniższej tabeli.

Tabela 2. Zestawienie zastosowanych technik badawczych

Lp.	Technika badawcza	Kategoria respondenta/perspektywa badawcza	Metoda
1	Analiza źródeł zastanych (desk research)	-	Jakościowa
2	Badanie ekonometryczne	-	Jakościowa
3	Wywiady indywidualne	Przedstawiciele perspektywy zarządczo-programującej	Jakościowa

² „Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020”, MFIPR, wersja 25.2, Warszawa, 10 listopada 2023 r.

³ Lista Projektów uwzględnionych w badaniu – uzgodniona w fazie metodologicznej badania, Raport metodologiczny, Warszawa 5.09.2023.

		• Przedstawiciele perspektywy beneficjentów	
4	Studia przypadków	• Przedstawiciele perspektywy beneficjentów i użytkowników	Jakościowa
5	Warsztaty – design thinking	• Perspektywa beneficjentów i ekspercka	Jakościowa
6	Badanie ilościowe internetowe (CAWI)	• Przedstawiciele perspektywy beneficjentów • Przedstawiciele perspektywy przedstawicieli samorządów gminnych	Ilościowa

Źródło: Opracowanie własne

Realizacja celów badania możliwa była dzięki uwzględnieniu różnych perspektyw – Instytucji Pośredniczącej, beneficjentów wsparcia, przedstawicieli samorządów gminnych oraz ekspertów i praktyków zajmujących się dostępnością. Takie zróżnicowanie perspektyw pozwoliło na pozyskanie opinii odzwierciedlających różne punkty spojrzenia na analizowaną problematykę oraz umożliwiły zebranie bogatego materiału badawczego.

Schemat 2. Główne perspektywy oglądu tematyki badania

Perspektywa zarządzająco-wdrażająca

- przedstawiciele Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Perspektywa beneficjentów

- przedstawiciele beneficjentów wsparcia i użytkowników infrastruktury kultury

Perspektywa ostatecznych odbiorców

- przedstawiciele samorządów gminnych, na terenie których realizowane były projekty
- perspektywa użytkowników wspartej infrastruktury

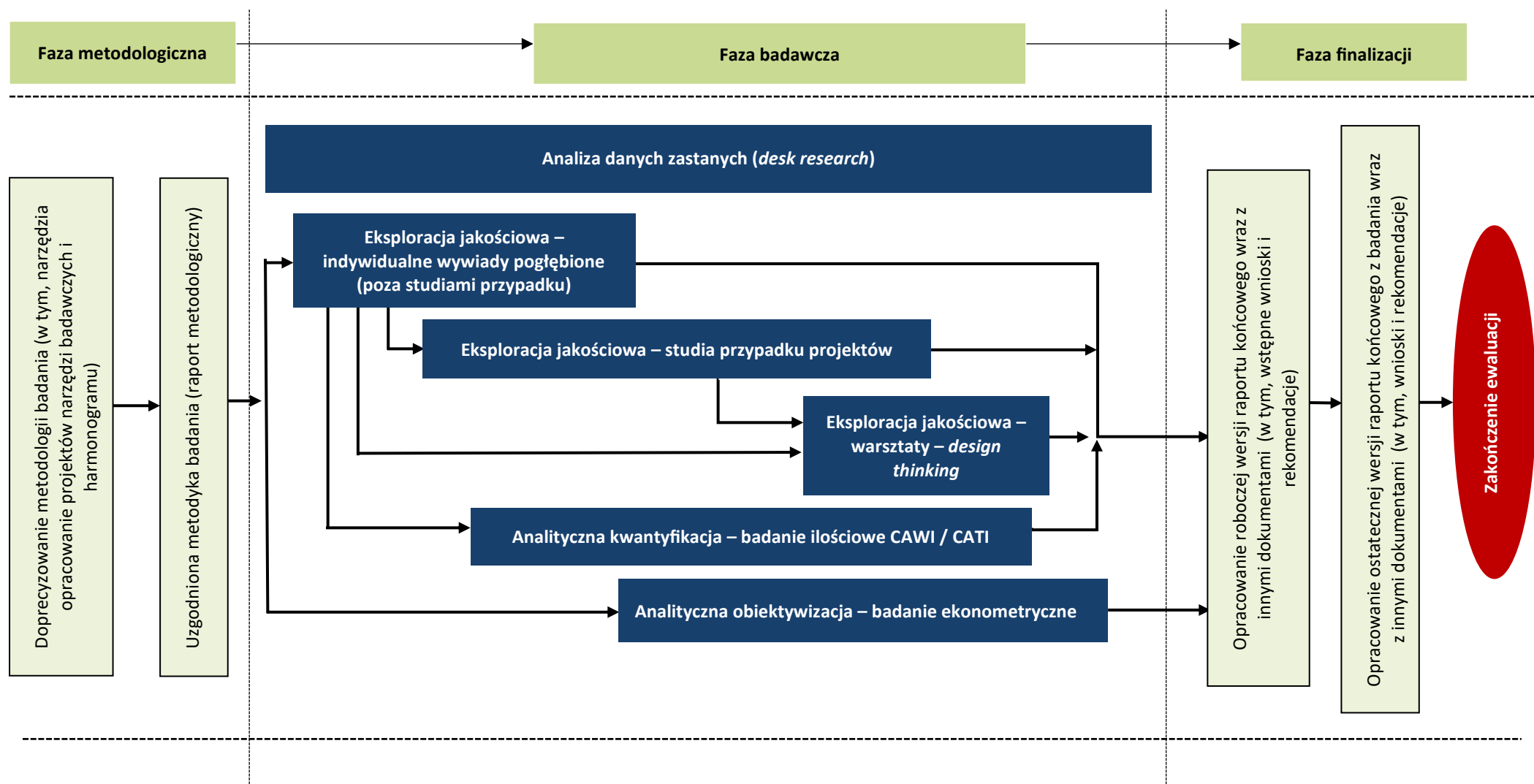
Perspektywa ekspercka

- praktycy działający w sferze edukacji kulturalnej i eksperci, zajmujący się kwestiami dostępności
- członkowie zespołu eksperckiego Wykonawcy

Źródło: Opracowanie własne.

Techniki badawcze stosowane były w określonym układzie sekwencyjnym, który zaprezentowano na kolejnej stronie.

Schemat 3. Schemat przebiegu ewaluacji – układ i sekwencyjność stosowania technik badawczych



Źródło: opracowanie własne

3. Cele interwencji i osiągnięte wyniki

3.1. Zakładane cele i zakres interwencji w ramach VIII OP PO liŚ

Oś priorytetowa VIII Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020 (dalej PO liŚ lub PO liŚ 2014-2020) (dalej: OP VIII) stanowiła główne (największe) źródło finansowania projektów infrastrukturalnych w Polsce w obszarze kultury w polityce spójności 2014-2020.

Jej celem była ochrona dziedzictwa kulturowego – zarówno materialnego, jak i niematerialnego i rozwój zasobów kultury. Realizowane inwestycje miały na celu efektywne wykorzystanie potencjału dziedzictwa kulturowego w osiąganiu korzyści społecznych i gospodarczych, zarówno w wymiarze krajowym, jak regionalnym i lokalnym⁴.

Z kolei celem szczegółowym, określonym dla VIII osi priorytetowej, była „Lepsza dostępność infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego oraz wzrost kompetencji kulturowych społeczeństwa jako ważnych elementów konkurencyjności gospodarki”⁵. Wsparcie w ramach VIII Osi Priorytetowej PO liŚ było finansowane wyłącznie ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego.

W OP VIII zostały zaprojektowane dwa działania: Działanie 8.1 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury oraz Działanie 8.2 Ochrona zabytków. Oba działania były do siebie bardzo zbliżone, kluczowa różnica dotyczyła tego, że w ramach Działania 8.1 obowiązywał tryb konkursowy, a w ramach Działania 8.2 tryb pozakonkursowy, skierowany na realizację inwestycji o znaczeniu strategicznym dla sektora kultury.

Maksymalny poziom dofinansowania wynosił 85% (w przypadku obiektów ulokowanych na terenie tzw. regionów słabiej rozwiniętych⁶) lub 80% (w przypadku obiektów ulokowanych na terenie tzw. regionów lepiej rozwiniętych; w okresie 2014-2020 takim regionem było jedynie województwo mazowieckie). W momencie uruchomienia realizacji Programu obowiązywało nałożone przez KE ograniczenie w zakresie maksymalnej wartości projektu wynosiła 5 milionów euro kosztów całkowitych (co było bardzo poważnym ograniczeniem, gdyż de facto uniemożliwiało to realizację większych projektów), jedynie dla obiektów znajdujących się na Liście UNESCO wartość ta wynosiła 10 mln euro kosztów całkowitych. W trakcie trwania perspektywy, od roku 2018 limit ten został podwyższony do 10/20 mln euro dofinansowania z EFRR⁷, czyli po rozstrzygnięciu głównych konkursów w ramach VIII OP, tym

⁴ Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko, Wersja 25.2, Warszawa, 10 listopada 2023 r.

⁵ Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko na lata 2014 – 2020, wersja 25.0, 2023 r.

⁶ Były to wszystkie regiony z wyjątkiem województwa mazowieckiego.

⁷ Wprowadzone Rozporządzeniem Parlamentu Europejskiego I Rady (UE, Euratom) 2018/1046 z dnia 18 lipca 2018 r. w sprawie zasad finansowych, mających zastosowanie do budżetu ogólnego Unii, zmieniające rozporządzenia (UE) nr 1296/2013, (UE) nr 1301/2013, (UE) nr 1303/2013, (UE) nr 1304/2013, (UE) nr

samym tylko nieliczne projekty miały wartość powyżej określonego przez KE pierwotnego limitu.

Wsparcie było dostępne dla szerokiego zakresu inwestycji, dotyczących zarówno ochrony zabytków, jak też rozwoju zasobów kultury (ze wsparcia wykluczono inwestycje dotyczące budowy od podstaw nowej infrastruktury kulturalnej oraz zakupu muzealiów i pozycji wydawniczych do bibliotek), takie jak np.:

- zakup trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej, w tym edukacji artystycznej oraz realizacji prac konserwatorskich,
- prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane przy obiektach i na obszarach zabytkowych,
- konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych muzealiów, starodruków, księgozbiorów, materiałów bibliotecznych, archiwalnych i zbiorów audiowizualnych oraz ich ochrona i digitalizacja,
- rozbudowa, przebudowa i remont niezabytkowej infrastruktury na cele działalności kulturalnej, edukacji artystycznej, archiwów,
- tworzenie i modernizacja wystaw stałych,
- ochrona i zachowanie zabytkowych ogrodów i parków,
- zabezpieczenie obiektów przed kradzieżą i zniszczeniem,
- rozbudowa, przebudowa i remont pomieszczeń lub obiektów z przeznaczeniem na magazyny studyjne.

Na wsparcie przedsięwzięć w OP VIII przeznaczono 553,5 mln EUR, w tym 467,3 mln EUR pochodziło ze środków UE (EFRR), zaś 86,2 mln EUR to wkład krajowy, na który składają się krajowe środki publiczne i prywatne.

Środki unijne (467,3 mln EUR) w większości (416,5 mln EUR) zostały przeznaczone dla 15 regionów słabiej rozwiniętych, zaś dla Mazowsza wydzielono kwotę 50,8 mln EUR.

Zostały określone ograniczenia w stosunku do przedsięwzięć realizowanych przez część wnioskodawców – jednostki samorządu terytorialnego (oraz samorządowe instytucje kultury), organizacje pozarządowe, kościoły i związki wyznaniowe, podmioty zarządzające obiektami wpisanymi na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO. W przypadku projektów realizowanych przez ww. kategorie beneficjentów na terenie województwa mazowieckiego obowiązywało ograniczenie kwotowe – wsparte mogły być projekty o wartości powyżej 2 mln euro kosztów całkowitych. W przypadku pozostałych 15 województw wskazani wnioskodawcy mogli realizować tylko określone typy przedsięwzięć – m.in. uzgodnione w ramach Kontraktów Terytorialnych, dotyczące obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO lub uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii, dotyczące

1309/2013, (UE) nr 1316/2013, (UE) nr 223/2014 i (UE) nr 283/2014 oraz decyzję nr 541/2014/UE, a także uchylające rozporządzenie (UE, Euratom) nr 966/2012 - tzw. Omnibus Regulation.

zabytków drewnianych i zabytków techniki, rozwoju czytelnictwa, sztuki współczesnej i nowoczesnej w miastach wojewódzkich. Nie było takich ograniczeń w przypadku innych uprawnionych wnioskodawców – m.in. instytucji kultury (państwowych oraz współprowadzone przez ministra właściwego ds. kultury i ochrony dziedzictwa narodowego), Naczelnej Dyrekcji Archiwów Państwowych oraz archiwów państwowych, szkół i uczelni artystycznych.

3.2. Zakładane i osiągnięte wskaźniki produktu i rezultatu

Nabory wniosków w Działaniu 8.1 (przeprowadzone w latach 2016-2017) oraz wybór projektów w trybie pozakonkursowym w Działaniu 8.2 (w latach 2018-2019) pozwoliły zawrzeć łącznie 152 umowy o wartości ogółem 3,3 mld zł i wartości dofinansowania unijnego 2,14 mld zł. Osiem umów zostało rozwiązanych, zaś ostatecznie realizowane są 144 umowy, których wartość ogółem wyniosła blisko 3,16 mld zł, a wartość dofinansowania unijnego to 2 mld zł. Zdecydowana większość umów (około 90% – zarówno w ich łącznej liczbie, jaki i wartości) została zawarta w latach 2016-2017.

Tabela 3. Umowy w OP VIII według roku zawarcia umowy o dofinansowanie

Wyszczególnienie	2016	2017	2018	2019	2021	Suma
<i>Liczba umów</i>						
Działanie 8.1	19	113	3	1	2	138
Działanie 8.2				6		6
OP VIII (dz. 8.1 + 8.2)	19	113	3	7	2	144
OP VIII (dz. 8.1 + 8.2) – struktura %	13%	78%	2%	5%	1%	100%
<i>Aktualna wartość dofinansowania UE (mln zł)*</i>						
Działanie 8.1	254	1 579	66	16	24	1 939
Działanie 8.2	-	-	-	105	-	105
OP VIII (dz. 8.1 + 8.2)	254	1 579	66	121	24	2 045
OP VIII (dz. 8.1 + 8.2) – struktura %	12%	77%	3%	6%	1%	100%

* Wartości dotyczą aktualnych kwot (uwzględniających zmiany wynikające z aneksów do umów, zwiększających lub zmniejszających wartości określone w momencie zawierania umowy o dofinansowanie) w podziale na lata zawarcia umowy.

Źródło: dane Zamawiającego (stan na 8.08.2023).

Beneficjenci większości umów (123) złożyli już wnioski o płatność końcową (WOP), zatem w ich przypadku można mówić o zakończeniu przedsięwzięć – były one przedmiotem niniejszej ewaluacji. W tej liczbie większość WOP (97) zostało już zatwierdzonych (i w tym przypadku można mówić także o finansowym rozliczeniu projektów), zaś w 26 przypadkach aktualnie podlegają weryfikacji.

Tabela 4. Umowy w OP VIII według statusu złożenia wniosku o płatność końcową (WOP)

Wyszczególnienie	WOP zatwierdzony	WOP w trakcie weryfikacji	WOP złożony	WOP niezłożony	Suma
Działanie 8.1	96	24	120	18	138
Działanie 8.2	1	2	3	3	6
OP VIII (dz. 8.1 + 8.2)	97	26	123	21	144

Źródło: dane Zamawiającego (stan na 31.08.2023)

Przedsięwzięcia zakończone (123) były realizowane przez ogółem 111 unikalnych beneficjentów (których można utożsamiać z numerami identyfikacji podatkowej).

Wskaźniki produktu i rezultatu bezpośredniego

Założone w VIII OP PO liŚ wartości monitorowanych wskaźników projektowych wskazują na zakres rzeczowy i efekty zaplanowanej interwencji. W całym kraju (łącznie w regionach lepiej i słabiej rozwiniętych) zaplanowano objęcie wsparciem 389 obiektów kultury i dziedzictwa kulturowego (wskaźnik produktu). W wyniku zrealizowanych 123 projektów osiągnięto wartość wskaźnika 370 wspartych obiektów. W tej liczbie przeważają zabytki nieruchome (312), zaś obiektów zasobów kultury jest 58. Ponadto w 21 projektach nadal realizowanych beneficjenci wykazali osiągnięcie wskaźnika w liczbie 34, co daje łączną wartość 404 wspartych obiektów. Tym samym cel programu zostanie osiągnięty (według zatwierdzonych danych sprawozdawczych co najmniej na poziomie 104%).

Zostało założone w PO liŚ, że ze wspartych obiektów będzie rocznie korzystać 27,1 mln osób, zaś wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin (w objętych wsparciem obiektach dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne) wyniesie blisko 4,3 mln osób. Są to wskaźniki rezultatu bezpośredniego, czas na ich osiągnięcie wynosi rok od momentu zakończenia projektu.

Beneficjenci zakończonych przedsięwzięć założyli w swoich projektach roczną liczbę osób korzystających na poziomie 25 mln osób (dotąd osiągnęli poziom 22,8 mln osób), zaś wzrost liczby odwiedzin o 3,5 mln (dotąd osiągnięto wzrost odwiedzin o 4,3 mln). W projektach niezakończonych założono wzrost liczby osób korzystających na poziomie 3,8 mln osób, zaś wzrost liczby odwiedzin o 1 mln, jednak nie zostały one jeszcze osiągnięte.

Dodając do wartości osiągniętych w projektach zakończonych wartości założone w projektach niezakończonych, można spodziewać się osiągnięcia (łącznie we wszystkich

przedsięwzięciach liczby osób korzystających co najmniej na poziomie 26,6 mln osób (98% celu OP VIII), zaś wskaźnika wzrostu liczby odwiedzin – o 5,3 mln (123% celu OP VIII)⁸.

Tabela 5. Wskaźniki produktu i rezultatu bezpośredniego przyjęte na poziomie VIII OP wg danych dotyczących projektów ze złożonymi wnioskami o płatność końcową (123 projekty zakończone)

Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość docelowa - OP VIII dla 2023	Wartość docelowa – umowy dla projektów zakończonych	Wartość osiągnięta – wnioski o płatność końcową	Stopień realizacji celu OP (wg wniosków o płatność końcową)**	Kategoria regionu*	Typ wskaźnika*
Liczba obiektów kultury i dziedzictwa kulturowego objętych wsparciem	szt.	355	333	333	94%	SR	P
w tym: Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem	szt.	303	287	287	95%	SR	P
w tym: Liczba obiektów zasobów kultury objętych wsparciem	szt.	52	46	46	88%	SR	P
Liczba obiektów kultury i dziedzictwa kulturowego objętych wsparciem	szt.	34	37	37	109%	LR	P
w tym: Liczba zabytków nieruchomych objętych wsparciem	szt.	23	25	25	109%	LR	P
w tym: Liczba obiektów zasobów kultury objętych wsparciem	szt.	11	12	12	109%	LR	P
Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem obiektach dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne (CI)	odwiedziny / rok	3 954 300	3 158 085	3 475 768	88%	SR	RB
Wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem obiektach dziedzictwa kulturowego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne (CI)	odwiedziny / rok	328 081	387 515	818 331	249%	LR	RB
Liczba osób korzystających z	osoby/ rok	22 808 400	20 515 594	17 704 806	78%	SR	RB

⁸ Przy czym, biorąc pod uwagę to, że czas na osiągnięcie wskaźnika rezultatu wynosi rok od zakończenia projektów, część projektów które złożyły wnioski o płatność końcową, znajduje się w trakcie osiągania tego wskaźnika, więc sytuacja ta może jeszcze ulec poprawie.

Wskaźnik	Jednostka miary	Wartość docelowa - OP VIII dla 2023	Wartość docelowa – umowy dla projektów zakończonych	Wartość osiągnięta – wnioski o płatność końcową	Stopień realizacji celu OP (wg wniosków o płatność końcową)**	Kategoria regionu*	Typ wskaźnika*
objektów objętych wsparciem							
Liczba osób korzystających z obiektów objętych wsparciem	osoby/ rok	4 341 100	4 533 540	5 073 312	117%	LR	RB

* Kategoria regionu: SR – słabiej rozwinięty, LR – lepiej rozwinięty. Typ wskaźnika: P – produktu, RB – rezultatu bezpośredniego.

** Wartość osiągnięta w odniesieniu do wartości docelowej dla OP VIII w 2023 r.

Źródło: SzOOP PO LiŚ, Załącznik 2 Tabela wskaźników rezultatu bezpośredniego i produktu dla działań i poddziałań oraz MKiDN, wartości wskaźników w złożonych wnioskach o płatność końcową (stan na 8.08.2023 r.).

Zaprezentowane powyżej dane pokazują, że monitorowane w PO LiŚ wskaźniki produktu i rezultatu bezpośredniego albo zostały już osiągnięte, albo też są tego bliskie. Biorąc pod uwagę, że beneficjenci 21 wniosków nadal nie złożyli wniosków o płatność końcową (uzyskane przez nich efekty nie zostały uwzględnione w zestawieniu), natomiast nie zidentyfikowano istotnych ryzyk, które wskazywałyby, że umowy nie zostaną zrealizowane, należy przyjąć, że końcowe wartości uzyskanych wskaźników będą wyższe.

Poza wskaźnikami, których poziom został założony w PO LiŚ, beneficjenci realizowali także inne wskaźniki⁹ –wskazują na wymierne efekty interwencji w VIII OP. Są to wskaźniki produktu:

- liczba obiektów dostosowanych do potrzeb osób z niepełnosprawnościami – założono w umowach o dofinansowanie (w 123 projektach zakończonych) 273 sztuk i tyle osiągnięto, a w 21 projektach nadal realizowanych osiągnięto liczbę 23),
- liczba projektów, w których sfinansowano koszty racjonalnych usprawnień dla osób z niepełnosprawnościami – 19 szt. w projektach zakończonych (wartość docelowa i osiągnięta),
- liczba rozbudowanych i przebudowanych obiektów z przeznaczeniem na magazyny studyjne – 10 (wartość docelowa i osiągnięta) w projektach zakończonych, dodatkowy 1 obiekt w projektach niezakończonych,
- liczba zabezpieczonych obiektów przed kradzieżą i zniszczeniem – 162 (wartość docelowa i osiągnięta) w projektach zakończonych, dodatkowe 15 zabezpieczonych obiektów w projektach niezakończonych,

⁹ Katalog wskaźników obowiązkowych do monitorowania postępu rzeczowego projektów dla VIII OP.

- liczba zabytkowych ogrodów i parków objętych wsparciem – 7 (wartość docelowa i osiągnięta) w projektach zakończonych,
- powierzchnia zabytkowych ogrodów i parków objętych wsparciem – 115 ha (w umowach założono 126 ha) w projektach zakończonych,
- liczba zabytków ruchomych objętych wsparciem – 4 176 szt. (wartość docelowa i osiągnięta) w projektach zakończonych, dodatkowo 68 zabytków wsparto w projektach niezakończonych,
- liczba zakupionego trwałego wyposażenia – 41 298 tys. (założono 40 726 szt.) w projektach zakończonych, dodatkowo 1 088 sztuk zakupiono w projektach niezakończonych,
- liczba zmodernizowanych/utworzonych wystaw stałych – 86 (wartość docelowa i osiągnięta) w projektach zakończonych, dodatkowo 3 wystawy wsparto w projektach niezakończonych,

oraz rezultatu bezpośredniego:

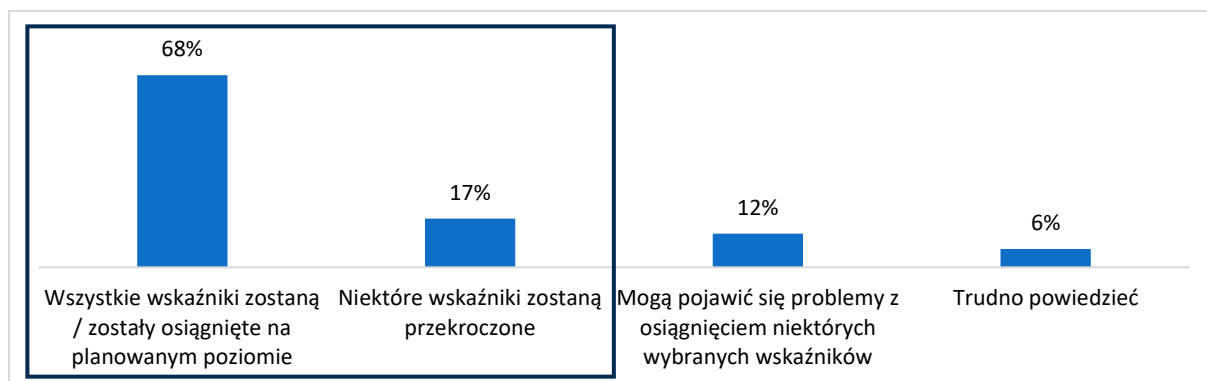
- wzrost zatrudnienia we wspieranych podmiotach (innych niż przedsiębiorstwa) – w projektach zakończonych 344 etatów [EPC] (wartość docelowa to 402), dodatkowo 5 etatów w projektach niezakończonych,
- liczba nowo utworzonych miejsc pracy - pozostałe formy [EPC] – w projektach zakończonych 7 (wartość docelowa to 17),
- udział projektu w odniesieniu do obszaru objętego programem rewitalizacji – założono wartość tego wskaźnika w 30 projektach zakończonych, w tym w 23 przypadkach projekty w całości były realizowane na obszarze objętym programem rewitalizacji.

Powyżej wskazane wartości mają charakter wstępny i szczególnie w przypadku wskaźników rezultatu bezpośredniego będą rosły w okresie trwałości projektu.

Możliwość osiągnięcia wskaźników w opinii beneficjentów

Zdecydowana większość, bo aż 85% badanych beneficjentów deklaruje osiągnięcie zakładanych wskaźników rezultatu, w tym część zakłada osiągnięcie na wyższym poziomie niż deklarowano w umowie.

Wykres 1. Możliwość osiągnięcia wskaźników rezultatu projektów w okresie 12 miesięcy po ich zakończeniu



Źródło: badanie CAWI z beneficjentami 8 osi priorytetowej PO liŚ (n=93).

Jedynie 12% badanych sygnalizuje pewne kłopoty związane z osiąganiem wskaźników.

Dotyczy to wskaźnika:

- wzrost oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach należących do dziedzictwa kulturalnego i naturalnego oraz stanowiących atrakcje turystyczne,
- liczba osób korzystających z obiektów objętych wsparciem.

Beneficjenci wskazali, że głównym powodem, dla którego ww. wskaźniki mogą zostać nieosiągnięte jest pandemia COVID -19 i wprowadzone podczas jej trwania obostrzenia, uniemożliwiające instytucjom kultury prowadzenie działalności - ogłaszane i zmieniające się obostrzenia sanitarne znacznie ograniczyły możliwość organizacji wydarzeń kulturalnych. Nadrobienie zaległości związanych z frekwencją ma miejsce do chwili obecnej – zauważalny jest powrót odbiorców kultury do placówek. Pojedyncze wskazania dotyczyły także takich utrudnień jak:

- oferta innych, zazwyczaj większych i bardziej znanych placówek kultury;
- wzrost cen, inflacja,
- utrudniona możliwość dojazdu z powodu niskiej jakości komunikacji publicznej (zjawisko wykluczenia komunikacyjnego).

Z kolei przekroczenie wskaźników związanych z liczbą odbiorców i wzrostem liczby odwiedzających badani wiąże z takimi czynnikami jak:

- szeroka kampania promocyjna projektu - działania reklamowo-promocyjno-marketingowe w mediach społecznościowych i poprzez materiały reklamowe, media lokalne, strona internetowa instytucji,
- realizacja innych programów zwiększających dostęp do oferty instytucji kultury, np. programu Kulturalna Szkoła, która przyczyniła się do wzrostu odwiedzających obiekt w wieku szkolnym,

- intensyfikacja działań edukacyjnych, będących odpowiedzią na wzrost zapotrzebowania odbiorców na wydarzenia kulturalne,
- zainteresowanie potencjalnych widzów/słuchaczy ciekawą, zróżnicowaną ofertą kulturalną,
- przebyta pandemia COVID-19 oraz zmiana podejścia do jakości życia (moda na zdrowie i polepszanie jakości życia),
- "efekt nowości" w zmodernizowanych placówkach,
- ciekawa i wysokiej jakości oferta kulturalno-edukacyjna.

Wskaźniki rezultatu strategicznego

Rezultatem zrealizowanej interwencji ma być „poprawa uczestnictwa społeczeństwa w kulturze skutkująca wzrostem poziomu kompetencji kulturowych oraz postaw kreatywnych, jako ważnych elementów poprawy konkurencyjności gospodarki”. Zmiana ta ma znaleźć odzwierciedlenie w poziomie dwóch wskaźników rezultatu strategicznego OP VIII:

- odsetek osób uczestniczących w wybranych obszarach kultury (wskaźnik wynikający z badania CBOS na zlecenie MKiDN)¹⁰ – jego wartość w roku bazowym (2012) wyniosła 31%, wartością docelową ma być 39%,
- zwiedzający muzea i oddziały muzealne na 1000 mieszkańców (wskaźnik GUS) – wartość w roku bazowym (2012) wyniosła 693, zakładana wartością docelową to poziom nie niższy niż w roku bazowym.

W 2022 r. muzea i oddziały muzealne odwiedziło 36,7 mln osób, co daje wskaźnik około 960 odwiedzin na 1000 mieszkańców¹¹. 47% Polaków było w 2022 r. w kinie (na koncercie - 34%, w galerii lub muzeum - 32%, w teatrze - 19%, zaś książkę dla przyjemności przeczytało 60% Polaków, co wskazuje, że i w tym przypadku poziom realizacji wskaźnika uczestnictwa jest wysoki¹². W 2022 r. wyniósł on 35% (dane MKiDN). Także wyniki zrealizowanego w 2022 roku badania ewaluacyjnego¹³ wskazują, że wartość wskaźnika liczby wizyt w muzeach już został wyraźnie przekroczony (a szacuje się, że w 2023 roku może przekroczyć poziom 1000), natomiast wskaźnik poziomu uczestnictwa w kulturze w 2023 roku ma szanse zostać osiągnięty. Wskazują na to zarówno dane z przytaczanego opracowania CBOS (pokazujące na intensywny wzrost w 2022 roku aktywności kulturalnej obywateli po okresie pandemii

¹⁰ Wskaźnik uczestnictwa w kulturze jest wyliczany przez CBOS i określa on odsetek respondentów, którzy odpowiedzieli pozytywnie na co najmniej trzy z pięciu pytań: „Czy w minionym roku Przeczytał(a) Pan(i) książkę dla przyjemności?” / „... był(a) Pan(i) w kinie?” / „... był(a) Pan(i) w teatrze?” / „(...) był(a) Pan(i) na koncercie”, „(...) był(a) Pan(i) na wystawie, w galerii, w muzeum?”.

¹¹ Działalność muzeów w 2022 r., GUS, Informacja sygnalna z 11.05.2023 r.

¹² Aktywności i doświadczenia Polaków w 2022 roku, Komunikat z badań Nr 18/2023, Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej, Luty 2023.

¹³ Ewaluacja podsumowująca postęp rzeczowy i rezultaty VIII osi POIiŚ 2014-2020 Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury. Raport końcowy, Biuro Badań Społecznych Question Mark, Łódź 2022.

COVID-19), jak i bardzo wysokie dane o frekwencji w jednostkach wspartych ze środków PO LiŚ oraz innych programów.

Najbardziej prawdopodobne szacunki wartości wskaźników¹⁴ pokazują, że w 2023 roku wskaźnik odsetka osób uczestniczących w wybranych obszarach kultury może wynieść 41%, zaś liczba zwiedzających muzea i oddziały muzealne (na 1000 mieszkańców) wyniesie 1 096. W przypadku scenariusza mniej prawdopodobnego, bardziej niekorzystnego (zakładającego uzyskanie w 2023 r. poziomów wskaźnika z roku 2022) wskaźnik uczestnictwa w wybranych obszarach kultury może jednak wynieść 33%, a więc poniżej celu VIII OP (39%). Na przeszkodzie mogą stać długookresowe zmiany modelu uczestniczenia w kulturze, takie jak wzrost klientów serwisów streamingowych z filmami kosztem malejącej widowni kin.

Muzea i oddziały muzealne w Polsce zwiedziło w 2022 r. 36,7 mln osób (dane GUS)¹⁵. Jednocześnie w części projektów, dotyczących wsparcia muzeów i zabytków, beneficjenci osiągnęli wskaźnik wzrostu oczekiwanej liczby odwiedzin 3,1 mln, zaś zaplanowali wartość 3,6 mln. Zatem projekty wsparte z PO LiŚ przyczyniły się do osiągnięcia wskaźnika rezultatu strategicznego, dotyczącego liczby zwiedzających muzea i oddziały muzealne w około 8%. Po zakończeniu wszystkich projektów ten udział może wzrosnąć nawet do 10%.

Każdy z projektów wpływał na wzrost liczby korzystających z co najmniej jednego z następujących typów instytucji/aktywności kultury: kin, teatrów, koncertów, wystaw, galerii, muzeów, czytelnictwa. Zatem interwencja w VIII OP wpłynęła także na wzrost wskaźnika rezultatu strategicznego, dotyczącego odsetka osób uczestniczących w wybranych obszarach kultury. Jednak specyficzna metodologia wyliczania tego wskaźnika uniemożliwia określenie precyzyjnego udziału PO LiŚ.

Podsumowując, wszystkie wskaźniki produktu i rezultatu bezpośredniego (w tym wskaźniki monitorowane w PO LiŚ) albo zostały już uzyskane, albo też są tego bliskie. Przypadki nieosiągnięcia dotyczą przede wszystkim wskaźników rezultatu bezpośredniego, co wynika z faktu, że czas na ich osiągnięcie wynosi rok od momentu zakończenia projektu, a 21 przedsięwzięć w momencie realizacji badania nadal było niezakończonych. Opóźnienia z osiągnięciem docelowych wartości dotyczy głównie wskaźnika wzrostu oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem miejscach oraz liczby osób korzystających z obiektów objętych wsparciem. Wynikają one przede wszystkim z obiektywnych utrudnień w funkcjonowaniu placówek kultury, wywołanych pandemią COVID w latach 2020-2022.

¹⁴ Szacunki własne, oparte o wyliczenie trendu liniowego przy użyciu metody "najmniejszych kwadratów" (funkcja programu Excel – REGLINP). Wyliczenia oparto o rzeczywiste dane dla lat 2014-2019, a więc z wyłączeniem lat 2020-2022, naznaczonych wpływem pandemii COVID-19.

¹⁵ Zgodnie z definicją GUS, zwiedzający to osoba, która odwiedziła muzeum, prezentowaną odrębnie wystawę muzealną lub inną wystawę bądź zabytek, której obecność zarejestrowano na podstawie biletu wstępu lub w inny sposób.

3.3. Realizacja celów interwencji

Ogólne spojrzenie na efekty wsparcia VIII osi priorytetowej PO LiŚ pozwala na sformułowanie wniosku, iż interwencja publiczna prowadzi do lepszej dostępności infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego czemu towarzyszy wzrost kompetencji kulturowych społeczeństwa. Pozwala to na pozytywną ocenę realizacji celu szczegółowego wsparcia. Dalej w niniejszym opracowaniu przedstawiamy szczegółowe ustalenia badawcze uzasadniające formułowany tu wniosek¹⁶.

Powyższą konkluzję potwierdzają również wskaźniki rezultatu bezpośredniego dla VIII osi (działań 8.1 i 8.2), jak również (także zaprezentowane w rozdziale poprzedzającym) rozkłady oczekiwań, co do realizacji programowych wskaźników rezultatu bezpośredniego.

Można założyć, że zasygnalizowane przez część beneficjentów (ewentualne) trudności w realizacji wskaźników rezultatu bezpośredniego, nie znamionują wielce istotnego zagrożenia. Jest tak dlatego, bowiem informacje te płyną w sumie od niewielkiej liczby beneficjentów (12%), zrealizowane wielkości wskaźnika „Wzrostu oczekiwanej liczby odwiedzin w objętych wsparciem obiektach /.../” wyraźnie przewyższają wartości docelowe określone w umowach¹⁷ i wreszcie, uwzględniając sumę realizacji wskaźnika dla regionów lepiej i słabiej rozwiniętych, to jest ona większa od założonej programowej wartości docelowej (łącznie dla obu typów regionów interwencji)¹⁸. Z odmienną (nieco gorszą) sytuacją mamy do czynienia w przypadku drugiego wskaźnika rezultatu bezpośredniego, dotyczącego „Liczby osób korzystających z obiektów objętych wsparciem”, *de facto* jednak także i w tym przypadku rejestrowane wielkości realizacyjne wskaźnika nie są nadmiernie odległe od wielkości zakładanych w umowach z beneficjentami¹⁹, jak i wielkości programowych (biorąc pod uwagę, podobnie jak w przypadku poprzedniego wskaźnika, sumy wartości wskaźnika dla regionów lepiej i regionów słabiej rozwiniętych)²⁰. Prowadząc

¹⁶ Zob. (w szczególności) kolejny podrozdział (3.4) opisujący efekty projektów poza efektami w zakresie dostępności i dotyczącymi wzrostu uczestnictwa a kulturze) oraz podrozdziały 4.3 (obrazujący wpływ interwencji na poprawę dostępności) i 4.4 (obrazujący wpływ interwencji na ofertę wspieranych instytucji oraz – w rezultacie – poprawę kompetencji kulturowych w społeczeństwie). Realizację celu szczegółowego VIII osi priorytetowej PO LiŚ również bardzo dobrze obrazują przeprowadzone na użytek niniejszego badania studia przypadku dofinansowanych w ramach działań 8.1 i 8.2 PO LiŚ projektów, zarówno w sferze rezultatów dotyczących lepszej dostępności infrastruktury kultury, jak i wzrostu kompetencji kulturowych społeczeństwa.

¹⁷ W przypadku tego wskaźnika jest to: (dla LR) ponad 211% oraz (dla SR) ok. 110% (na podstawie tabeli obrazującej wskaźniki produktu i rezultatu bezpośredniego, podrozdział 3.2 opracowania).

¹⁸ Stosunek (sumy) wielkości zrealizowanych we wspieranych projektach do wielkości (sumy) zakładanych wynosi około 100,3%.

¹⁹ W przypadku tego wskaźnika relacja wielkości osiągniętej do wielkości docelowej określonej w umowach wynosi ok. 86%.

²⁰ Biorąc pod uwagę stosunek (sumę) wielkości zrealizowanych przez beneficjentów wsparcia do wielkości (sumy) zakładanych w Programie, to wartość wskaźnika kształtuje się na poziomie ok. 84% (przy wysokim, zdecydowanie przekraczającym założenia, poziomie wskaźnika „Liczby osób korzystających z obiektów objętych wsparciem” – tj. ok. 112% (realizacja wobec wartości docelowej ustalonej w umowach o wsparcie) oraz ok. 117% (realizacja w stosunku do programowej wartości docelowej).

określone analizy trzeba wreszcie pamiętać o 21 projektach niezakończonych. Uwzględniając wartości kluczowych wskaźników w projektach o statusie „zakończony” i „nie zakończony” (zakładany poziom) można oczekiwać następującej realizacji wskaźników we wszystkich projektach: (1) liczba osób korzystających na poziomie 26,6 mln osób (98% celu OP VIII) oraz (2) wzrost liczby odwiedzin na poziomie 5,3 mln (123% celu OP VIII).

Wreszcie, pozytywne zmiany, dotyczące liczbowego wyrazu uczestnictwa w kulturze, generowanego m.in. dzięki wsparciu dystrybuowanemu w ramach VIII osi priorytetowej PO IiŚ, raportowane są także w innych badaniach ewaluacyjnych. W jednym z takich badań, analizujących kompleksowo efekty wsparcia ze środków funduszy unijnych, skonkludowano, że efekty interwencji publicznej koncentrują się w czterech obszarach tj. (1) w zakresie dotyczącym uczestnictwa w kulturze mieszkańców kraju / regionu (kategoria uczestnictwa w kulturze obejmuje wzrost liczby osób korzystających z oferty instytucji kultury »muzeów, teatrów, kin, domów kultury, itp.«, jak i wzrost liczby odwiedzających obiekty dziedzictwa kulturowego), (2) w zakresie wzrostu ruchu turystycznego w kraju / regionie oraz (3) korzyści ekonomicznych i (4) społecznych wynikających z realizacji wspieranych przedsięwzięć. W badaniu tym zwrócono także uwagę na pewne inne elementy wpływu interwencji, przykładowo związane z oddziaływaniem inwestycji na podnoszenie jakości terenów miejskich (rewitalizacja przestrzeni wokół miejsca realizacji projektu; zwrócono uwagę, że uwidacznia to wiele z przeprowadzonych studiów przypadku wspieranych projektów – nie są to więc sytuacje jednostkowe). Przy czym, zwiększone uczestnictwo w kulturze jest naturalnie najważniejszym efektem realizacji wsparcia, a jak wykazała analiza wpływu interwencji, efekty w tym obszarze przekroczyły oczekiwania²¹.

Ponadto, można tutaj odnieść się do informacji płynących ze studiów przypadku przeprowadzonych w ramach niniejszego badania, które służą licznymi przykładami znacznego przyrostu frekwencji / liczby użytkowników we wspieranych obiektach infrastruktury dziedzictwa kulturowego i obiektach stanowiących atrakcje turystyczne. Jeśli przyjąć, iż można spodziewać się podobnych rezultatów w projektach, w których nie złożono jeszcze wniosków o płatność końcową, jak i projektach później zakończonych, to oczekiwanie dalszych przyrostów liczby użytkowników korzystających z efektów wspieranych przedsięwzięć, jak i wzrostu oczekiwanej liczby odwiedzin w zmodernizowanych, rozbudowanych obiektach dziedzictwa kulturowego jest jak najbardziej realistyczne

²¹ „Efekty polityki spójności w obszarze kultury. Identyfikacja mechanizmów wpływu na rozwój społeczno-gospodarczy, istotnych z punktu widzenia warunków wsparcia kultury w perspektywie polityki spójności 2021-2027”, MFiPR, Warszawa 2020, str. 38-48. Pośrednio także (w odniesieniu do wczesnego etapu wdrażania wsparcia z VIII osi priorytetowej PO IiŚ): „Ocena postępu wdrażania VIII osi priorytetowej Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury PO IiŚ 2014-2020 dla potrzeb przeglądu śródkresowego, w tym realizacji zapisów ram i rezerwy wykonania. Raport końcowy”, MFiPR, Warszawa, luty 2019, str. 6 oraz 48-60.

– ostatecznie oznacza to wzrost poziomu realizacji programowych wskaźników rezultatu bezpośredniego²².

Z dość oczywistych względów, opierając się na wywiadach indywidualnych z beneficjentami wsparcia, identyfikujemy oceny jakościowe wskazujące na konkretne efekty projektów, które prowadzą do realizacji celu szczegółowego VIII osi priorytetowej PO LiŚ.

Beneficjenci wskazują zarówno na efekty będące skutkiem inwestycji w infrastrukturę kultury²³, jak i wynikające z tych inwestycji pozytywne skutki w sferze rozwoju kompetencji kulturowych społeczeństwa. Na poziomie poszczególnych projektów chodzi przede wszystkim o użytkowników oferty artystyczno-edukacyjnej, która mogła zostać rozwinięta (lub też takiej, która wcześniej niekiedy w ogóle nie istniała) dzięki modernizacji lub rozbudowie infrastruktury obiektu, także renowacji części architektonicznej obiektów (budynków, budowli) lub dzieł sztuki – odpowiednio do specyfiki przedmiotowego przedsięwzięcia.

Często wskazuje się także na pośrednie rezultaty, dotyczące wzrostu atrakcyjności turystycznej miejsca realizacji projektu (niekiedy szerzej, miasta, czy nawet regionu) i związane z tym występowanie efektów w sferze gospodarczej, będących rezultatem wzrostu ruchu turystycznego w związku ze zrealizowanym projektem. Rzadziej natomiast wskazuje się na efekty w sferze gospodarczej poza turystyką, choć przypadki takie również występują. Płynące w tym zakresie wskazania beneficjentów, dotyczące wpływu wsparcia na konkurencyjność gospodarki mają oczywiście charakter jakościowy, w większości przypadków obrazują ich odczucia, wynikające z subiektywnej obserwacji efektów oddziaływania projektów²⁴. Nie podważa to oczywiście wniosku, że z oddziaływaniem takim

²² Przykładowo, z puli zrealizowanych studiów przypadku, obrazujących wymierne rezultaty w zakresie przyrostu frekwencji we wspieranych obiektach przywołać można przypadek jednego z teatrów (największej sceny dramatycznej w Polsce), w którym wskaźnik przyrostu liczby uczestników oferty teatralnej wyniósł ok. 131% (rok 2022 do 2019). Inny przykład, dotyczący rozbudowanej i zmodernizowanej instytucji edukacji kulturalnej, odnotowuje wysokie przyrosty liczby użytkowników z roku na rok – w 2022 r. w stosunku do roku 2021 wskaźnik na poziomie blisko 250%. Z kolei, biorąc za przykład instytucję kultury o szczególnych walorach muzealnych i jednocześnie turystycznych (Wawel – jedno z najpopularniejszych muzeów w Polsce, także o znaczeniu międzynarodowym), można wskazać na wysoki poziom frekwencji, jak również stabilny jej wzrost: z poziomu ok. 1,40 mln w 2018 r. do ok. 1,76 mln w roku 2022 (126%) – ten ostatni przypadek wskazuje także na znaczenie instytucji w sferze realizacji wskaźnika „Liczby osób korzystających z obiektów objętych wsparciem”. Z uwagi na zakres i skalę projektów sfinansowanych w ramach wsparcia VIII PO LiŚ w przywołanych tu instytucjach zmiany te można wiązać z rezultatami wykorzystanego wsparcia.

²³ Jeżeli chodzi o wsparcie inwestycyjne, to ma ono oczywiście pierwszorzędne znaczenie, bowiem (o czym także dalej) jest ono de facto niezastępowalne, z uwagi na brak samodzielnych zdolności ekonomicznych instytucji kultury, czy też również ograniczone możliwości ich organów założycielskich.

²⁴ Na marginesie, warto zaznaczyć, że pomiar wpływu pośredniego, szczególnie w zakresie inwestycji w obiekty kultury i dziedzictwa kulturowego jest utrudniony, co wyraźnie zaznacza się w literaturze, zob. „Wpływ kultury na rozwój społeczno-gospodarczy w Polsce”, Polski Instytut Ekonomiczny, Warszawa, grudzień 2022, str. 26-28. W wywiadach indywidualnych z beneficjentami nie udało się zidentyfikować przypadku dokonywania takich pomiarów w sposób celowy i zorganizowany, choćby w ograniczonej skali (np. w najbliższym, w bezpośrednim otoczeniu miejsca realizacji projektu).

mamy do czynienia w rzeczywistości²⁵.

Inne efekty pośrednie ujawniają przeprowadzone studia przypadku. Poza wspomnianą już akceleracją ruchu turystycznego oraz wzrostem atrakcyjności regionu (lub otoczenia projektu) wpływającego na turystykę, zauważyć należy, iż wsparcie może (i jest tak w przypadku wielu projektów) wpływać na rozwój (poszerzanie) funkcji usługowych instytucji kultury. Polega to na uruchamianiu oferty usługowej wykraczającej poza podstawową funkcję danej instytucji: np. biblioteka oferująca digitalizację zbiorów innych dla instytucji, rozszerzająca działalność o funkcje muzealne, propagująca zdalne korzystanie ze zbiorów, czy też teatr rozwijający działalność edukacyjno-artystyczną, dotyczącą obcowania ze sztuką jako taką, a także „otwarcie” instytucji na populację osób o szczególnych potrzebach). Warto również dodać, iż w przypadku wielu projektów zastosowanie znajdowały nowoczesne technologie cyfrowe i multimedialne – efekt w tym przypadku to dostosowanie do megatrendów, odzwierciedlających się nowym sposobem użytkowania kultury przez społeczeństwo. Instytucje kultury, w których stosowano takie rozwiązania są już w jakiś sposób dostosowane do nowych wyzwań, jednocześnie dając przykład skutecznego sięgania po nowe formy i narzędzia przekazu.

W analizowanym tu kontekście realizacji celów interwencji, należy wskazać na interesującą i szczególną cechę wsparcia, płynącą zarówno z badań jakościowych przeprowadzonych w ramach niniejszej ewaluacji, jak i inne ustalenia ewaluacyjne. Mianowicie, beneficjenci wsparcia (w kontekście celu interwencji) podkreślają jego niezbędność / niezastępowalność. Innymi słowy, znakomita większość przedsięwzięć prowadzi do rozwoju instytucji (beneficjenta), przy czym odnotowana skala rozwoju nie byłaby możliwa (a co najmniej byłaby bardzo trudno osiągalna) w sytuacji braku wsparcia. Jest to skutkiem, z jednej strony, znaczącej skali realizowanych inwestycji (odpowiadających jednak rzeczywistym potrzebom), z drugiej zaś, generalnie nieodpowiedniego standingu ekonomicznego instytucji kultury, których finansowanie oparte na dotacjach celowych pozwala na utrzymanie działalności operacyjnej, ale jest zdecydowanie za małe, gdy mowa o zaspokojeniu potrzeb inwestycyjnych (będących z kolei podstawą rozwoju działalności wzmacniających kompetencje kulturowe użytkowników). Natomiast, sięgając do literatury, uzasadnienie znajduje trafność interwencji (istotna z punktu widzenia jej celów). Mianowicie, w literaturze spotykane są wnioski badawcze, wskazujące na dowody, że z tego rodzaju wsparciem łączy się brak (lub niskie) ryzyko występowania efektu strat jałowych. Oznacza to, że efekty takie jak wzrost liczby użytkowników infrastruktury kultury nie zostałyby osiągnięte, gdyby nie

²⁵ Odwołując się do jednego z wywiadów, efekty wsparcia są wyraźnie widoczne (cyt.) „Powstała nowa placówka. Kieruje swoją ofertę głównie do mieszkańców miasta i przyległych gmin oraz do turystów, do wszystkich grup wiekowych, od dzieci po seniorów” oraz „Wyremontowany budynek położony jest w bardzo atrakcyjnym miejscu. W okolicy dostępnych jest wiele punktów gastronomicznych, z którymi utrzymywana jest współpraca, np. na zasadach oraz w zakresie obsługi gości Muzeum. Niewątpliwie realizacja projektu wygenerowała dodatkowy ruch w tym miejscu miasta, co pozytywnie wpływa na działalność pobliskich punktów gastronomicznych i hotelarskich”.

interwencja w ramach środków unijnych²⁶. Niniejsze badanie również nie wskazuje na wysokie ryzyko występowania jałowej straty. Wskazują na to przywołane wcześniej stanowiska w sprawie braku możliwości zastąpienia wsparcia z innych źródeł (szczególnie własnych, w tym organizatorów danej instytucji), jak również konkluzje wynikające z interpretacji opartych na opisie zakresu realizowanych projektów i ich efektów (biorąc wszystko to pod uwagę, trudno jest wskazać np. na zdolność beneficjentów wsparcia do samodzielnego sfinansowania takich przedsięwzięć). Zatem, mamy tu do czynienia z potwierdzeniem tej konkluzji, płynącej zarówno z ustaleń niniejszego badania, jak i innych ewaluacji.

Podstawę do oceny realizacji celów interwencji, opartej na efektach wdrożonych projektów, stanowić mogą również opinie pozyskane od przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego, na terenie których realizowane były dofinansowane przedsięwzięcia²⁷. Uwagi płynące od tego typu interesariuszy są szczególnie użyteczne ze względu na ich zasadniczo wysoką miarodajność – formułują je osoby nie zaangażowane bezpośrednio w pozyskiwanie wsparcia i wdrażanie projektów. Co więcej, reprezentowana tu perspektywa jest stosunkowo szeroka, bowiem dotyczy całego obszaru (co najmniej bliskiego sąsiedztwa) realizowanego projektu. Wyniki badania z tą grupą respondentów przedstawia wykres (prezentowany na kolejnej stronie).

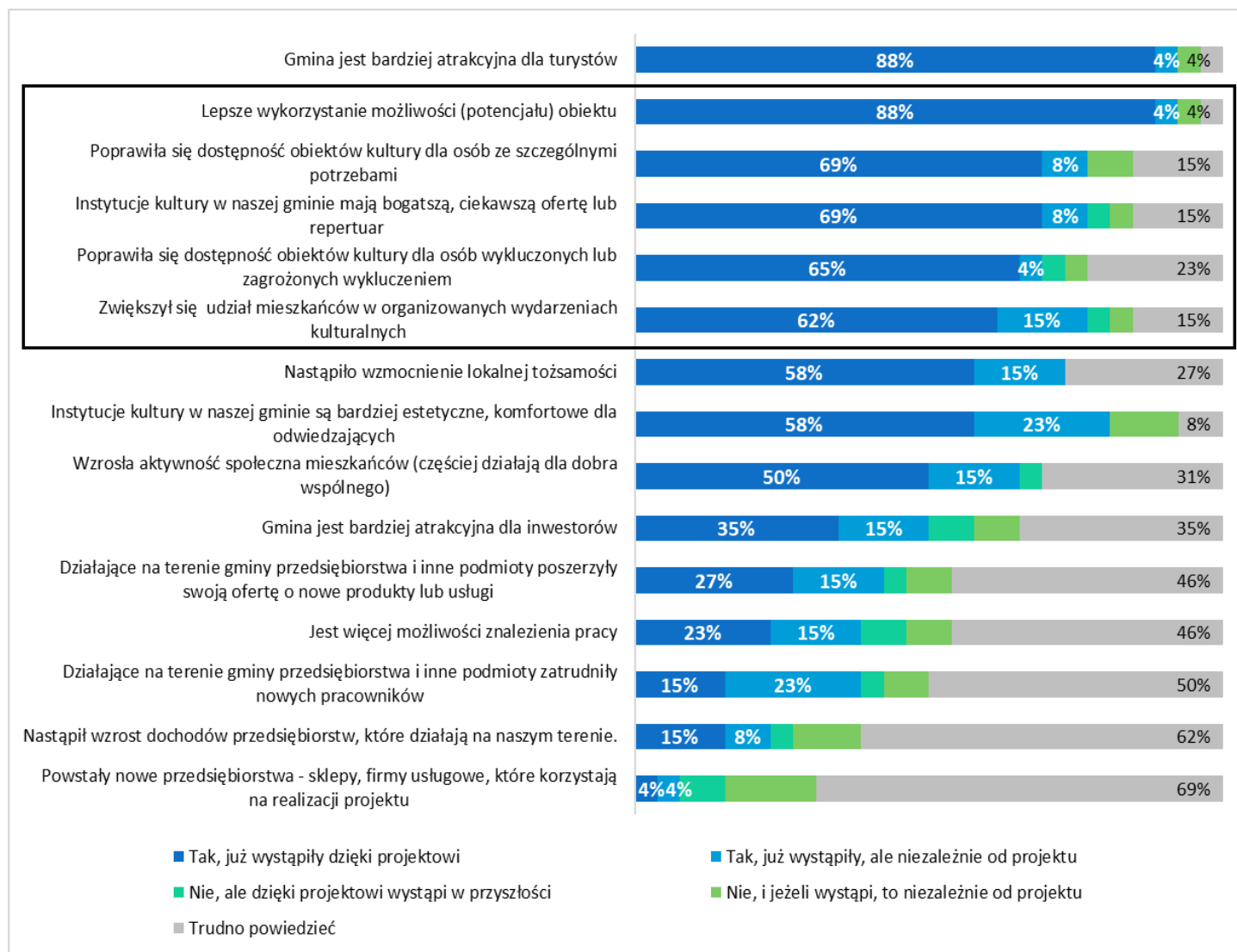
Po pierwsze, należy podkreślić, że zdaniem przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego, wsparcie określonego przedsięwzięcia, z perspektywy danej wspólnoty samorządowej ma ogólne, bardzo duże znaczenie (wszyscy badani wypowiedzieli się, że jest tak w bardzo wysokim lub wysokim stopniu; brak było innych opinii).

Opinie przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego na wysokich miejscach wskazują efekty, które łączyć można z oddziaływaniem na kształtowanie lepszej dostępności infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego, jak również pozytywny wpływ ma wzrost kompetencji kulturowych społeczeństwa, wynikających z użytkowania bezpośrednich efektów projektów. Pozytywny wpływ wsparcia na pierwszy komponent celu szczegółowego (lepsza dostępność obiektów) wynika z bardzo wysokiego udziału stanowisk, wskazujących, że zmiana taka już wystąpiła (stanowisko takie reprezentuje w przybliżeniu ok. ¾ badanych przedstawicieli jednostek samorządu terytorialnego). Jednocześnie, wskazania, że zmiany takie nastąpiły niezależnie od projektu są zdecydowanie rzadsze.

²⁶ „Efekty polityki spójności w obszarze kultury /.../, op. cit., str. 39.

²⁷ Z wyłączeniem dofinansowanych przedsięwzięć, których projektodawcami były jednostki samorządu terytorialnego/

Wykres 2. Zmiany, które już wystąpiły w gminie, lub których wystąpienia należy się spodziewać w bliskiej przyszłości, w związku z realizacją projektów dofinansowanych w ramach VIII osi priorytetowej PO IiŚ



Źródło: badanie CAWI / CATI (mix), n = 26.

Podobna argumentacja dotyczy efektów generowanych na rzecz drugiego komponentu celu szczegółowego, tj. dotyczącego wpływu interwencji na kształtowanie (rozwijanie) kompetencji kulturowych. Szczególnie należy zwrócić uwagę na efekt w postaci lepszego wykorzystania możliwości (potencjału) obiektu – jest to efekt bardzo dobrze widoczny dla blisko 90% respondentów (ma to oczywiście wyraz pozytywny, pamiętając, że rozwój infrastruktury kultury stanowi bazę jednoznacznie sprzyjającą upowszechnianiu oferty artystyczno-edukacyjnej, związanej z przedmiotem działania instytucji kultury). Efekty w tym zakresie widoczne są także, jeśli chodzi o kształtowanie bogatszej, interesującej oferty usługowej i repertuaru, a także poprzez zwiększony udział mieszkańców jednostki

w organizowanych wydarzeniach kulturalnych, których potencjał jest pochodną zrealizowanych inwestycji.

Efekty typowo gospodarcze zauważane są stosunkowo rzadziej, a ponadto w porównywalnym udziale opinii wskazuje się, że pojawiają się one bez związku ze zrealizowanym (dofinansowanym) projektem. Zauważmy także, że niemal powszechnie zauważalne jest pozytywne oddziaływanie wsparcia w zakresie atrakcyjności turystycznej (udział opinii na ten temat jest tu na równi ze stanowiskami, wskazującymi na lepsze wykorzystanie potencjału obiektu kultury i dziedzictwa kulturowego).

3.4. Ponadregionalność projektów

Projekty realizowane w VIII OP PO LiŚ w przeważającej mierze są przedsięwzięciami o charakterze ponadregionalnym. W zdecydowanej większości przypadków ich zakres wpisywał się w cele jednej spośród czterech ponadregionalnych strategii rozwoju (przyjętych przez Radę Ministrów), obejmujących swym zasięgiem 14 województw. Były to²⁸:

- Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020 (przyjęta przez Radę Ministrów 30 grudnia 2008 r. i zaktualizowana 11 lipca 2013 r.),
- Strategia Rozwoju Polski Południowej do roku 2020 (przyjęta 8 stycznia 2014 r.),
- Strategia Rozwoju Polski Zachodniej do roku 2020 (przyjęta 30 kwietnia 2014 r.),
- Strategia Rozwoju Polski Centralnej do roku 2020 z perspektywą 2030 (przyjęta 14 lipca 2015 r.).

Ponadto, projekty mogły również wpisywać się w założenia makroregionalnej Strategii UE dla regionu Morza Bałtyckiego²⁹.

Spośród 144 projektów, aż 119 realizowało założenia strategii ponadregionalnych – dwa projekty³⁰, z uwagi, że były realizowane na terenie dwóch województw, objętych różnymi strategiami ponadregionalnymi, realizowało cele więcej niż jednej strategii.

²⁸ Opis „Strategie ponadregionalne” (podstawy prawne i informacje o strategiach), zob. [Zarządzanie rozwojem kraju – strategie ponadregionalne](#) (pobranie: 15.11.2023 r.; zasoby archiwalne, Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju); uzupełniając, opracowanie: „Strategie ponadregionalne – wymiar terytorialny polityki rozwoju”, Warszawa 2015 r. oraz GUS „Obszary realizacji strategii ponadregionalnych”, [Jednostki terytorialne – obszary realizacji strategii ponadregionalnych](#) (pobranie: 15.11.2023 r.).

²⁹ Strategia Unii Europejskiej dla regionu Morza Bałtyckiego, [Factsheet EU strategy for the Baltic Sea region – 2018](#) (pobranie: 15.11.2023 r.).

³⁰ Diecezja Kaliska, projekt „Szlakiem zabytkowych kościołów obszaru Diecezji Kaliskiej – rewaloryzacja i konserwacja zabytków drewnianych celem ochrony dziedzictwa kulturowego oraz wzrostu atrakcyjności regionu” oraz projekt „Szlakiem zabytkowych kościołów obszaru Diecezji Kaliskiej - rewaloryzacja i konserwacja zabytków drewnianych celem ochrony dziedzictwa kulturowego oraz wzrostu atrakcyjności regionu Etap II”.

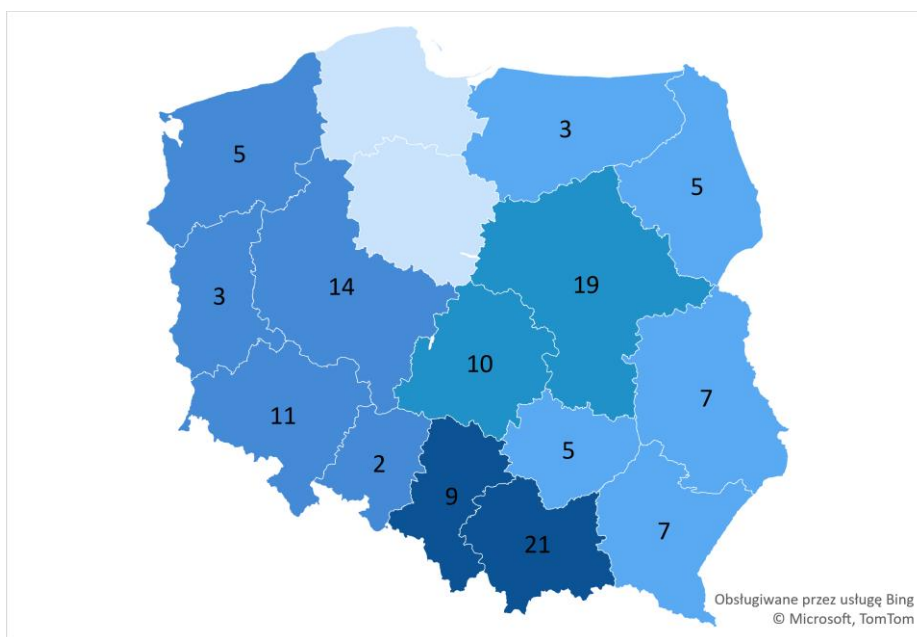
Tabela 6. Projekty realizujące cele ponadregionalnych strategii rozwoju

Strategie ponadregionalne	Liczba projektów
Strategia rozwoju Polski Centralnej do roku 2020 z perspektywą 2030	31
Strategia rozwoju Polski Południowej do roku 2020	30
Strategia rozwoju Polski Zachodniej do roku 2020	33
Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020	27
Razem projekty realizujące cele strategii ponadregionalnych	119

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zamawiającego.

Rozkład projektów realizujących cele strategii ponadregionalnych według miejsca realizacji (województwa) przedstawia Mapa 1.

Mapa 1. Projekty VIII OP POLiŚ wpisujące się w strategię ponadregionalne według województw



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Zamawiającego.

Każdy ze 119 projektów, wskazując na ponadregionalność przedsięwzięcia, realizował cel główny danej strategii, którym był:

- wzrost wydajności pracy we wszystkich sektorach gospodarki Polski Wschodniej [Polska Wschodnia],
- Polska południowa nowoczesnym i atrakcyjnym regionem Europy [Polska Południowa],
- wzrost znaczenia Polski Centralnej w skali międzynarodowej jako przestrzeni przyjaznej generowaniu oraz transferowi wiedzy i innowacji [Polska Centralna]

- wzrost konkurencyjności Polski Zachodniej w wymiarze europejskim przez efektywne wykorzystanie potencjałów makroregionu [Polska Zachodnia].

Projekty z Działania 8.1 i 8.2 PO LiŚ, realizując cele szczegółowe VIII osi PO LiŚ jakimi są lepsza dostępność infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego oraz wzrost kompetencji kulturowych społeczeństwa, przyczyniały się również do wzrostu konkurencyjności danego regionu, wzrostu jego znaczenia i atrakcyjności.

Przegląd projektów realizowanych w Działaniu 8.1 i 8.2 PO LiŚ³¹ wskazuje, że realizują one strategiczne cele rozwojowe i wytyczone kierunki rozwoju wskazane w strategiach ponadregionalnych, które dotyczą zarówno kwestii społecznych, jak i gospodarczych. W tych zakresach efekty projektów wyrażały się (m.in.) poprzez:

- budowę oferty gospodarczej makroregionu,
- wpływ na kształtowanie przestrzeni wiedzy i innowacji,
- tworzenie przestrzeni przyjaznej twórcom i projektantom,
- wzmacnianie powiązań pomiędzy różnymi interesariuszami życia społeczno-gospodarczego (np. instytucjami kultury, przedsiębiorcami, szkołami, uczelniami),
- wzmacnianie potencjału kadr,
- przyciąganie ludzi, organizacji i inicjatyw wzmacniających potencjały makroregionów, co sprzyja innowacyjności i kreatywności oraz kształtowania nowych kierunków rozwojowych,
- rewitalizację historycznych i przemysłowych przestrzeni miast,
- kreowanie markowych wydarzeń artystycznych i kulturalnych,
- tworzenie dynamicznych ośrodków kultury,
- tworzenie nowych (i rozwój już istniejących) szlaków, obejmujących flagowe atrakcje turystyczne, w tym także miejsca kultu religijnego,
- wzmacnianie kapitału ludzkiego.

Poza wpisywaniem się w cele strategii ponadregionalnych, 35 projektów realizowało także założenia makroregionalnej Strategii UE dla regionu Morza Bałtyckiego, pierwszej makroregionalnej strategii UE³², która została przyjęta przez Komisję Europejską i zatwierdzona przez Radę Europejską w 2009 roku, obejmującej osiem państw członkowskich położonych nad Morzem Bałtyckim. Podstawowym celem tej strategii było zacieśnienie współpracy w obszarze Morza Bałtyckiego. Spośród tych 35 projektów, jedynie trzy nie wpisywały się w cele żadnej z krajowych strategii ponadregionalnych.

Jedynie 22 projekty (spośród 144) nie były powiązane z jakąkolwiek z powyższych strategii, czy to o charakterze ponadregionalnym, czy makroregionalnym, przy czym wśród tych

³¹ Na podstawie wniosków o dofinansowanie 40 wybranych do studium przypadku projektów.

³² Później, w latach 2010-2015, uchwalono jeszcze trzy inne strategie obszarów geograficznych Europy (regionu Dunaju, regionu adriatycko-jońskiego i regionu alpejskiego).

projektów, realizatorami 13 były podmioty, zlokalizowane na terenie województw nie objętych strategiami ponadregionalnymi, tj. pomorskiego i kujawsko-pomorskiego.

3.5. Efekty realizacji projektów

Zrealizowane projekty miały rozmaite, zróżnicowane, korzystne efekty, przejawiające się w różnych obszarach³³.

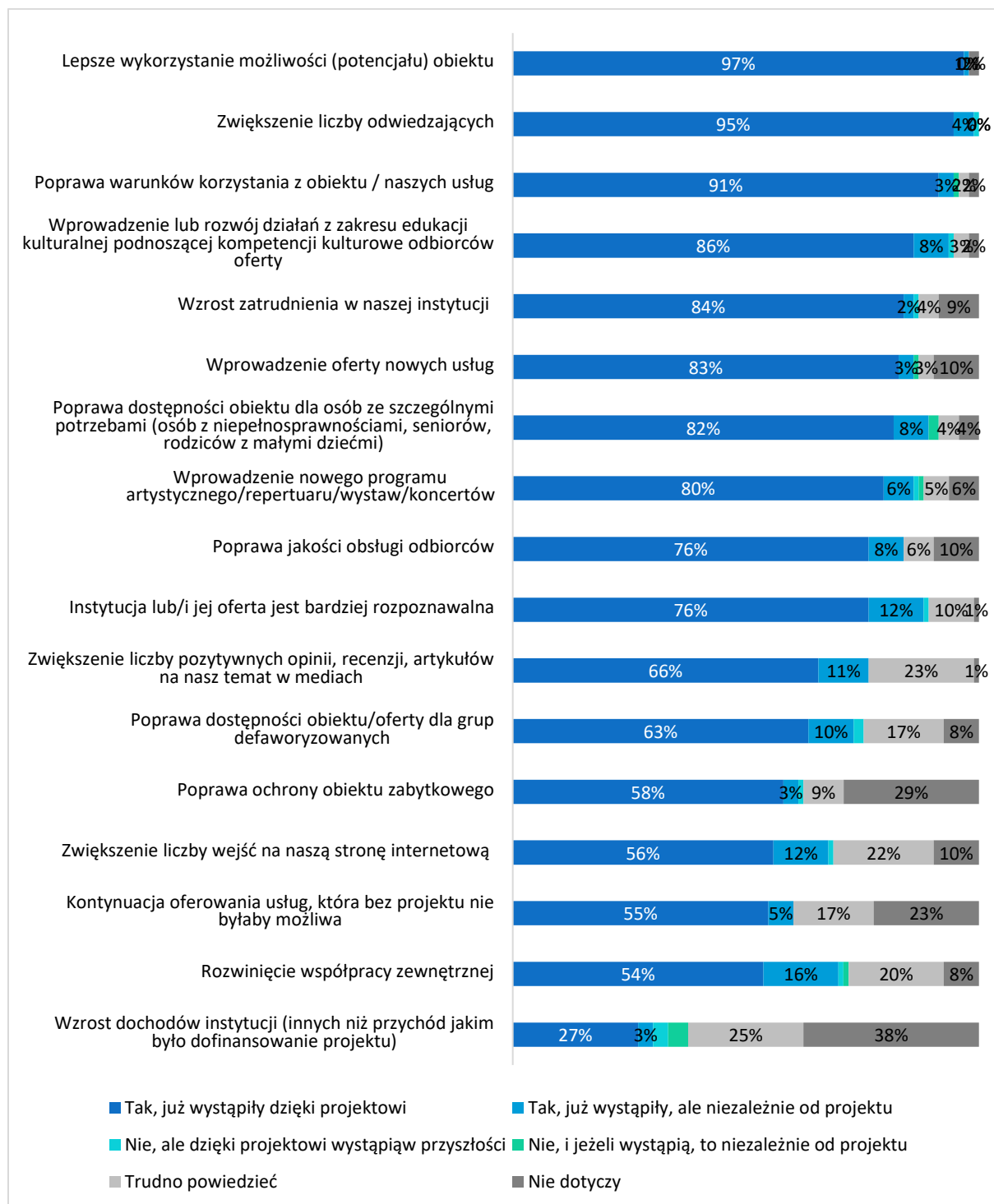
Jeśli chodzi o ogólne efekty projektów, to można podzielić je na te dotyczące:

- instytucji beneficjentów oraz
- otoczenia społeczno-gospodarczego.

Beneficjenci w ramach realizowanego badania ilościowego dostrzegają oddziaływanie projektów na prowadzone przez nich instytucje, związane m.in. z lepszym wykorzystaniem możliwości obiektu i poprawą warunków korzystania z obiektu (odpowiednio 97% i 91% badanych), ze zwiększaniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami - osób z niepełnosprawnościami i wykluczonych bądź zagrożonych wykluczeniem), wprowadzeniem i rozwojem oferty kulturalnej i działalności edukacyjnej, z większą rozpoznawalnością instytucji, z zacieśnianiem współpracy z innymi podmiotami, co przekłada się w efekcie na wzrost zainteresowania wśród odbiorców, zarówno społeczności lokalnej, jak i turystów (wskazuje na to aż 95% badanych).

³³ Warto przy tym zaznaczyć, że w niniejszym rozdziale nie omawiamy bezpośrednio wpływu projektów w sferze dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami oraz w sferze uczestnictwa w kulturze, są one opisywane w oddzielnych rozdziałach.

Wykres 3. Zmiany, dotyczące instytucji beneficjentów już występujące lub których wystąpienia beneficjenci się spodziewają w przyszłości



Źródło: badanie CAWI z beneficjentami VII osi priorytetowej PO liś (n=93)

Na podstawie zrealizowanych badań jakościowych (wywiadów IDI oraz studiów przypadku) można wskazać szereg obszarów, w których interwencja w ramach VIII OP PO liś wpłynęła istotnie na działalność danej instytucji i jej ofertę kulturalną.

Przede wszystkim zasadniczym efektem wsparcia w ramach VIII OP PO IIŚ było znaczące zwiększenie **atrakcyjności oferty instytucji kultury**, korzystających ze wsparcia (o jego wpływie na większe zainteresowanie korzystaniem z oferty piszemy w jednym z kolejnych rozdziałów), będącego skutkiem wprowadzenia nowego programu kulturalnego czy działań z obszaru edukacji kulturalnej (zmiany zaobserwowane w wyniku realizacji projektów przez odpowiednio: 82% i 86% badanych

Bardzo ważnym elementem wielu projektów była przebudowa systemów wentylacji, ogrzewania oraz nawilżania powietrza, a także modernizacja lub instalacja klimatyzacji oraz systemów monitorowania parametrów powietrza (ten ostatni element był najczęściej, z oczywistych powodów, instalowany w muzeach). Takie działania miały szereg korzystnych skutków, prowadziły bowiem do poprawy komfortu zwiedzających (szczególnie w bardzo upalne dni), ale przede wszystkim minimalizowały ryzyko uszkodzenia eksponatów wskutek (przykładowo) zbyt wilgotnego lub suchego powietrza. Dodatkowo, w przypadku instytucji muzealnych, utrzymywanie odpowiednich parametrów powietrza, potwierdzone przez odpowiednie raporty z systemów monitoringu, jest **warunkiem *sine qua non* wypożyczania przez inne muzea dzieł sztuki**. W rezultacie możliwe jest organizowanie atrakcyjnych wystaw (przykładem może być Muzeum Narodowe w Lublinie i zorganizowana w 2022 roku, ciesząca się wielkim zainteresowaniem, wystawa prac Tamary Łempickiej, w przypadku której olbrzymia większość prac była sprowadzona z innych muzeów, poprawa warunków udostępniania prac i związane z tym większe możliwości wypożyczania zbiorów z innych instytucji miało też miejsce w Muzeum Ziemi Lubuskiej). Tego typu sytuacje mogą też mieć **efekt mnożnikowy** – atrakcyjna wystawa może powodować długotrwałe zainteresowanie ofertą danej instytucji kultury.

Wiele projektów dotyczyło także modernizacji systemów oświetlenia (np. instalacja oświetlenia LED), a także instalacji modułów fotowoltaicznych (choć ze względu na zabytkowy charakter wielu obiektów ta druga sytuacja była stosunkowo rzadka). Dzięki temu poprawiono jakość oświetlenia, a także zmniejszono koszty związane z jego zapewnieniem, co było szczególnie ważne w obecnym czasie gwałtownie rosnących kosztów energii.

W przypadku wielu instytucji prowadzone prace pozwalały też na zwiększenie powierzchni ekspozycji, dzięki czemu możliwe było zaprezentowanie większej ilości prac, bądź też poprawa warunków ich oglądania. Dokonywało to się przede wszystkim za pomocą adaptacji pomieszczeń dotąd używanych na inne cele, a także wybudowanych nowych pomieszczeń.

Realizacja niektórych projektów prowadziła także do budowy nowych elementów instytucji kultury, z których niektóre były bardzo **wysoko oceniane pod względem architektonicznym i niekiedy uzyskiwały nagrody w prestiżowych konkursach** - przykładem jest tu sala koncertowa Państwowej Szkoły Muzycznej I i II stopnia im. prof. Józefa Świdra w Jastrzębiu – Zdroju, między innymi nagrodzona nagrodą Gran Prix Stowarzyszenia Architektów Polskich (SARP) w 2022 roku, nagrodą Najlepsza Przestrzeń Publiczna w województwie śląskim, a

także nagrodą tygodnika Polityka, jest też nominowana do nagrody EU Mies Award 2024. Wielokrotnie nagradzanym obiektem jest też Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskich w Michniowie (m.in. nagrody BIG SEE Architecture Award 2023, czy też Property Design Awards 2022).

W przypadku części projektów (przede wszystkich tych, realizowanych przez muzea) znacząco poprawiono jakość magazynów służących przechowywaniu zbiorów lub rozbudowano powierzchnie magazynowe. Dzięki temu zbiory są przechowywane w lepszych warunkach, w wielu wypadkach jest też do nich łatwiejszy dostęp. Poprawa warunków lokalowych ma także inne korzystne konsekwencje – przykładowo w jednej z opisanych w studium przypadku bibliotek poprzednio nowe książki były przewożone do lokalu, wynajmowanego w oddalonej od biblioteki części miasta, tam opisywane, katalogowane i przewożone z powrotem do siedziby głównej biblioteki. Obecnie wszystkie prace prowadzone są na miejscu, co znacząco **skróciło czas otrzymania książki przez czytelników**, zmniejszyło koszty działalności biblioteki (oszczędność na czynszu najmu), a także zwiększyło komfort pracy (Biblioteka Publiczna M.St. Warszawy - Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego).

Udogodnienia techniczne odgrywają też znaczącą rolę w przypadku instytucji teatralnych oraz szkół muzycznych – w jednej z instytucji spektakle są sprawniej realizowane poprzez zautomatyzowaną wymianę dekoracji, częściowo bez przerywania spektakli. Dzięki temu można realizować więcej form teatralnych, co zwiększyło zainteresowanie widzów i przyczyniło się do wzrostu ich liczby (Opera Wrocławska). Z kolei w jednej ze szkół muzycznych sala koncertowa jest nazywana małym NOSPRem³⁴, dzięki **znakomitym warunkom akustycznym**, panującym w jej wnętrzu, do czego przyczyniają się także automatycznie sterowane tzw. kotary akustyczne. Dzięki temu uczniowie są znacznie bardziej skłonni do występowania na tej sali (PSM Jastrzębie Zdrój).

W przypadku niektórych instytucji (np. Muzeum Sztuki w Łodzi, Muzeum Historii Fotografii im. Walerego Rzewuskiego w Krakowie czy też Muzeum Narodowe w Lublinie) udostępniono lub zamierza się **udostępnić zwiedzającym część magazynów**, co dotąd było w Polsce stosunkowo rzadko praktykowane. Dzięki temu zwiedzający będą mogli obejrzeć zbiory, których dotąd z różnych powodów nie można było oglądać, ale także będą mogli się zapoznać z zasadami przechowywania dzieł sztuki. W niektórych z tych muzeów pokazywana jest przestrzeń, która w muzeach zazwyczaj nie jest udostępniana. Zwiedzający mogą na własne oczy zobaczyć jak wygląda muzealny magazyn – w jaki sposób zbiory są katalogowane i przechowywane. Dodatkowo, w ramach działań edukacyjnych, w niektórych

³⁴ Chodzi o katowicką siedzibę Narodowej Orkiestry Symfonicznej Polskiego Radia (NOSPR), której sala koncertowa, wybudowana zresztą w ramach jednej z poprzednich edycji PO liŚ jest powszechnie znana i ceniona ze względu na swoją znakomitą akustykę.

placówkach omawiane i prezentowane są zasady i praktyka gromadzenia zbiorów, konserwacji zbiorów oraz ich pakowania celu transportu.

W przypadku niektórych projektów ich rezultatem były bardzo **znaczące zakupy sprzętu**, tak jak w ramach jednego z projektów, opisywanego w studium przypadku (Akademia Muzyczna w Łodzi) - efektem projektu był zakup 250 nowych urządzeń, w tym między innymi instrumentów – klawiszowych, dętych, smyczkowych, perkusyjnych, syntezatorów, lutniczych oraz organów. Jest wśród nich m.in. 38 fortepianów (w tym 8 koncertowych), 15 pianin, organy, 2 klawesyny, unikatowy kontrafagot, barokowa wiolonczela, viola da gamba, skrzypce barokowe i renesansowe, skrzypce piccolo, lutnia, teorba. Bardzo nietypowy, ale potrzebnym zakupionym instrumentem są organy, jest to obiekt unikatowy, wzorowany na organach z XVII wieku, jedyny tego typu na polskich uczelniach muzycznych.

Niektóre projekty mają lub będą mieć w przyszłości **efekt synergii, dzięki ich lokalizacji na terenie jednego miasta** i w niezbyt dużej odległości. Z tego typu sytuacja mamy do czynienia w Łodzi, gdzie projekty, realizowane w ramach VIII OP PO LiŚ mają znaczący wpływ na wzrost atrakcyjności Łodzi i całego regionu (a także rozwój oferty kulturalnej) – projekty realizowane przez EC1 Łódź — Miasto Kultury, Muzeum Sztuki w Łodzi, Rewitalizacja, Modernizacja i Poprawa Infrastruktury Zabytkowego Obiektu Muzeum Miasta Łodzi – Pałacu Poznańskich i – w nieco mniejszym stopniu Akademię Muzyczną w Łodzi.

Szereg projektów jest też ważną **atrakcją dla kuracjuszy**, korzystających z oferty polskich uzdrowisk – w tym kontekście warto wskazać projekty dotyczące Pałacu w Kozłowie oraz Muzeum Narodowego w Lublinie i inne projekty realizowane na terenie miasta (Uzdrowisko Nałęczów), krośnieńskiego projektu Modernizacja zabytkowego dworca PKP na potrzeby funkcjonowania ETNOCENTRUM Ziemi Krośnieńskiej (Uzdrowiska Iwonicz i Rymanów Zdrój), czy też projekty realizowane w Toruniu jak na przykład Toruńska Starówka, Młyn Wiedzy, czy też Muzeum Twierdzy Toruń.

W przypadku wielu obiektów realizacja projektów spowodowała też **znaczną intensyfikację współpracy z innymi instytucjami**. Wynikało to zarówno z łatwiejszych możliwości spotykania się (nowe, nowoczesne przestrzenie), ale także z rosnącego zainteresowania współpracą ze strony innych instytucji, dzięki uatrakcyjnieniu oferty. Przykładowo Muzeum Lotnictwa Polskiego w swoich salach organizuje cykliczne spotkania Klubu Seniorów Lotnictwa. Niekiedy współpraca taka była wymuszona koniecznością utrzymania w okresie trwałości bardzo wyśrubowanych wskaźników – była to sytuacja jednej ze szkół muzycznych, która wobec tego starała się bliżej współpracować z innymi szkołami w regionie, aby ich uczniowie ćwiczyli i organizowali koncerty.

W ramach niektórych projektów dostosowywano też ofertę i warunki korzystania z tej oferty do **specyfiki ludzi młodych**, w jednej z bibliotek utworzono m.in. tzw. Odpoczytelnię, czyli miejsce z kanapami, sofami, stolikami i innymi meblami, gdzie można się przespać, napić herbaty, porozmawiać, poczytać itp. Jest ono szczególnie oblegane przez młodych ludzi,

którzy traktują je jako miejsce spotkań, np. na czas matur, gdy godziny pracy były wydłużane nawet do 4 rano.

W przypadku części obiektów realizowane w ramach projektów **inwestycje miały charakter „ratunkowy”**, służyły one ocaleniu znajdujących się w bardzo marnym stanie zabytków, które bez wsparcia mogłyby ulec bezpowrotnemu zniszczeniu (choć warto przyznać, że tego typu sytuacje były raczej rzadkością, niż regułą); w jednym z najbardziej skrajnych przypadków oddział jednego z muzeów został zamknięty przez SANEPID, z powodu niespełniania odpowiednich wymogów sanitarnych.

W wielu przypadkach prowadzone inwestycje miały też służyć izolacji obiektu, będącego przedmiotem interwencji przed zgubnym wpływem wody i wilgoci, dotyczyło to przeważnie fundamentów (Muzeum Króla Jana III Sobieskiego w Wilanowie) lub też całego obiektu, ze względu na jego specyficzne położenie (Rzeszowskie Piwnice).

W ramach szeregu projektów prowadzono też działania, mające na cel **digitalizację posiadanych zbiorów**, tak w celu zachowania ich szczegółowych obrazów w razie jakich nieszczęśliwych wypadków (pożar itp.), ale także w celu możliwości ich wirtualnego zwiedzania. Przykładowo, Zamek Królewski na Wawelu, w ramach projektu doprowadził do rozwoju Centrum Multimedialnego (w oparciu o adaptację jednego z budynków na Multimedialne Centrum Informacyjne) - w jego ramach uruchomiono interaktywny / cyfrowy program zwiedzania tzw. Gabinetu Włoskiego. Ponadto, inwestycje objęły digitalizację zbiorów oraz zapewniono dostęp do systemu wirtualnego zwiedzania całego Zamku. Kontynuowano też wieloletnie programu digitalizujące wszystkie pomieszczenia danej jednostki (Muzeum Króla Jana III Sobieskiego w Wilanowie),

Tworzono też i rozwijano pracownie digitalizujące zbiory (np. Muzeum Historii Fotografii im. Walerego Rzewuskiego w Krakowie).

W zróżnicowanym stopniu oferta poszczególnych obiektów wspartych w ramach PO LiŚ była **powiązana ze strategiami i programami rozwoju turystyki i kultury poszczególnych miejscowości i regionów, w których się znajdowały**. W tym kontekście dobrym przykładem może być projekt realizowany przez Muzeum Polskiej Piosenki w Opolu, które od dawna promuje się jako stolica polskiej piosenki.

Niektóre instytucje położyły też duży nacisk na promocję kultury „w terenie”, zakupując scenę mobilną i organizując **koncerty oraz inne imprezy kulturalne na terenach wiejskich i innych obszarach z utrudnionym dostępem do kultury** (Gmina Grodzisk Mazowiecki i projekt „Pociąg do kultury”).

W wielu miejscach **wydłużano też czas w jakim dany obiekt jest otwarty**, udostępniając go także w miesiącach zimowych (np. Pałac w Kozłówce, czy też Muzeum Bitwy pod Grunwaldem). Naturalnie, takie podejście choć bardzo sensowne (dzięki temu zasadniczo zwiększa się dostępność poszczególnych instytucji) ma też pewne ograniczenia; może to

bowiem prowadzić do pogorszenia sytuacji finansowej, ze względu na koszty utrzymania instytucji (w tym ogrzewanie i oświetlenie); zapewne efekty takich rozwiązań będą skrupulatnie analizowane i ewentualnie korygowane (o ile ich utrzymanie nie jest wymagane w tzw. okresie trwałości)³⁵.

Niektóre projekty pozwalały na wypracowanie **innowacyjnych rozwiązań wdrożeniowych**, przykładem może być jeden z projektów, opisanych w jednym z przygotowywanych studiów przypadku ("Skansenova") realizowany w partnerstwie 8 instytucji, w ramach którego nie dość, że udało się go sprawnie zrealizować (co przy takiej liczbie podmiotów nie jest łatwym zadaniem), ale także rozdzielano organizację przetargów na zakup danego typu sprzętu lub określony typ robót remontowo-budowlanych (aby nie organizować oddzielnych przetargów dla każdego z partnerów). Naturalnie, takie rozwiązanie było możliwe dzięki wysokiej jakości zarządzania projektem, efektywnej komunikacji (partnerzy projektu bardzo często się ze sobą spotykali) i wysokim poziomem wzajemnego zaufania. W rezultacie, osoby zarządzające projektem na poziomie całego partnerstwa, ale też w ramach poszczególnych instytucji, uzyskiwały odpowiednie, przydatne kompetencje, dotyczące sposobu realizacji projektów partnerskich.

Jeśli chodzi o **wpływ realizacji projektów na sytuację finansową wspartych instytucji**, to jak pokazują wyniki badań ilościowych (wykres poniżej), większość badanych wskazuje na wzrost w takich aspektach jak koszty utrzymania obiektu (48%) i koszty płac (60%). Warto jednak pamiętać, że wzrost kosztów nie musi być koniecznym wynikiem realizacji projektu, ale być skutkiem wysokiej inflacji w ciągu ostatnich lat.

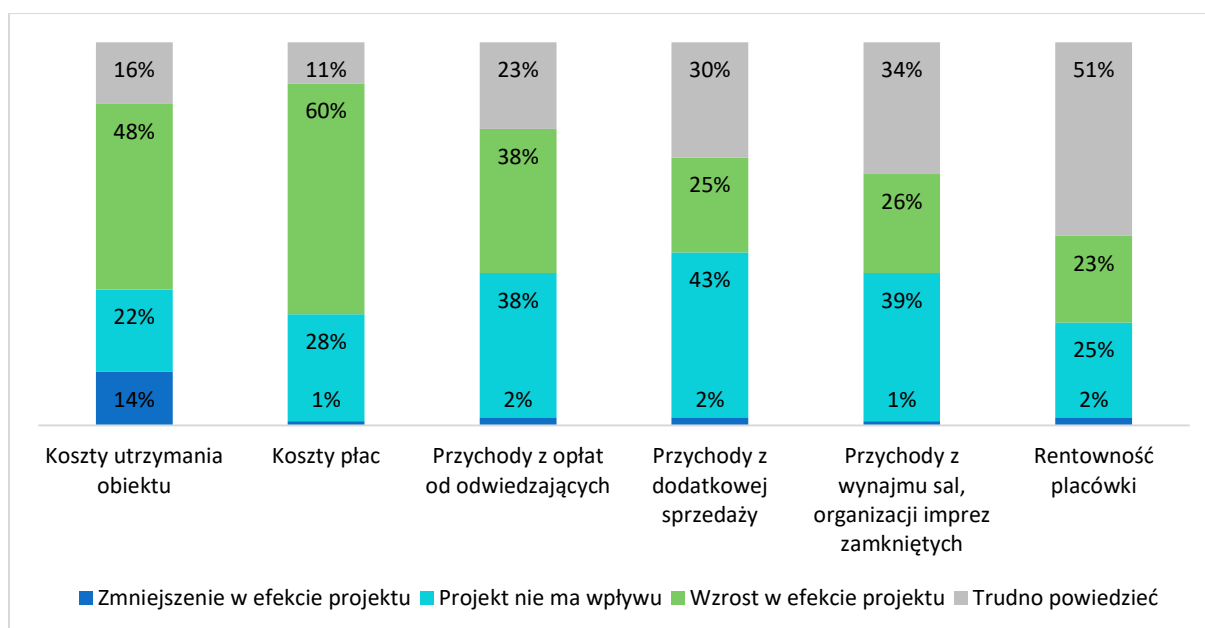
Projekty doprowadziły też, zdaniem badanych, do wzrostu przychodów z opłat od osób odwiedzających (co jest prawdopodobnie łącznym skutkiem wspomnianej inflacji oraz większej liczby osób odwiedzających). Około 25% badanych wskazywało też na wzrost przychodów z dodatkowej sprzedaży oraz z tytułu wynajmu pomieszczeń i organizacji imprez zamkniętych.

Ponad połowa badanych nie była w stanie ocenić jaki był wpływ projektu na rentowność placówki³⁶, dodatkowo warto wskazać, że w przypadku znacznej części obiektów zakończenie projektów nastąpiło stosunkowo niedawno, a ponadto ostatnie lata cechowały się znacznym nasileniem zdarzeń, które miały znaczący wpływ na sytuację finansową instytucji kultury (pandemia COVID-19, wojna w Ukrainie, inflacja), stąd też spokojna ocena sytuacji finansowej będzie możliwa zapewne dopiero za kilka lat.

³⁵ Naturalnie, wpływ takiego rozwiązania na sytuację finansową danej instytucji bardzo zależy od konkretnej sytuacji danego podmiotu, jeżeli przychody z biletów w ramach wydłużonego czasu otwarcia przewyższają ponoszone koszty, to efekt ten jest oczywiście pozytywny; przyjmujemy jednak, że w większości przypadków nie ma to miejsca.

³⁶ Przy czym zdajemy sobie sprawę, że pojęcie rentowności w przypadku instytucji kultury jest bardzo niejednoznaczne.

Wykres 4. Wpływ projektu na sytuację finansową instytucji beneficjentów



Źródło: badanie CAWI z beneficjentami VIII osi priorytetowej PO IiŚ (n=93)

Z kolei wyniki badań jakościowych są dość niejednoznaczne. Z jednej strony na sytuację finansową poszczególnych obiektów³⁷ mogą korzystnie wpływać takie czynniki jak:

- **Mniejsze wydatki na energię**, dzięki modernizacji budynków, zainstalowaniu energooszczędnego oświetlenia, czy też fotowoltaiki.
- **Zwiększone wpływy ze sprzedaży biletów** (dla obiektów, w przypadku których wejścia są płatne), dzięki większej liczbie odwiedzających/widzów.
- **Zwiększone wpływy z wynajmu powierzchni** (oczywiście, dużo zależy od tego w jakiej formie formalnoprawnej był realizowany dany projekt i czy wynajem taki, a jeśli tak, to w jakiej skali jest dopuszczalny).
- (głównie w przypadku największych, najbardziej znanych placówek kultury) **nieco łatwiejsze pozyskiwanie sponsorów**, dzięki poprawie jakości oferty kulturalnej i rosnącej liczbie widzów i osób odwiedzających.

Jeżeli chodzi o efekty mogące negatywnie wpływać na sytuację finansową danej placówki, to warto wskazać na:

- **Zwiększone koszty oświetlenia i ogrzewania obiektu** w sytuacji, gdy po realizacji projektu wydłużono okres, w którym dany obiekt pozostaje dostępny dla zwiedzających.

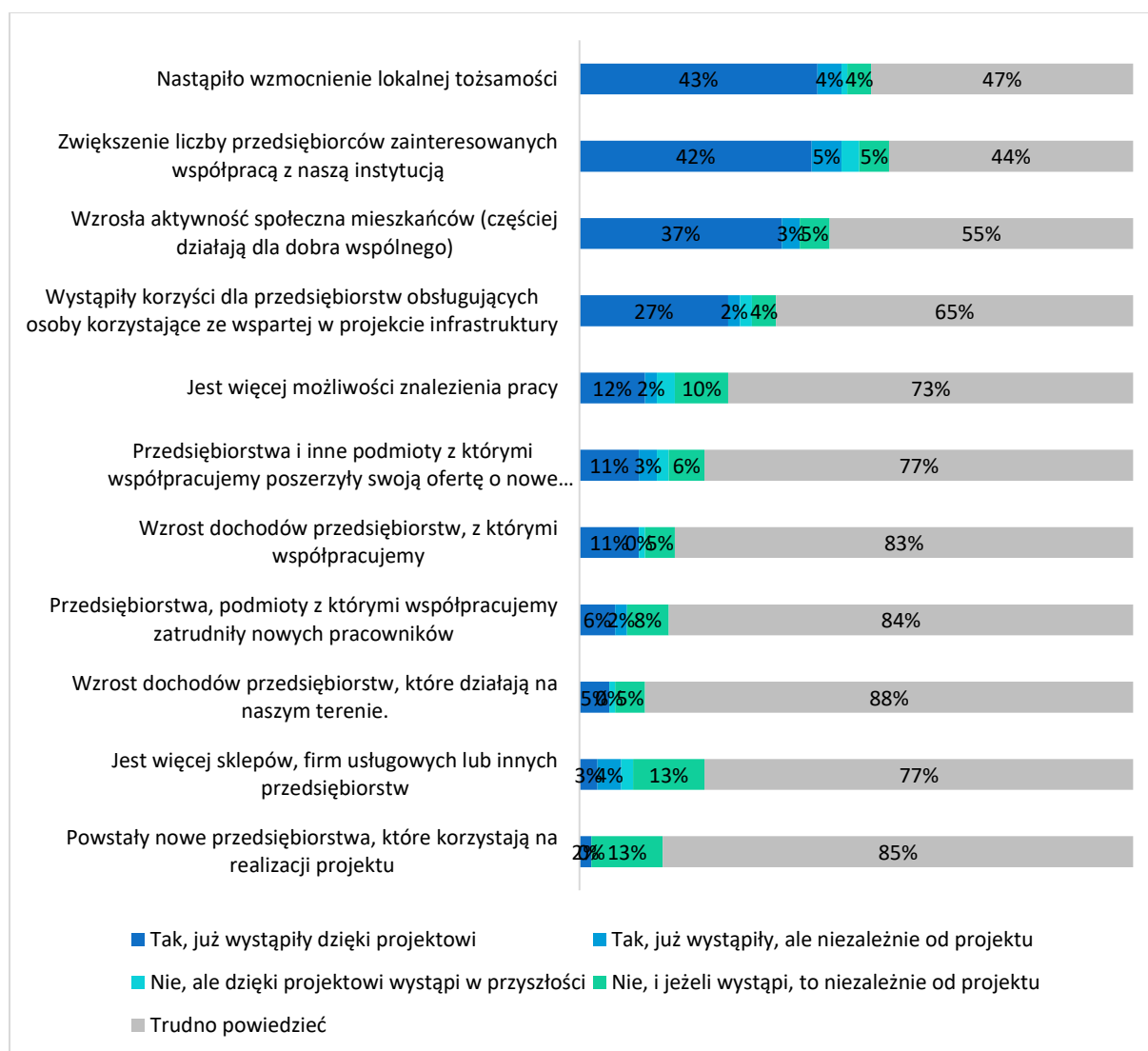
³⁷ Przy czym oczywiście trzeba pamiętać o ogólnym wzroście cen, choć oczywiście nie rozkłada się on równomiernie dla wszystkich grup towarów i usług (ostatnio najbardziej drożały nośniki energii), dlatego też tutaj raczej piszemy o realnych, a nie nominalnych spadkach/wzrostach, „oczyszczonych” od wpływu inflacji.

- W wielu obiektach **instalowano klimatyzację** (w celu większego komfortu zwiedzających/słuchaczy, ale i dla ochrony zgromadzonych eksponatów lub sprzętu przed wilgocią i zbyt wysoką temperaturą powietrza. W rezultacie, w sposób nieunikniony rosły rachunki za energię elektryczną.
- **Zwiększone koszty wynagrodzeń** w sytuacji, gdy większa liczba odwiedzających, czy też dłuższy czas otwarcia danego obiektu prowadzi do konieczności utrzymywania większego zatrudnienia.
- (w perspektywie śródkresowej) potencjalnie zwiększone koszty, związane z serwisowaniem zakupionego sprzętu po upływie okresu gwarancji.

Łącznie, bardzo trudno jest oszacować wpływ zrealizowanych projektów na sytuację finansową poszczególnych beneficjentów, wpływ ten jest bardzo zróżnicowany i zależny od specyfiki konkretnego podmiotu. Dodatkowo, tego typu analizy są utrudnione ze względu na stosunkowo trudne ostatnie lata – pandemia COVID-19 i utrzymujące się jej skutki, wojna w Ukrainie, niezbyt korzystna sytuacja finansowa samorządów w wyniku przeprowadzonych reform fiskalnych. Można przyjąć, że dokonanie takiego szacunku będzie możliwe raczej dopiero w perspektywie 2-3 lat.

W przypadku **wpływu projektów na szersze otoczenie społeczno-gospodarcze, to oddziaływanie nie jest już tak widoczne i identyfikowalne przez beneficjentów**. Głównie wpływ ten objawia się w sferze wzrostu społecznej aktywności i wzmocnienia tożsamości lokalnej oraz zwiększonego zainteresowania nawiązaniem współpracy przez podmioty gospodarcze (nieco ponad 40% respondentów uważa, że ich projekty miały na to wpływ). Natomiast jeśli chodzi o wpływ na sferę gospodarczą, a więc pojawienie się nowych podmiotów, korzyści dla przedsiębiorców obsługujących odbiorców oferty instytucji kultury, wzrost ich dochodów, wzrost zatrudnienia, poszerzenie oferty, to oddziaływanie to jest zauważalne przez niewielką część badanych, co obrazuje poniższy wykres.

Wykres 5. Efekty projektów w otoczeniu społeczno-gospodarczym beneficjentów



Źródło: badanie CAWI z beneficjentami 8 osi priorytetowej PO IiŚ (n=93)

Zdaniem beneficjentów wśród podmiotów, które skorzystały lub skorzystają na realizacji projektu są:

- firmy budowlane, remontowe, firmy wykonawcze dostarczające sprzęt i wyposażenie,
- firmy konserwatorskie, zajmujące się renowacją oraz dostawcy materiałów konserwatorskich, preparatów, odczynników,
- studia architektoniczne i wykonujące aranżację przestrzeni,
- sektor hotelarski i gastronomiczny - hotele, ośrodki noclegowe, kawiarnie i restauracje, agroturystyka,
- firmy wydawnicze, poligraficzne, drukarnie, księgarnie,
- firmy pamiątkarskie,
- biura podróży, biura turystyczne,

- firmy i eventowe, agencje artystyczne i impresaryjne,
- organizacje pozarządowe oraz inne instytucje kultury, koła gospodyń, zespoły folklorystyczne, a także szkoły, przedszkola, uniwersytety III wieku,
- rękodzielnicy i twórcy ludowi, regionalni artyści.

Powyższe obserwacje i wyniki badań ilościowych potwierdzały się także w ramach badań jakościowych, w tym studiów przypadku. Niestety, w olbrzymiej większości, badani przedstawiciele beneficjentów oraz samorządów lokalnych nie byli w stanie wskazać bardziej precyzyjnie efektów wsparcia w ramach VIII OP PO LiŚ dla otoczenia gospodarczego, co oczywiście jest całkowicie zrozumiałe, ze względu na brak odpowiednich danych. W związku z tym, bardzo trudno jest określić skalę pośrednich efektów wsparcia. Warto jednak przyjąć, że, choć bardzo trudno identyfikowalne i mierzalne, będą one też zapewne rozłożone w czasie. Zwracano jednak uwagę na następujące kwestie:

- W miastach, w których była realizowana znaczna liczba projektów (np. Toruń lub Kraków) pojawia się efekt skali, kolejne obiekty z atrakcyjną ofertą kulturalną powodują, że tego typu miasta notują znaczne wzrosty liczby turystów, odwiedzających miasto.
- W przypadku takich miast i dużych inwestycji w placówki kultury pojawia się efekt rozlewania się metropolitalności na dzielnice dotąd zaniedbane/ na uboczu, a ruch turystyczny rozkłada się bardziej równomiernie.
- Wpływ gospodarczy jest ewidentny, ale niestety trudny do precyzyjnej oceny. Decyzje o odwiedzeniu danej miejscowości są bowiem na ogół uwarunkowane szeregiem czynników, nie tylko atrakcyjnością instytucji kultury, ale także dostępnością komunikacyjną, liczbą i jakością hoteli, placówek gastronomicznych, a także poziomem cen.
- Realizacja złożonych projektów inwestycyjnych ze źródeł europejskich powoduje też, że budowane są kompetencje dużej grupy osób (dyrektorzy, całe zespoły projektowe) potrafiących zaplanować i zrealizować złożone projekty i je rozliczyć, potem zaś mogą być wykorzystywane w ramach kolejnych projektów lub w innych instytucjach.
- W wybranych dużych miastach, w których jest wiele zabytków i w których były realizowane liczne projekty finansowane ze środków europejskich, w tym w ramach VIII OP PO LiŚ, rozwijała się branża konserwatorska. Analogicznie ze względu na dużą liczbę wystaw pojawił się znaczny popyt na usługi projektantów wystaw.

Jeżeli chodzi o liczbę utworzonych miejsc pracy we wspartych instytucjach, to odpowiednie informacje zostały zaprezentowane w części poświęconej realizacji wskaźników.

W tym kontekście warto dodać, że jeżeli chodzi o liczbę miejsc pracy, to z przekrojowego badania, dotyczącego wpływu funduszy europejskich na poziom zatrudnienia³⁸ wynika, że projekty, realizowane w obszarze interwencji „Dziedzictwo naturalne i kulturowe” w bardzo wysokim stopniu przyczyniały się do tworzenia nowych miejsc pracy. W ramach cytowanego raportu oszacowano, że projekty te doprowadziły do utworzenia około 2 tysięcy etatów, przy czym wielkość ta dotyczyła tylko miejsc pracy utworzonych w ramach instytucji-beneficjentów wsparcia (przy czym warto zaznaczyć, że dotyczyło to zarówno wsparcia w ramach PO LiŚ, jak i w ramach regionalnych programów operacyjnych).

Warto także zwrócić uwagę na to, że w cytowanym raporcie jedna z rekomendacji dotyczyła rezygnacji w okresie 2021-2027 z kryterium obligatoryjnego tworzenia nowych miejsc pracy, wobec zmieniającej się sytuacji gospodarczej. Naszym zdaniem należałoby pójść jeszcze dalej (co czego nawiązujemy w rekomendacjach) i w ogóle nie premiować, w ramach kryteriów punktowych, tworzenia nowych miejsc pracy, z wyjątkiem szczególnych grup, takich jak osoby z niepełnosprawnościami.

Łącznie, można wskazać, że zrealizowane projekty przyczyniały się do zwiększenia atrakcyjności oferty instytucji kultury, stymulowały też w wielu przypadkach intensyfikację współpracy z innymi instytucjami. Odwiedzający je widzowie i słuchacze mogli też korzystać z ich oferty w znacznie lepszych warunkach. Naturalnie, trzeba też pamiętać, że część ze zrealizowanych inwestycji miała charakter ratunkowy, służyły one po prostu zachowaniu dziedzictwa kulturowego.

3.6. Wpływ interwencji w wymiarze terytorialnym – wyniki badań ekonometrycznych

3.6.1. Wydatki JST na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego

Publiczne wydatki na kulturę są wydatkowane przez budżet państwa i budżety samorządowe (województw, powiatów i gmin). Podział ogółu tych wydatków pokazuje poniższa tabela.

Tabela 7. Wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego ponoszone przez budżet państwa i budżety samorządowe

Rok	Ogółem	Budżet państwa	Budżety samorządów	Gminy	Miasta na prawach powiatu	Powiaty	Województwa
2016	8 873	2 411	6 462	2 883	2 225	87	1 268
2017	10 332	3 161	7 170	3 348	2 364	98	1 360
2018	11 019	2 116	8 903	4 383	2 816	134	1 571

³⁸ „Wpływ realizacji polityki spójności 2014-2020 na poziom i jakość zatrudnienia w Polsce”, IDEA Instytut Sp. z o.o., Policy & Action Group Uniconsult Sp. z o.o., Warszawa, grudzień 2022

2019	11 918	2 380	9 538	4 504	3 080	162	1 792
2020	11 680	2 716	8 964	4 068	2 891	115	1 889
2021	12 274	2 925	9 349	4 319	2 966	141	1 923
2022	14 262	3 421	10 842	5 274	3 106	193	2 269
suma	80 359	19 131	61 228	28 779	19 448	929	12 072

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Kultura i Dziedzictwo Narodowe [2016-2022], GUS.

Z powyższej tabeli wynika, że większość nakładów na kulturę - średnio 76% ogółu wydatków ponoszą samorządy, w tym najwięcej samorządy gmin i miast na prawach powiatu. Wydatki publiczne, w tym wydatki na kulturę, podzielić można na wydatki bieżące i wydatki majątkowe. Do wydatków bieżących zalicza się dotacje, świadczenia na rzecz osób fizycznych, wydatki bieżące jednostek budżetowych (w tym wynagrodzenia, pochodne od wynagrodzeń, zakup materiałów i usług). Wydatki majątkowe (w tym w szczególności wydatki inwestycyjne), pokazuje poniższa tabela, z której wynika, że wydatki majątkowe stanowią mniejszą część (średnio 20%) ogółu wydatków na kulturę.

Tabela 8. Wydatki majątkowe na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego ponoszone przez budżet państwa i budżety samorządowe

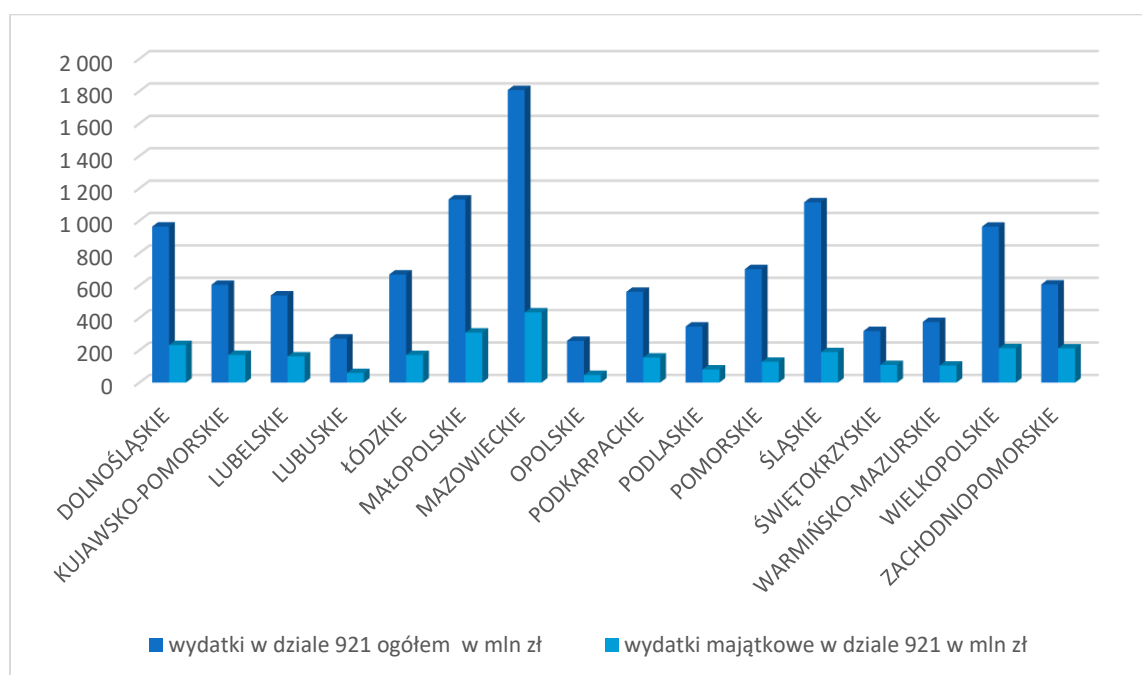
Rok	Ogółem	Budżet państwa	Budżety samorządów	Gminy	Miasta na prawach powiatu	Powiaty	Województwa
2016	1520	762	758	346	307	4	102
2017	1438	350	1088	633	336	8	111
2018	2542	308	2234	1410	594	32	198
2019	2704	377	2327	1337	681	35	274
2020	2598	329	2269	1149	739	17	365
2021	2483	340	2143	1107	665	30	341
2022	3151	538	2613	1546	585	60	422
suma	16 436	3 004	13 432	7 528	3 906	185	1 813

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Kultura i Dziedzictwo Narodowe [2016-2022], GUS.

Porównując dane z obu powyższych tabel możemy powiedzieć, że w przypadku wydatków ogółem na kulturę 76% stanowią wydatki samorządowe, w przypadku wydatków majątkowych jest to nawet 82%.

Dezagregacji wojewódzkiej wydatków na kulturę można dokonać jedynie w przypadku wydatków samorządowych. Dokonano tego sumując wydatki samorządów (województw, powiatów, gmin) w dziale klasyfikacji budżetowej nr 921³⁹. Zgodnie z nią w latach 2016-2022⁴⁰ jednostki samorządu terytorialnego⁴¹ (JST) przeznaczały od 3 do 4% ogółu wydatków na kulturę. Podobnie jak to ma miejsce w całej Polsce, wydatki majątkowe stanowią część mniejszą części ogółu wydatków ponoszonych na kulturę, a ich wielkość w poszczególnych województwach jest zróżnicowana, co pokazuje poniższy wykres.

Wykres 6. Wydatki z działu 921 (klasyfikacji budżetowej) w 2022 r.



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

³⁹ Wydatki budżetów jednostek samorządu terytorialnego grupuje się zgodnie z zasadami określonymi w ustawie o finansach publicznych, ustawie o samorządzie gminnym, ustawie o samorządzie powiatowym i samorządzie województwa oraz ustawie o dochodach jednostek samorządu terytorialnego. Wydatki te grupuje się według działów i rozdziałów (określających rodzaj działalności) oraz paragrafów (określających rodzaj wydatku). szczegółową klasyfikację wydatków ustala Minister Finansów na mocy kolejnych rozporządzeń.

⁴⁰ W rozdziale tym prezentujemy dane za lata 2016-2022, bowiem jest on poświęcony Syntetycznemu Miernikowi Kultury, zbudowanemu dla lat 2016-2022, zatem ponoszone w 2023 r. nakłady na kulturę nie mogły oddziaływać na SMK.

⁴¹ Do **jednostek samorządu terytorialnego** zalicza się gminy (bez gmin mających również status miasta na prawach powiatu), miasta na prawach powiatu, powiaty i województwa.

Projekty realizowane w ramach VIII OP POLiŚ miały łączną wartość 3 165 mln zł⁴². Projekty te realizowane są w ramach (wspólnej dla wszystkich projektów nomenklatury) kategorii interwencji nr 94, zatytułowanego „Ochrona, rozwój i promowanie dóbr publicznych w dziedzinie kultury i dziedzictwa”. W ramach tej kategorii poszczególne województwa zrealizowały dodatkowo w sumie 770 projektów⁴³ w ramach RPO na kwotę 4 211 mln zł. W poniższej tabeli wskazano możliwe do dezagregacji wojewódzkiej trzy źródła wspierania kultury i dziedzictwa narodowego w poszczególnych regionach: (1) wydatki majątkowe JST, w tym: (2) projekty realizowane w obszarze 94 w RPO oraz (3) projekty realizowane w VIII OP PO liŚ. Ich wojewódzki rozkład pokazuje poniższa tabela.

Tabela 9. Wartość wydatków/projektów wspierających kulturę i dziedzictwo narodowe w latach 2016-2022⁴⁴

W zł na mieszkańca				W %	
	wydatki majątkowe JST w dziale (2016-2022)	projekty POLiŚ w priorytecie 8	projekty RPO w obszarze 094	Stosunek wydatków PO liŚ do wydatków JST	Stosunek wydatków RPO do wydatków JST
Polska	310	83	110	27%	36%
Dolnośląskie	422	91	77	22%	18%
Kujawsko-pomorskie	359	129	142	36%	40%
Lubelskie	345	109	167	32%	48%
Lubuskie	273	61	100	22%	37%
Łódzkie	410	106	41	26%	10%
Małopolskie	310	161	183	52%	59%
Mazowieckie	326	65	82	20%	25%
Opolskie	254	67	143	26%	56%
Podkarpackie	309	80	171	26%	55%

⁴² Porównując tę kwotę do całości wydatków majątkowych na kulturę w latach 2016-2022, która wyniosła 16436 mln zł, projekty POLiŚ stanowiły 1/5 tej kwoty.

⁴³ Wzięto pod uwagę projekty rozpoczęte najpóźniej 31.12.2022 r., bowiem tylko takie mogły oddziaływać na syntetyczną miarę kultury.

⁴⁴ W tabeli nie uwzględniono wydatków finansowanych z budżetu państwa ze względu na brak ich dezagregacji przestrzennej.

Podlaskie	334	72	50	22%	15%
Pomorskie	265	52	96	20%	36%
Śląskie	173	64	82	37%	47%
Świętokrzyskie	250	78	1	31%	0%
Warmińsko-mazurskie	327	79	111	24%	34%
Wielkopolskie	308	54	129	17%	42%
Zachodniopomorskie	315	40	190	13%	61%

Źródło: opracowanie własne.

3.6.2. Syntetyczny Miernik Kultury

W niniejszym rozdziale zbudowano Syntetyczny Miernik Kultury (SMK), który pozwoli na syntetyczne obliczenie zmian, jakie zaszły w poszczególnych województwach w zakresie kultury i dziedzictwa narodowego. Budowa SMK pozwoli także na monitorowanie rezultatu tj. poprawa uczestnictwa społeczeństwa w kulturze, skutkująca wzrostem poziomu kompetencji kulturowych oraz postaw kreatywnych, jako ważnych elementów poprawy konkurencyjności gospodarki. Zmiany SMK w czasie (2016-2022) i przestrzeni (16 województw) pozwolą też na monitorowanie wpływu pandemii i wojny w Ukrainie na kondycję kultury a także na zmierzenie poziomu zróżnicowania tego miernika w kontekście wnioskowania o konwergencji (zmniejszaniu różnic pomiędzy województwami) lub dywergencji (zwiększaniu różnic).

Opis techniki badawczej

Inwestycje w infrastrukturę kultury wpływają na atrakcyjność osiedleńczą i lokalizacyjną regionów dla mieszkańców i inwestorów, determinują rozwój turystyki, tworzą rynek pracy, kreują przemysły kulturowe, wzbudzają mnożnikowe procesy gospodarcze, współokreślają funkcje metropolitarne miast oraz sprzyjają alokacji zasobów ludzkich w sektorach rozwojowych. Na potrzeby analiz statystycznych potrzebne jest stworzenie miary, która mogłaby skwantyfikować poziom rozwoju badanego zjawiska, tzn. poziom rozwoju kultury w podziale terytorialnym (województwach) i czasowym (w latach oddziaływania programu, czyli 2016-2022). Mamy tutaj do czynienia z problemem typowym tam, gdzie przedmiotem rozważań jest porównanie jednostek terytorialnych pod względem pewnej, trudnej do jednoznacznego zdefiniowania, cechy, jaką jest z pewnością to, co potocznie nazywamy „poziomem rozwoju” lub porównanie „poziomów rozwoju” różnych jednostek (np. województw), w różnych punktach czasowych. Z pomocą przychodzą tutaj metody taksonomiczne, a w szczególności taksonomiczne miary rozwoju, które za pomocą jednej liczby określają poziom wielowymiarowego zjawiska, jakim jest dostępność kultury i

dziedzictwa kulturowego. Nazywamy ją w tym opracowaniu Syntetycznym Miernikiem Kultury, który składał się z następujących wskaźników cząstkowych:

- Widzowie w filharmoniach, w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców, Źródło: BDL, Kategoria: Kultura, Grupa: Działalność sceniczna i wystawiennicza, Podgrupa: Wskaźniki działalności scenicznej i wystawienniczej. Aktualizacja: 31.05.2023 r. (zakres danych: 2013-2022), waga: 0.2;
- Zwiedzający muzea łącznie z oddziałami, w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców. Źródło: BDL, Kategoria: Kultura, Grupa: Muzea, Podgrupa: Muzea, Aktualizacja: 06.04.2023 r. (zakres danych: 1995-2022), waga: 0.2;
- Widzowie w stałych salach teatralnych, w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców, Źródło: BDL, Kategoria: Kultura, Grupa: Działalność sceniczna i wystawiennicza, Podgrupa: Wskaźniki działalności scenicznej i wystawienniczej. Aktualizacja: 31.05.2023 r. (zakres danych: 2013-2022), Stymulanta, waga: 0.2;
- Liczba imprez oświatowych w muzeach⁴⁵, w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców. Źródło: BDL, Kategoria: Kultura, Grupa: Muzea, Podgrupa: Imprezy oświatowe w muzeach, Aktualizacja: 06.04.2023 r. (zakres danych: 1995-2022), Stymulanta, waga: 0.133;
- Odsetek obiektów wystawienniczych (galerie, salony sztuki) przystosowane dla osób niepełnosprawnych poruszających się na wózkach inwalidzkich (zakres danych 2010-2022)⁴⁶. Źródło: BDL, Kategoria: Kultura, Grupa: Działalność sceniczna i wystawiennicza, Podgrupa: Obiekty działalności wystawienniczej, Aktualizacja: 23.03.2023 r., Stymulanta, waga: 0.133
- Odsetek muzeów i instytucji muzycznych przystosowanych dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich. Źródło: BDL, Kategoria: Kultura, Grupa: Muzea, Podgrupa: Muzea, Aktualizacja: 06.04.2023 r. (zakres danych: 1999-2022⁴⁷), Poziom udostępniania danych: gminy. Stymulanta, waga: 0.133.

Poniżej znajduje się wykres pokazujący przebieg SMK dla Polski, zaś tabela pokazuje wojewódzkie zmiany SMK. Miara syntetyczna przybiera wartości od 0 do 1; im jej wartości wyższe/nizsze tym lepsza/gorsza sytuacja pod względem analizowanego zjawiska (tutaj pod względem kultury mierzonej powyższymi wskaźnikami cząstkowymi). Z wykresu wynika, że w latach 2016-2019 sytuacja ta była na stabilnym poziomie, z niewielką tendencją do poprawy

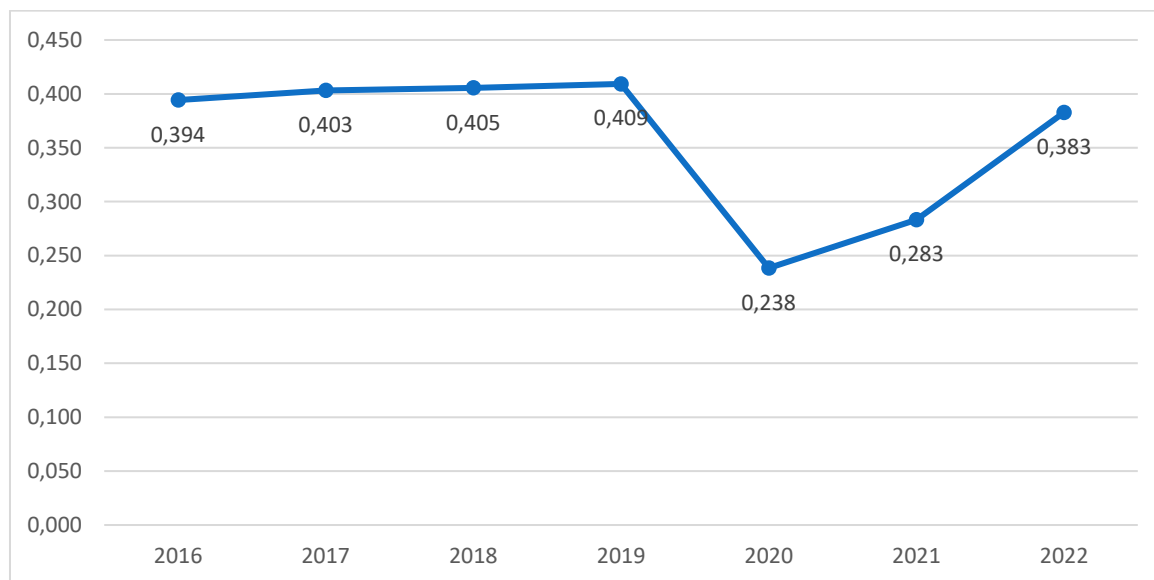
⁴⁵ Na imprezy oświatowe składają się: odczyty, prelekcje, spotkania, seanse filmowe, koncerty, konkursy, warsztaty, imprezy plenerowe, sesje/seminaria/warsztaty/sympozja naukowe.

⁴⁶ W latach 1999-2009 monitorowany był wskaźnik „galerie i salony sztuki dostosowane do potrzeb osób poruszających się na wózkach inwalidzkich”, którego wartości i dynamika jest podobna do bieżącego. W latach 2020-2022 monitorowany jest wskaźnik: „obiekty przystosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych: wejście do budynku”.

⁴⁷ Za lata 1999-2009, dane o „obiekty przystosowane dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich”, lata 2010-2019, dane o „obiekty przystosowane dla osób niepełnosprawnych poruszających się na wózkach inwalidzkich: wejście do budynku”, dane za lata 2020-2022: „obiekty przystosowane do potrzeb osób niepełnosprawnych: wejście do budynku”.

z roku na rok. Niestety, rok pandemii – 2020 – przyniósł bardzo duże osłabienie sytuacji w obszarze kultury (na które składało się gwałtowne obniżenie wartości czterech pierwszych wskaźników cząstkowych), na tyle duże, że pomimo odbicia wskaźnika w roku 2021 i 2022, nie udało się odrobić strat i w efekcie zanotowało spadek miary syntetycznej w latach 2016-2022 (por. ostatnia kolumna tabeli).

Wykres 7. Wartości Syntetycznego Miernika Kultury dla Polski



Źródło: opracowanie własne.

Poniższa tabela pokazuje wojewódzkie zmiany sytuacji w obszarze kultury w latach 2016-2022. W ostatnich kolumnach umieszczono pozycję danego województwa pod względem Syntetycznego Miernika Kultury w skrajnych latach badania. Wynika z nich, że pierwszą pozycję piastuje niezmiennie województwo pomorskie, drugą – województwo małopolskie. Na trzeciej pozycji zaszła zmiana, bowiem w 2016 r. zajmowało ją województwo zachodniopolskie, które spadło z trzeciej na ósmą pozycję – jest to największa negatywna zmiana na przestrzeni lat 2016-2022. Obniżenie pozycji (o co najmniej dwa miejsca) zanotowały również województwa: podkarpackie (z dziesiątej na trzynastą) i wielkopolskie (z dwunastej na czternastą pozycję w latach 2016-2022). Natomiast wzrost w rankingu dotyczy przede wszystkim województwa łódzkiego i świętokrzyskiego.

W województwach, podobnie do Polski, zaobserwowano znaczące obniżenie się SMK w roku 2020, po którym nastąpiło intensywne odradzanie się sytuacji w obszarze kultury. W niektórych województwach, tj. kujawsko-pomorskie, łódzkie, małopolskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie, wielkopolskie, sytuacja w roku 2022 była nawet lepsza niż sprzed pandemii (2019), w pozostałych pozostała na nieco gorszym poziomie (dotyczy to województw umiejscowionych na wschodzie kraju, co może być częściowo spowodowane toczącą się wojną w Ukrainie).

Tabela 10. Wartości SMK w latach 2016-2022

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	Pozycja	Pozycja
								2016	2022
POLSKA	0,394	0,403	0,405	0,409	0,238	0,283	0,383		
Dolnośląskie	0,458	0,494	0,500	0,519	0,273	0,304	0,459	5	4
Kujawsko-pomorskie	0,416	0,371	0,377	0,407	0,345	0,362	0,431	8	7
Lubelskie	0,271	0,315	0,286	0,266	0,179	0,225	0,216	15	16
Lubuskie	0,418	0,435	0,446	0,444	0,343	0,396	0,436	7	6
Łódzkie	0,319	0,331	0,384	0,278	0,186	0,256	0,346	13	9
Małopolskie	0,476	0,516	0,465	0,451	0,169	0,317	0,503	2	2
Mazowieckie	0,446	0,456	0,459	0,502	0,299	0,329	0,455	6	5
Opolskie	0,332	0,409	0,414	0,419	0,217	0,240	0,339	11	12
Podkarpackie	0,355	0,343	0,325	0,333	0,224	0,261	0,313	10	13
Podlaskie	0,220	0,165	0,209	0,250	0,200	0,213	0,239	16	15
Pomorskie	0,595	0,636	0,729	0,724	0,288	0,322	0,518	1	1
Śląskie	0,357	0,372	0,358	0,365	0,279	0,284	0,343	9	10
Świętokrzyskie	0,301	0,282	0,279	0,276	0,177	0,221	0,340	14	11
Warmińsko-mazurskie	0,459	0,484	0,457	0,423	0,350	0,381	0,498	4	3
Wielkopolskie	0,324	0,263	0,266	0,250	0,149	0,209	0,254	12	14
Zachodniopomorskie	0,471	0,493	0,493	0,564	0,245	0,261	0,366	3	8

Źródło: opracowanie własne.

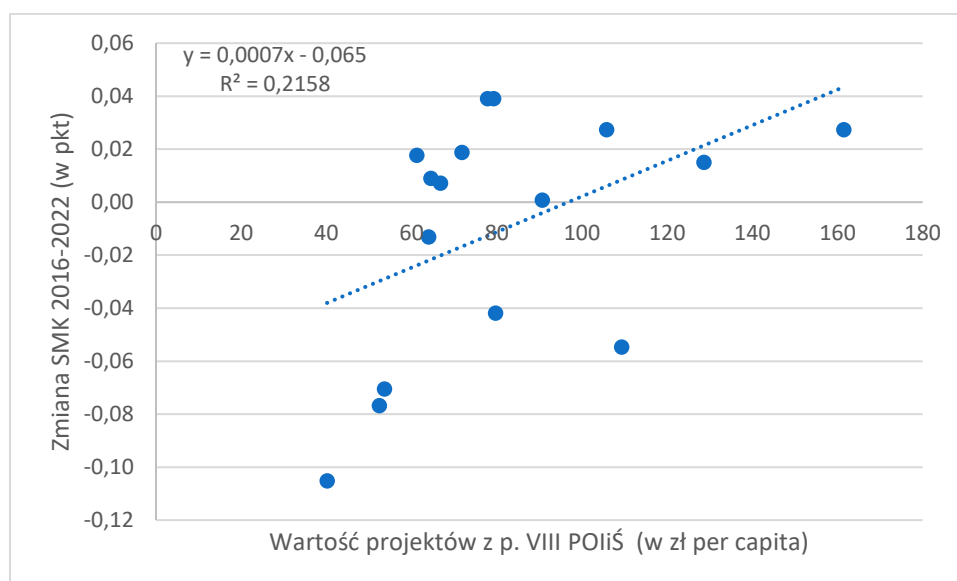
3.6.3. Skuteczność projektów i konwergencja

Skwantyfikowanie (za pomocą SMK) sytuacji w obszarze kultury pozwala na operacjonalizację kryterium skuteczności interwencji realizowanej w ramach VIII priorytetu POLIŚ. Należy w tym przypadku odpowiedzieć na pytanie, czy zmiany, które zaszły w obszarze kultury w latach 2016-2022 (mierzone zmianą miernika syntetycznego) są dodatnio powiązane z wartością realizowanych projektów?

Zobrazowanie tej zależności znajduje się na poniższym wykresie, z którego można odczytać, że średnio im wyższa (niższa) wartość projektów zrealizowana w danym województwie z VIII POLIŚ, tym większa (mniejsza) zmiana miernika syntetycznego. Taki kierunek zależności

oznacza skuteczność projektów, lecz siła tej zależności jest zbyt mała, aby potwierdzić jej statystyczną istotność (co nie pozwala na wyliczenie efektu netto).

Wykres 8. Efekt netto interwencji na tle całkowitych zmian SMK w okresie 2016-2022



Źródło: opracowanie własne.

Zbadano również zjawisko konwergencji dla danych z Tabeli 2 (za pomocą modelu beta-konwergencji bezwarunkowej dla danych przekrojowych – por. Kusideł [2013, s. 47])⁴⁸.

Badanie pokazało, że w latach 2016-2022 wśród województw Polski zachodziła umiarkowana konwergencja o rocznym tempie rzędu 0,80%, co oznacza, że różnice w SMK pomiędzy województwami malały w tempie 0,8% rocznie.

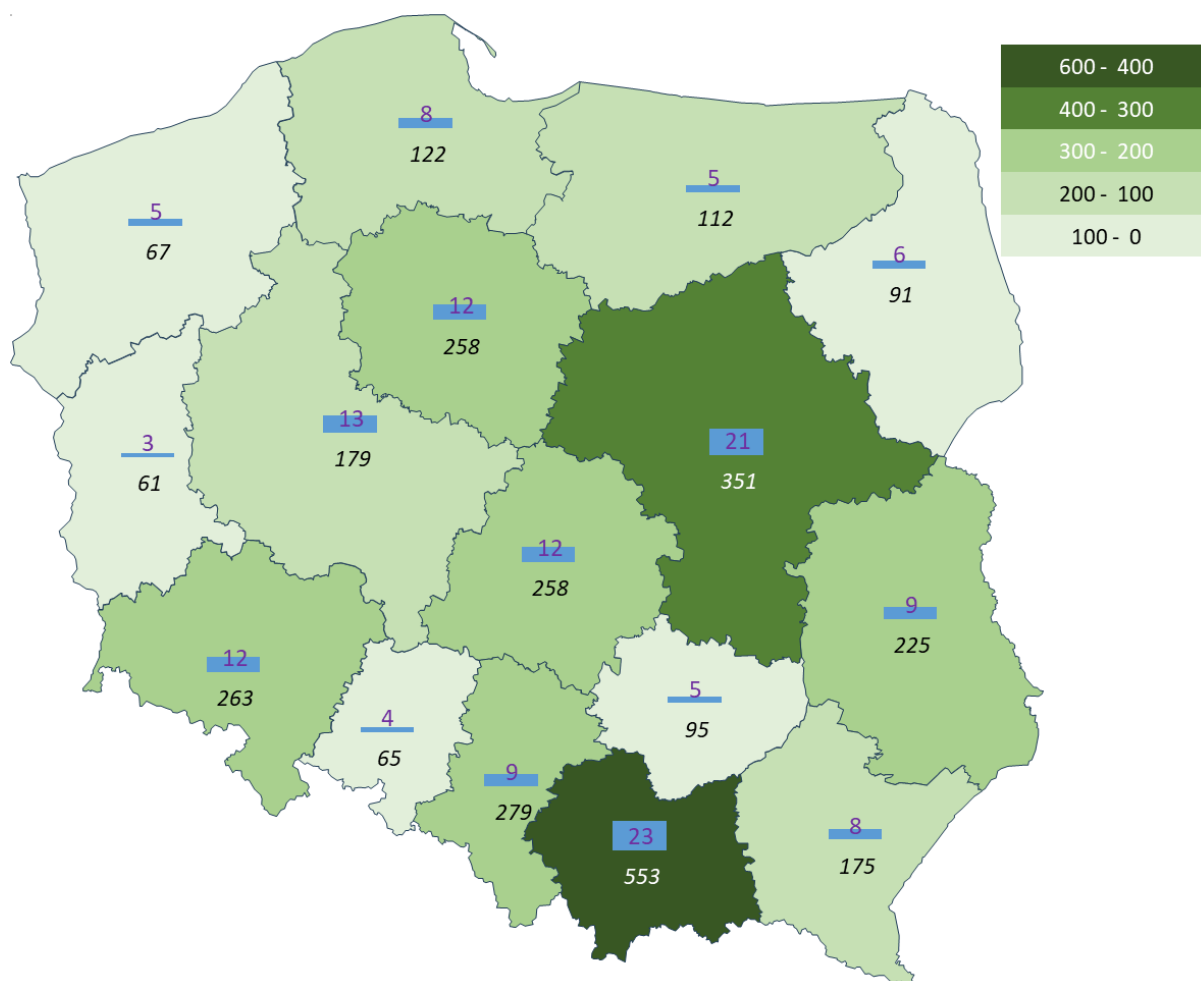
3.7. Wpływ interwencji w wymiarze terytorialnym –wyniki analizy danych zastanych i badań jakościowych

Wsparcie w ramach VIII OP wspierało inwestycje dotyczące ochrony zabytków oraz rozwoju zasobów kultury. Położono nacisk na wsparcie przedsięwzięć średniej i znacznej wartości, a w odniesieniu do części beneficjentów (np. samorządów) realizujących projekty na obszarze 15 województw słabiej rozwiniętych wsparcie było ograniczone tylko do wybranych typów przedsięwzięć, w tym o szczególnej wartości historycznej (projekt dotyczące obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO lub uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii lub zlokalizowanych na obszarach objętych wpisem na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO / uznanych za Pomniki Historii). W rezultacie największe wsparcie zostało skierowane do podmiotów zlokalizowanych w największych miastach wojewódzkich, przede wszystkim w regionach znanych z dużej liczby najcenniejszych w Polsce obiektów zabytkowych i z bogatej oferty kulturalnej (jedynym miastem wojewódzkim, w którym nie

⁴⁸ Kusideł E., Konwergencja gospodarcza Polski i jej znaczenie w osiągnięciu celów polityki spójności, WUŁ, 2013.

realizowano wsparcia był Gorzów Wielkopolski). Zdecydowanie największa liczba projektów była realizowana w Małopolsce (23, w tym w 13 w Krakowie) oraz na Mazowszu (21, w tym 14 w Warszawie). Beneficjenci 86 projektów mają siedzibę w miastach wojewódzkich – uzyskali oni wsparcie (dofinansowanie UE) w kwocie 1,2 mld zł.

Mapa 2. Liczba projektów realizowanych na terenie regionów (dane prezentowane w niebieskich słupkach) oraz wartość projektów realizowanych na terenie regionów (dane kursywą, prezentowane w mln zł – zróżnicowanie w tym zakresie zostało oddane cieniowaniem)

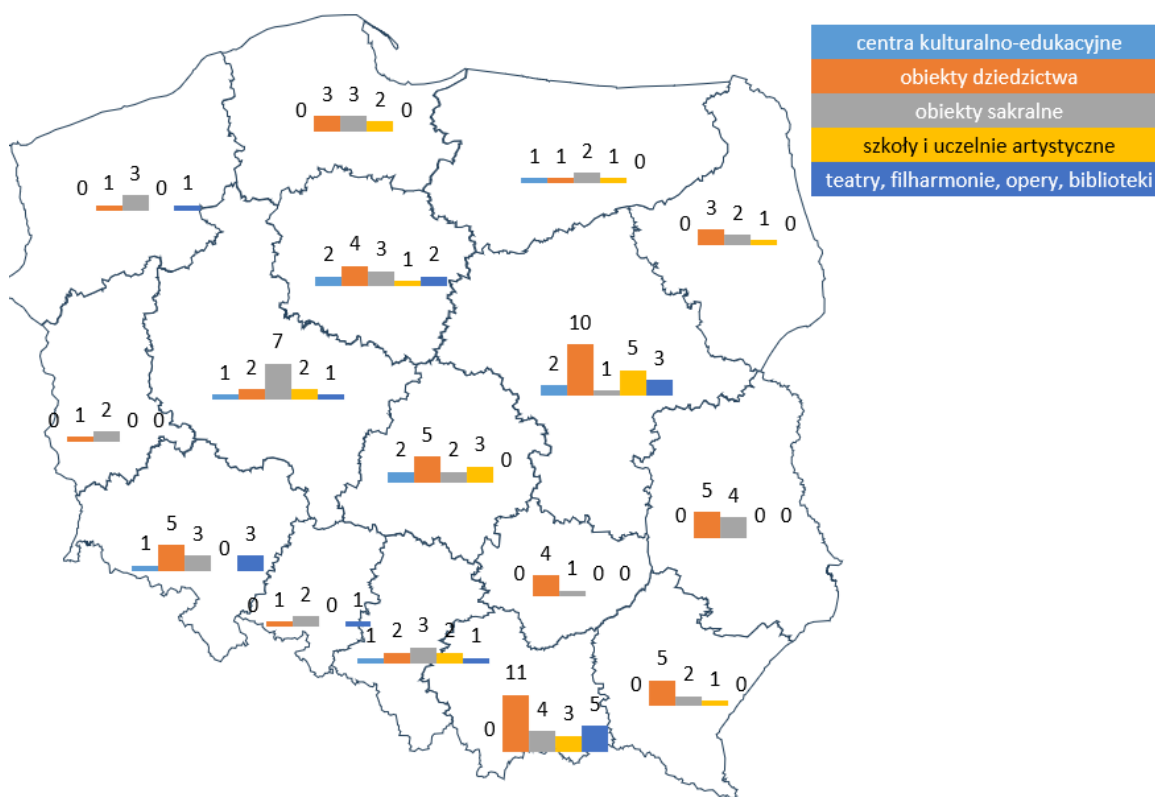


Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MKiDN.

W każdym województwie były realizowane projekty dotyczące obiektów dziedzictwa oraz także będących cennymi zabytkami obiektów sakralnych. Tylko w części regionów inwestycje dotyczyły placówek kulturalno-edukacyjnych, szkół i uczelni artystycznych oraz teatrów, filharmonii, oper i bibliotek. To zróżnicowanie w znacznej mierze wynika z ogólnej liczby placówek danego typu w kraju. Placówki kulturalno-edukacyjne zostały wsparte w 7 regionach: dolnośląskim, kujawsko-pomorskim, łódzkim, mazowieckim, śląskim, warmińsko-mazurskim, wielkopolskim. Projekty teatrów, filharmonii, oper i bibliotek zrealizowano w 8 województwach: dolnośląskim, kujawsko-pomorskim, małopolskim, mazowieckim, opolskim,

śląskim, wielkopolskim, zachodniopomorskim. Projekty szkół i uczelni artystycznych były zlokalizowane w 10 województwach.

Mapa 3. Liczba projektów wspartych na terenie regionów według typu obiektu



Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MKiDN.

Projekty często (w 28 przypadkach) były realizowane także w miejscowościach małych, w tym w gminach wiejskich i oddalonych od metropolii (np. Kalwaria Pałacowska, Frombork, Grunwald, Nysa, Pelplin, Pleszew, Sejny, Stare Czarnowo, Suchedniów, Trzebnica, Wiślica, Zakliczyn, Zambrów, Żagań). Prowadziły one do wzmocnienia oferty kulturalnej i aktywności społecznej w jednej instytucji (np. poprzez budowę sali wystawowej w szkole plastycznej w mieście powiatowym), przywrócenia świetności zabytków i lepszego wykorzystania jego potencjału (Muzeum Archeologiczne w Wiślicy) czy tworzenia zupełnie nowej przestrzeni kulturowej i na jej bazie kompleksowej oferty kulturalno-edukacyjnej (Kalwaria Pałacowska).

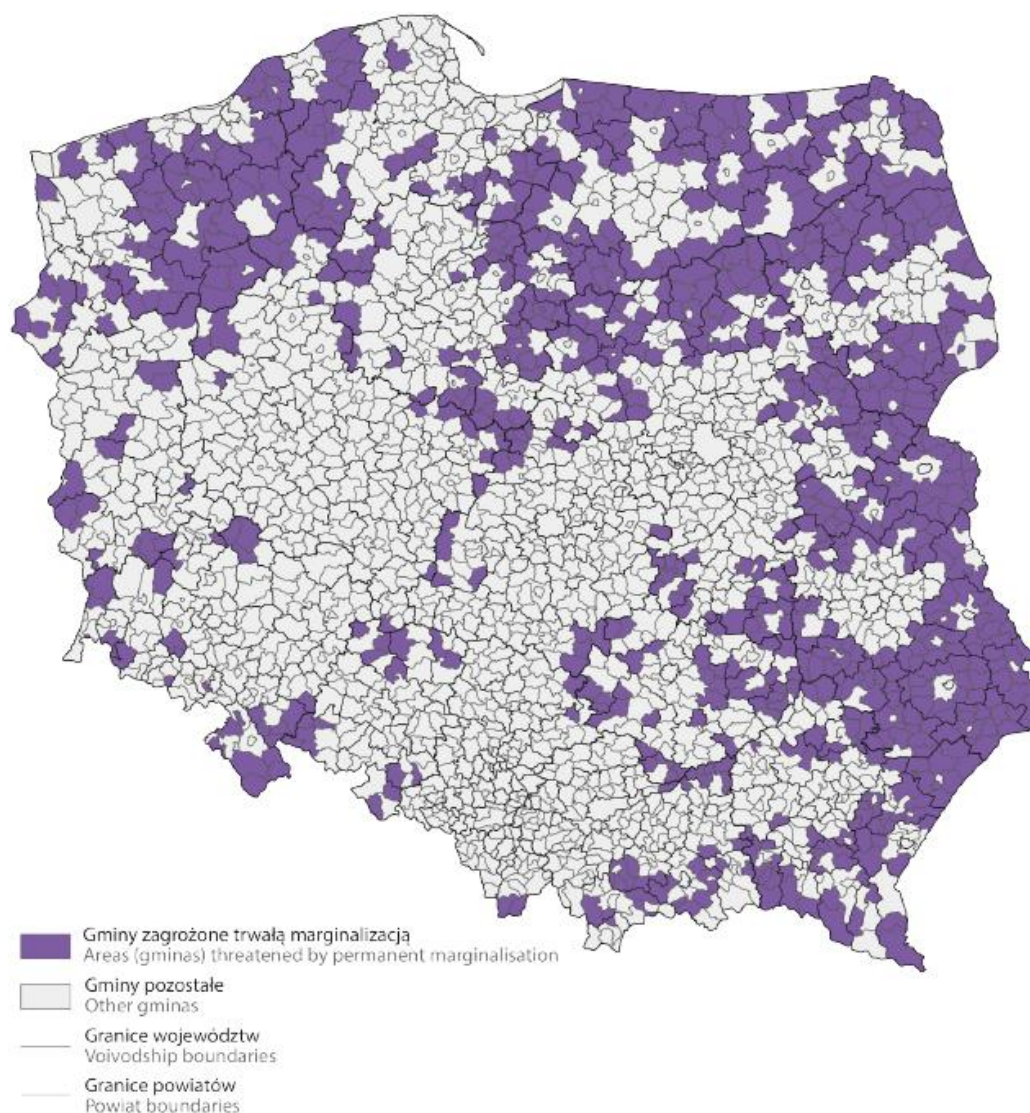
Szczególny charakter miały projekty sieciowe (11), które obejmowały liczne inwestycje (zazwyczaj we wsiach i małych miastach) w obrębie cennych obiektów, które dotąd charakteryzowało słabe wykorzystanie ich potencjału. Można tu wskazać na projekty „Szlakiem zabytkowych kościołów obszaru Diecezji Kaliskiej (...)”, „Wschodniostowiańskie dziedzictwo kulturowe (...) drewnianych cerkwi i ich wyposażenia w Małopolsce, na Podkarpaciu, Lubelszczyźnie i Podlasiu”, „Renowacja i konserwacja drewnianych zabytków Archidiecezji Gnieźnieńskiej (...)”, „Drewniane Perły Ziemi Lubawskiej (...)”, „Ochrona oraz zwiększenie wartości dziedzictwa kulturowego obszaru Diecezji Bydgoskiej (...)”,

„SKANSENOVA - systemowa opieka nad dziedzictwem w małopolskich muzeach na wolnym powietrzu”, „Beskidzkie Muzeum Sakralnej Architektury Drewnianej Diecezji Bielsko-Żywieckiej”.

Tym samym znaczna część wsparcia (351 mln zł dofinansowania, a więc 18% ogółu dofinansowania udzielonego w VIII OP, w ramach 28 projektów) trafiła do 60 gmin oddalonych od metropolii, o niższym dostępie do obiektów kultury i dziedzictwa. W dużej mierze są to też obszary słabsze gospodarczo, które zostały szczegółowo przedstawione w Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR). Wskazano w niej obszary strategicznej interwencji, które powinny otrzymywać szczególne wsparcie. Są nimi m.in. tzw. obszary zagrożone trwałą marginalizacją – gminy, których aktualizowana lista znajduje się w witrynie poświęconej KSRR⁴⁹.

⁴⁹ Obecnie jest to 755 gmin, por. <https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/krajowa-strategia-rozwoju-regionalnego>

Mapa 4. Gminy zagrożone trwałą marginalizacją



Źródło: Rozwój regionalny Polski – raport analityczny 2020, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2020 (s. 176).

Wśród przeszło 700 gmin zagrożonych trwałą marginalizacją znalazło się 16, na terenie których były realizowane przedsięwzięcia przy wsparciu z VIII OP PO IiŚ – zarówno sieciowe (na terenie danej gminy zazwyczaj o relatywnie niewielkiej wartości), jak i bardzo znaczne, dotyczące rozległych inwestycji, m.in. w gminach: Fredropol (inwestycja w Kalwarii Pałacowskiej), Grunwald (muzeum w Stębarku), Sejny (rozwój Muzeum Kresów Rzeczypospolitej Obojga Narodów). Taki rozkład lokalizacji wsparcia (większa część w dużych miastach, mała w gminach zagrożonych marginalizacją) wynika m.in. z: rozkładu dużych i renomowanych placówek kultury (na bazie których powstała duża część sfinansowanych w VIII OP inwestycji), potencjału organizacyjnego potencjalnych beneficjentów (proces aplikowania jest bardziej efektywny w przypadku posiadania wykwalifikowanych kadr),

potencjału finansowego (pokrycie udziału własnego w kosztach projektu jest łatwiejsze w przypadku dużych samorządów miejskich niż w małych peryferyjnych ośrodkach).

Należy zwrócić uwagę, że choć przedsięwzięcia były realizowane głównie poza terenem gmin zagrożonych trwałą marginalizacją, to z ich efektów w znacznej mierze korzystają także mieszkańcy tych terenów. Chodzi zarówno o zwiększenie dostępności i jakości oferty kulturalnej, jak i stymulowanie rozwoju społecznego i gospodarczego. Widać to na przykładzie województwa lubelskiego, w którym choć inwestycje na ogół nie były realizowane w gminach zagrożonych trwałą marginalizacją, to takie gminy znajdują się w ich bezpośrednim otoczeniu (w Lublinie, Kozłowie, Kazimierzu Dolnym, Zamościu). Przykładem może być duże przedsięwzięcie (wartości 34 mln zł) realizowane przez Muzeum Narodowe w Lublinie w Lubelskim Zamku i w Muzeum 24. Pułku Ułanów w Kraśniku. Objęło ono działania stymulujące działalność kulturalną i edukacyjną, kierowaną w znacznej mierze do mieszkańców okolicznych gmin. Z kolei w ramach projektu Muzeum Zamoyskich w Kozłowie nowe przestrzenie są wykorzystywane do realizacji wykładów, spotkań i zajęć praktycznych, prezentacji, wystaw, przedstawień teatralnych. Służą one mieszkańcom gminy, powiatu i województwa i stymulują rozwój społeczny i gospodarczy. Podobny jest wpływ licznych projektów realizowanych w obiektach sakralnych, czy to obejmujących najwyższej klasy zabytki (jak bazylika i klasztor Dominikanów w Lublinie), czy mniejsze obiekty na ogół wiejskich cerkwi i kościołów (projekty sieciowe).

Można także wyróżnić projekty realizowane w dużych miastach, które silnie oddziałują na ich peryferyjne, zagrożone marginalizacją dzielnice. Zwraca w tym zakresie Kraków, który zrealizował szereg tego typu przedsięwzięć:

- Muzeum Inżynierii Miejskiej w zabytkowej zajezdni tramwajowej przy ulicy św. Wawrzyńca na Kazimierzu zmodernizowało i powiększyło swoją przestrzeń, dzięki czemu rozwinęło ofertę zajęć, warsztatów, wystaw dla dzieci, stało się miejscem bardzo żywym i licznie odwiedzanym;
- modernizacja i adaptacja siedziby Muzeum Historii Fotografii (przy ul. Józefitów w dzielnicy Nowa Wieś) pozwoliły utworzyć jedno z najnowocześniejszych laboratorium do historycznej rekonstrukcji cyfrowej w Europie i nowy typ placówki muzealnej o zasięgi międzynarodowym;
- rozwój obiektów Muzeum Lotnictwa Polskiego w dzielnicy Czyżyny pozwolił stworzyć atrakcyjny, unikatowy w kraju i na świecie program kulturowy i edukacyjny dla wszystkich grup wiekowych odwiedzających;
- utworzenie (poprzez przebudowę i modernizację budynku poszkolnego) Centrum Artystyczno-Edukacyjne Dom Utopii w Nowej Hucie pozwoliło Teatrowi Łaźnia Nowa rozwinąć działania poszerzające uczestnictwo w kulturze, wzrost kompetencji kulturowych oraz wzrost atrakcyjności turystycznej dzielnicy, miasta i regionu. Jest to nie tylko miejsce spotkania z kulturą zaangażowaną społecznie,

ale i m.in. dyskusji o przyszłości Nowej Huty czy organizowania warsztatów rękodzielniczych.

Inwestycje te, poza tradycyjnym turystycznym centrum miasta Krakowa, dają, jak już wspominaliśmy, efekt rozlewania się metropolitalności na dzielnice dotąd w większym stopniu zaniedbane i pozostające na uboczu (tworzenie policentryczności). Wokół zmodernizowanych placówek powstają nowe węzły: usług turystycznych i okołoturystycznych (ruch turystyczny staje się bardziej równomierny), społecznych oraz sektora kreatywnego.

Podobne efekty wystąpiły w Toruniu – m.in. rozwój oferty kulturalnej i edukacyjnej w peryferyjnie położonych Zespole Szkół Muzycznych oraz w Młynie Wiedzy, a także nowe Muzeum Twierdzy Toruń, stanowiące nową atrakcję turystyczną poza obszarem staromiejskim. W tym kontekście wyróżnić należy także Młyny Rothera w Bydgoszczy (adaptacja na centrum nauki i kultury popadających w ruinę przemysłowych przestrzeni), projekt Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu (rewitalizacja przemysłowych obiektów w Zabrzu i Chorzowie) oraz rewaloryzację warsztatów szkolnych w Stalowej Woli na potrzeby Muzeum Centralnego Okręgu Przemysłowego.

Podsumowując, wsparcie w VIII OP zostało skierowane do podmiotów we wszystkich 16 województwach Polski, przede wszystkim zlokalizowanych w największych miastach i regionach znanych z cennych obiektów zabytkowych i z bogatej oferty kulturalnej. Jednak liczne projekty były także realizowane na obszarach zagrożonych marginalizacją – zarówno w peryferyjnych dzielnicach dużych miast, jak i w małych gminach. Zasięg oddziaływania dofinansowanych przedsięwzięć jest regionalny, a w niektórych przypadkach ogólnokrajowy, dlatego też z ich efektów (nowej oferty) mogą korzystać mieszkańcy na terenie całej Polsce.

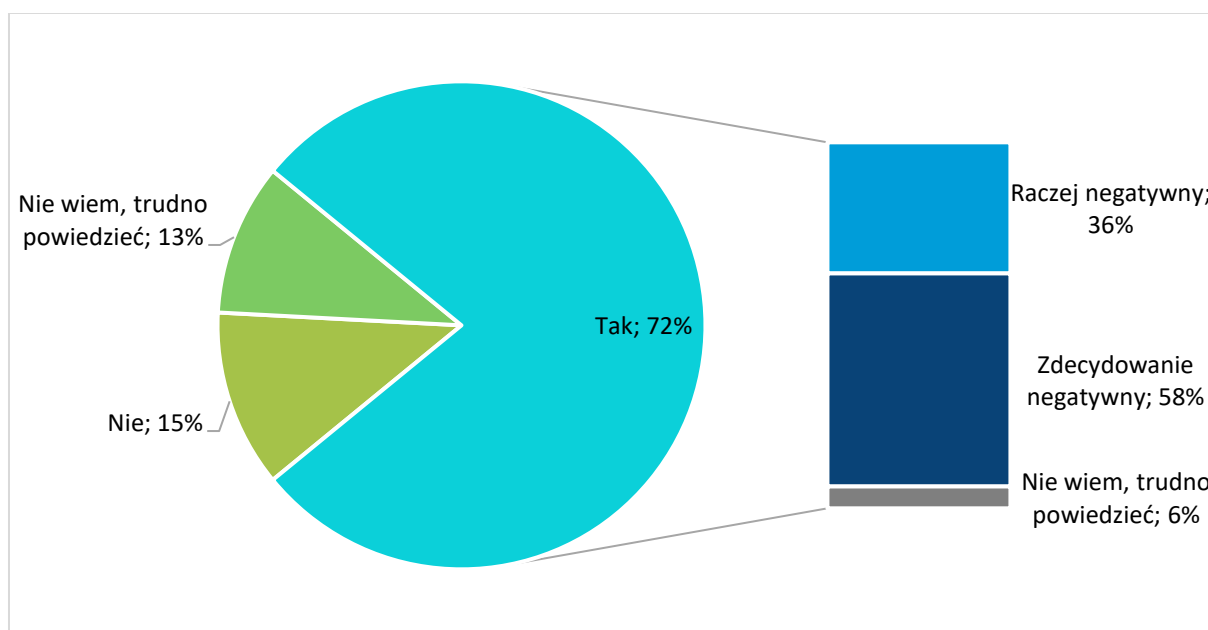
4. Inne aspekty realizowanych projektów

4.1. Realizacja projektów a wybrane problemy

Realizatorzy projektów napotykali na różnego typu problemy, które poniżej analizujemy.

Jednym z największych problemów była pandemia COVID-19, która rozpoczęła się w momencie, w którym część projektów była jeszcze w trakcie realizacji, część natomiast była już ukończona, a odpowiednie instytucje rozwijały swoją ofertę kulturalną. W obu przypadkach wpływ pandemii był bardzo niekorzystny. Poniżej prezentujemy wyniki odpowiedniego pytania w ramach badań ilościowych.

Wykres 9. Wpływ pandemii COVID-19 na efekty projektów



Źródło: badanie CAWI z beneficjentami 8 osi priorytetowej PO IIŚ (n=93)

W przypadku niemal $\frac{3}{4}$ badanych beneficjentów pandemia COVID-19 miała wpływ na efekty realizowanych projektów. Jak wspominaliśmy wcześniej, to oddziaływanie odzwierciedlało się głównie w niemożności realizacji zakładanych wskaźników dotyczących liczby odbiorców i wzrostu liczby odwiedzin. Badani w ankietach wskazywali na raczej negatywne bądź zdecydowanie negatywne oddziaływanie pandemii:

- odwołanie lub przełożenie części wydarzeń;
- realizacja oferty kulturalnej w formie zdalnej;
- ograniczenia w udostępnianiu ekspozycji, organizacji wydarzeń z udziałem publiczności i prowadzenia zajęć o charakterze edukacyjnym;
- wprowadzenie limitów odwiedzających;
- wydłużenie/ opóźnienie terminu realizacji projektu i wzrost kosztów, problemy z dostępnością personelu;
- trudności w wyłonieniu dostawców, opóźnienia w realizacji prac budowlanych i konserwatorskich, zerwane łańcuchy dostaw;
- zmniejszenie przychodów instytucji.

W badaniach jakościowych pojawiały się zbliżone wątki.

Badani wskazywali, że **okres pandemii był okresem załamania uczestnictwa w kulturze** (nota bene wiele wskazuje na to, że dopiero rok 2023 będzie pierwszym rokiem, w którym spadek ten uda się „odrobić”. Wskazywano, że w pandemii ludzie bardzo się bali o swoje zdrowie, kultura nie była podstawową potrzebą i ludzie najłatwiej rezygnowali z odwiedzania placówek kultury.

Wielu pracowników instytucji-beneficjentów VIII OP PO LiŚ chorowało też na COVID-19, co oczywiście powodowało określone problemy z realizacją projektów. Pojawiały się też problemy z dostępnością materiałów budowlanych (np. szkła i profili aluminiowych), problemy kadrowe mieli też wykonawcy robót remontowo-budowlanych. Wszystkie te czynniki opóźniały realizację projektów, na szczęście przyjęte w Polsce rozwiązania prawne oraz **elastyczne i „probeneficjenckie” podejście Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego jako IP**, umożliwiające wydłużenie realizacji projektów i przesunięcie momentu osiągnięcia docelowej wartości wskaźników, powodowały, że generalnie projekty były realizowane, choć ze znacznym opóźnieniem.

Nietypowa była sytuacja jednego z projektów, w którym wybudowano salę koncertową i niezbędne było przeprowadzenie odpowiednich badań akustycznych, które jednak trzeba wykonywać przy pełnej sali, co oczywiście, ze względu na pandemię, nie było możliwe, dlatego realizacja projektu musiała zostać znacznie opóźniona.

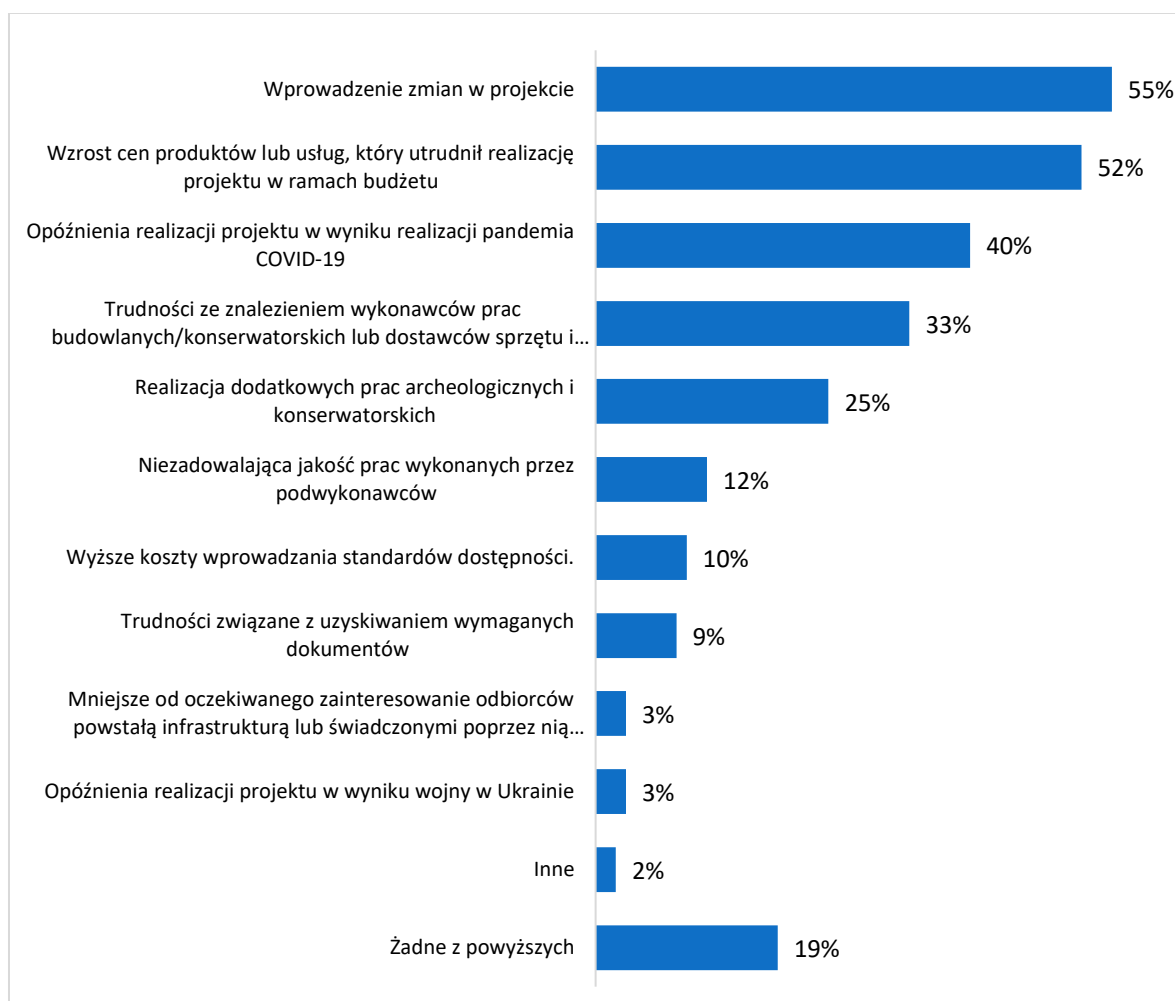
Paradoksalnie, mimo bardzo wielu problemów, pandemia dla niektórych projektodawców miała też, oprócz wad także pewne **nieoczekiwane zalety** - w niektórych sytuacjach fakt, że instytucje przez pewien czas były zamknięte dla gości, ułatwiał prowadzenia robót remontowo- budowlanych.

Pandemia COVID-19 nie była jednym wyzwaniem, z którym się mierzyli beneficjenci w trakcie realizacji przedsięwzięć finansowanych w ramach działania 8.1 i 8.2 PO LiŚ, wśród wskazywanych przez respondentów problemów znalazły się m.in:

- konieczność wprowadzania zmian w projekcie;
- wzrost cen produktów lub usług, który utrudnił realizację projektu w ramach budżetu, wyższe koszty wprowadzania standardów dostępności;
- trudności ze znalezieniem wykonawców prac budowlanych/konserwatorskich lub dostawców sprzętu i wyposażenia lub niezadowalająca jakość prac wykonanych przez podwykonawców;
- realizacja dodatkowych prac archeologicznych i konserwatorskich;
- trudności związane z uzyskiwaniem wymaganych dokumentów (np. pozwolenia na budowę, uzyskania decyzji środowiskowej, pozwolenie od konserwatora zabytków).

Gradację tych trudności przedstawiono na wykresie poniżej.

Wykres 10. Trudności, z którymi mierzyli się projektodawcy



Źródło: badanie CAWI z beneficjentami 8 osi priorytetowej PO IiŚ (n=93)

Badanie jakościowe potwierdza główne sfery, w których beneficjenci doświadczali poważnych problemów.

Typowe były problemy z wyłonieniem wykonawców, w niektórych okresach dużej koniunktury na rynku budowlanym nawet nikt nie składał oferty lub oferowane ceny były bardzo wysokie i znacznie przekraczające dostępny budżet. W rezultacie **przetargi trzeba było powtarzać lub też ograniczać zakresy projektów**, co z kolei wymagało negocjacji z przedstawicielami MKiDN. Niekiedy też inwestycje dzielono na części (co oczywiście później mogło przysparzać pewnych problemów na etapie realizacji) licząc, przeważnie słusznie, że dzięki temu powinno się udać wyłonić wykonawców.

W przypadku jednego z projektów dopiero w trzecim postępowaniu udało się wybrać głównego wykonawcę prac poprzez zastosowanie trybu negocjacji z ogłoszeniem. Wcześniej dwukrotnie ceny ofertowe znacznie przewyższały dostępny budżet. Oferty w ostatnim, skutecznym postępowaniu, były niższe dzięki negocjacjom, ponadto za zgodą Ministerstwa

(po drugim postępowaniu) zredukowano projekt w aspektach (ograniczenie prac w kilku wnętrzach);

Niektóre dostawy i wykonawcy mieli też problemy z zapewnieniem odpowiedniej jakości realizowanych prac/dostarczanego sprzętu. W niektórych przypadkach spory udawało się **rozwiązywać polubownie, w innych zaś niezbędna była droga sądowa**. Faktem jest, że niekiedy wymogi, ze względu na specyfikę instytucji kultury, były bardzo wysokie, przykładowo fotele zamawiane do sal koncertowych, znajdujących się w zabytkowych salach koncertowych musiały łącznie spełniać wymogi estetyczne, konserwatorskie i akustyczne. W rzeczywistości oferenci nie zawsze byli w stanie spełnić wszystkie wymogi i przetargi trzeba było powtarzać.

Projektodawcy napotykali też **nietypowe problemy**, związane z lokalizacją projektu. Przykładowo, w przypadku jednego z projektów niezbędne było wzmocnienie budynku, aby nie przeciążyć wyspy, na której był ulokowany. Wiązało to się z koniecznością przesiedlenia 5000 żab (projekt „Park Kultury. Rewitalizacja Młynów Rothera na Wyspie Młyńskiej w Bydgoszczy – etap 1”).

W trakcie realizacji projektów, dotyczących obiektów zabytkowych, występowały też problemy, związane ze znacznie gorszym stanem budynku, niż pierwotnie zakładano; przykładowo w ramach jednego z realizowanych projektów dach w spichlerzu był w tak tragicznym stanie, że niezbędna była wymiana całej więźby dachowej, co wydłużyło remont aż o 2 lata.

W przypadku innego projektu, podczas prac remontowych, w momencie odkrycia obudowy sufitu, znaleziono zabytkowe belki drewniane z 1616 r. oraz odkryto polichromie z początku XVII wieku, tj. malowidła na ścianach, przedstawiające Ostatnią Wieczerzę. W tych pomieszczeniach oryginalnie planowano część administracyjno-biblioteczną, a także ciąg komunikacyjny, a w związku z tymi odkryciami niezbędne było przeprojektowanie całej inwestycji, w tym systemów wentylacji i klimatyzacji (projekt „Remont konserwatorski i rozbudowa obiektu Muzeum Okręgowego im. Leona Wyczółkowskiego w Bydgoszczy”).

Dość nietypowym problemem w przypadku jednego z projektów, realizowanego na terenie Polski Wschodniej, był problem niskiego poziomu wynagrodzeń oferowanych w tym regionie, w porównaniu do wyższych wynagrodzeń, oferowanych w innych częściach Polski. Kwestia ta nie miała większego znaczenia na etapie realizacji projektu, ale była istotna po jego zakończeniu, w sytuacji, gdy poszukiwano pracowników do nowotworzonego muzeum. Niestety, choć pojawiali się sensowni, doświadczeni kandydaci z innych województw, to po uzyskaniu informacji o planowanym poziomie wynagrodzeń nie byli ostatecznie zainteresowani zatrudnieniem.

W przypadku wielu projektów czynnikiem nieco utrudniającym ich realizację było bieżące funkcjonowanie danej placówki i utrzymanie większości jej oferty, co niekiedy utrudniało i

opóźniało prowadzenie odpowiednich prac. Takie rozwiązanie było jednak zrozumiałe i przeważnie zakładane już na etapie wniosku projektowego.

W jednym z projektów opisanym w studiach przypadku (projekt „Skansenova”) ciekawym i nietypowym problemem była kwestia zamawiania słomy na pokrywanie dachów chat w skansenach. Tego typu działalność ma dość niszowy charakter i w trakcie realizacji projektu były problemy z nielicznymi dostawcami, dodatkowo znacznie wzrosły ceny, bo dostawcy zorientowali się, że projektodawcy muszą zaakceptować ich warunki. W rezultacie, okres realizacji projektu musiał ulec znacznemu wydłużeniu.

Dla projektów, które były realizowane po ataku Rosji na Ukrainę, istotnym problemem były **wyjazdy wielu Ukraińców**-pracowników firm remontowo-budowlanych na Ukrainę, co powodowało problemy z terminową realizacją kontraktów; czynnik ten miał jednak charakter siły wyższej i trudno było na to coś poradzić, prawdopodobnie jednak taka sytuacja dotyczyła znacznej mniejszości projektów.

Dość nietypowym problemem było przestrzeganie regulacji, dotyczących **zbierania i ochrony danych osobowych**, z którą to kwestią bywały pewne problemy, szczególnie w instytucjach kościelnych. Naturalnie z punktu widzenia celów wsparcia problematyka ta miała charakter marginalny, ale w ramach kontroli niezbędne było zbadanie zgodności z prawem wszelkiej działalności beneficjenta w ramach projektu.

Problemem bywało też organizowanie przetargów na zakup konkretnego sprzętu. Często projektodawcom zależało, aby kupować sprzęt określonego producenta, ze względu na jego jakość, ale także niekiedy kompatybilność ze sprzętem już posiadanym. Naturalnie, wymaganie dostawy sprzętu określonej marki było niezgodne z wymogami konkurencyjności zamówień publicznych. Czasami też szkoły muzyczne chciały kupić fortepiany różnych, konkretnych marek, aby studenci mogli poznać różne instrumenty. Było to bardzo trudne, ale ostatecznie na ogół, odpowiednio opisując zamówienie i działając zgodnie z odpowiednimi regulacjami prawnymi, udawało się tego dokonać. W tym kontekście wielu badanych podkreślało bardzo korzystną rolę MKiDN. Ogromnym plusem była bowiem możliwość konsultowania zamówień publicznych z ministerstwem przed ich ogłoszeniem. Dzięki wysokiemu poziomowi wiedzy po stronie ministerstwa, udało się odpowiednio opisać wymagania. Zdaniem badanych, odpowiednia komórka merytoryczna w Ministerstwie była bardzo dobrze przygotowana i pomocna beneficjentom.

Niektórzy badani (choćby były to raczej pojedyncze opinie) zwracali też uwagę na to, że w realizacji projektów **zbyt mocno skupiano się na infrastrukturze technicznej i fizycznej natomiast mniej na zasobach ludzkich i odpowiednich kompetencjach pracowników instytucji kultury**. Zwracano też uwagę, że w programie FENIKS słusznie zwraca się dużą uwagę na szkolenia. Zmieniona oferta kulturalna, kładąca większy nacisk na partycypację, multimedia oraz osoby ze szczególnymi potrzebami powinna iść w parze z nowymi

kompetencjami i umiejętnościami pracowników. Nawiązujemy do tego zresztą w rekomendacjach.

Ze zrealizowanych wywiadów wynika, że szkolenia realizowane w ramach wdrażania VIII OP PO LiŚ generalnie spełniły swoją rolę. W przyszłości, w szczególności w ramach programu FEnIKS warto by zadbać o dwie kwestie:

- większy udział szkoleń o bardziej praktycznym charakterze, nawet warsztatowym, z dużymi blokami czasowymi, poświęconymi na dyskusje i prezentację praktycznych przykładów;
- dopilnowanie, w miarę możliwości, aby na szkolenia kierować osoby „operacyjne”, zajmujące się bezpośrednio wdrażaniem projektu, a nie zarządzaniem całą instytucją.

Dodatkowo, warto realizować wiele kontroli w trakcie projektu, w ich ramach można zidentyfikować szereg drobnych nieprawidłowości, z których znaczną część można do końca projektu naprawić.

Podsumowując, występujące problemy (kluczowa była oczywiście pandemia COVID-19) wpłynęły na opóźnienie w realizacji wielu projektów, a tym samym na osiągnięcie założonych efektów programu. Wiele projektodawców wnioskowało o wydłużenie terminu realizacji projektów. W efekcie, rezultaty projektów były bardziej rozłożone w czasie, choć wydaje się, że obecnie w przypadku większości projektów, są już one bardzo dobrze widoczne.

4.2. Wpływ realizacji projektów na zwiększenie dostępności obiektów kultury

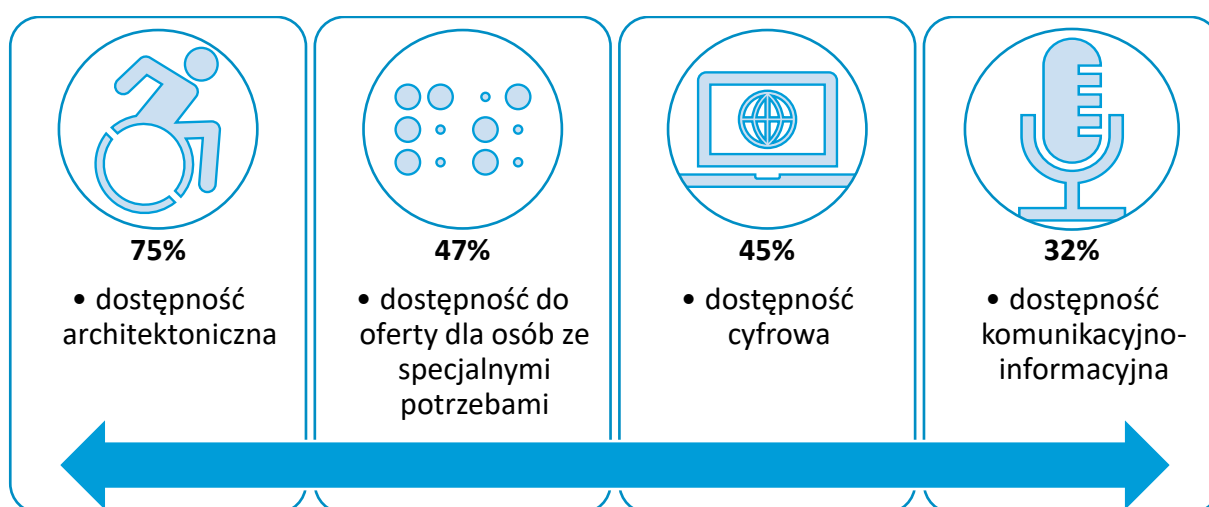
Korzystanie z finansowania w ramach środków europejskich skłania i „wymusza” realizację działań w obszarze związanym z dostępnością, dlatego jednym z aspektów oceny efektów projektów współfinansowanych w ramach VIII osi priorytetowej PO LiŚ jest także ocena dostępności. Mówiąc o dostępności, mamy na myśli zarówno fizyczny dostęp do obiektu i możliwość poruszania się wewnątrz, jak i możliwość korzystania z oferty beneficjenta.

Stworzenie odpowiednich warunków w postaci dostosowania infrastruktury kultury i jej oferty dla osób ze szczególnymi potrzebami, a więc osób z niepełnosprawnościami, rodziców z małymi dziećmi, seniorów, osób wykluczonych bądź zagrożonych wykluczeniem ma szczególne znaczenie dla zwiększenia ich uczestnictwa w życiu społecznym, jest również kluczowe w kontekście wytyczonych celów szczegółowych Programu, jakim jest lepsza dostępność infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego oraz wzrost kompetencji kulturowych społeczeństwa. Niwelowanie barier w korzystaniu z przestrzeni i oferty podmiotów ze sfery kultury jest jednym z zadań stawianych beneficjentom korzystających z funduszy europejskich w ramach VIII osi priorytetowej PO LiŚ 2014-2020, dlatego w ramach niniejszej ewaluacji zbadaliśmy czy i jakie rozwiązania mające wpływ na zwiększenie dostępności do instytucji kultury dla osób ze szczególnymi potrzebami miały projekty dofinansowane w ramach Działania 8.1 i 8.2.

Z przeprowadzonej wśród beneficjentów ankiety internetowej wynika, że projektodawcy głównie skupiali się w swoich działaniach na niwelowaniu barier związanych dostępem do budynku/lokalu i poruszaniem się wewnątrz niego. Takie rozwiązania dostępnościowe realizowane w projektach zadeklarowało ¾ respondentów. Niemal połowa wskazuje również na wprowadzanie rozwiązań zwiększających udział osób z grup defaworyzowanych w korzystaniu z obiektu czy oferty instytucji w postaci specjalnej oferty dla wybranych grup czy obniżenia lub likwidacji kosztów dostępu do obiektu i/lub oferty instytucji. 45% badanych wdraża dostępność cyfrową dostosowując treści rozpowszechniane w Internecie poprzez m.in. dostosowanie stron internetowych i innych informacji oraz aplikacji mobilnych, pozwalających na zapoznanie się z ofertą i działalnością instytucji. 1/3 beneficjentów w ramach realizowanych projektów zwiększyła swoją dostępność komunikacyjno-cyfrową dzięki wykorzystaniu środków wspierających komunikowanie się oraz zasięgnięcie informacji na temat obiektu/podmiotu i jego działalności.

W ankiecie w pytaniu o wprowadzane rozwiązania możliwe było udzielenie odpowiedzi wielokrotnego wyboru, co oznacza, że część beneficjentów wdrażała rozwiązania dostępnościowe równocześnie na kilku polach, a więc zarówno dostępności architektonicznej, cyfrowej, komunikacyjnej, jak i w obszarze związanym z dostosowaniem oferty dla osób ze szczególnymi potrzebami.

Schemat 4. Zastosowane rozwiązania zwiększające dostępność obiektu/oferty



Źródło: badanie CAWI z beneficjentami 8 osi priorytetowej PO IiŚ (n=93)

Jeśli chodzi o konkretne rozwiązania wprowadzane przez beneficjentów w ramach działań poprawiających/zwiększających dostępność i ograniczanie barier w tym obszarze, to przede wszystkim są to działania dedykowane osobom z niepełnosprawnościami narządu ruchu, wzroku, słuchu, a więc:

- instalacja wind, schodolazów, podjazdów, likwidacji progów, poszerzeniem przejść, dostosowanie toalet i temu podobne,
- umieszczanie tabliczek z pismem Braille’a oraz pismem wypukłym, audiodeskrypcja, audio przewodniki,
- opracowanie systemów ułatwiających poruszanie się po obiekcie – tablice informacyjne i pętle indukcyjne, tyflografiki,
- dostosowanie stron internetowych z możliwością zmiany wielkości czcionki, kontrastu czy odwrócenie koloru, a więc wprowadzanie ułatwień dostępu dla osób niedowidzących,
- zapewnienie możliwości korzystania z usług tłumacza Polskiego Języka Migowego (PJM),
- umożliwienie korzystania z części usług poza godzinami otwarcia czy wprowadzenie „cichych godzin” dla osób ze spektrum autyzmu.

Te ustalenia potwierdzają wcześniej realizowane ewaluacje dotyczące sfery kultury⁵⁰ które wskazywały głównie na wprowadzanie udogodnień w zakresie architektonicznym, obecnie jednak zauważalne są **pozytywne zmiany w zakresie świadomości potrzeb i wprowadzaniu udogodnień dla osób z niepełnosprawnościami**, w tym nie tylko z niepełnosprawnością ruchową, ale także **osób niedowidzących i niewidomych, niedosłyszących i niesłyszących, z niepełnosprawnością intelektualną czy osób ze spektrum autyzmu**⁵¹. Jak wspominał jeden z naszych rozmówców, wielkim sukcesem projektów europejskich, jest wśród pracowników instytucji i placówek kultury **zmiana myślenia o dostępności** - owa dostępność staje się standardem w myśleniu o dostępie do budynku i w konstruowaniu oferty kulturalnej.

⁵⁰ Np.: Wpływ działań realizowanych w ramach Osi Priorytetowej VI Rewitalizacja i potencjał endogeniczny regionu RPO WŁ 2014-2020 na zwiększenie partycypacji w kulturze, rozwój turystyki oraz tworzenie nowych miejsc pracy i ograniczenie ubóstwa, Województwo Łódzkie, Gdańsk 2017; Efekty polityki spójności w obszarze kultury. Identyfikacja mechanizmów wpływu na rozwój społeczno-gospodarczy istotnych z punktu widzenia uwarunkowań wspierania kultury w perspektywie polityki spójności 2021-2027, Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Warszawa 2021

⁵¹ Realizowana w 2019 roku na zlecenie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego ewaluacja „Ocena postępu wdrażania VIII osi priorytetowej „Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury” PO IiŚ 2014-2020 dla potrzeb przeglądu śródkresowego, w tym realizacji zapisów ram i rezerwy wykonania, a także badanie dla Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej „Wpływ polityki spójności 2014-2020 na rozwój i funkcjonowanie infrastruktury społecznej” z 2023r., wskazują, że wśród beneficjentów wsparcia rośnie świadomość potrzeb również innych grup z dysfunkcjami i wdraża się rozwiązania im dedykowane.

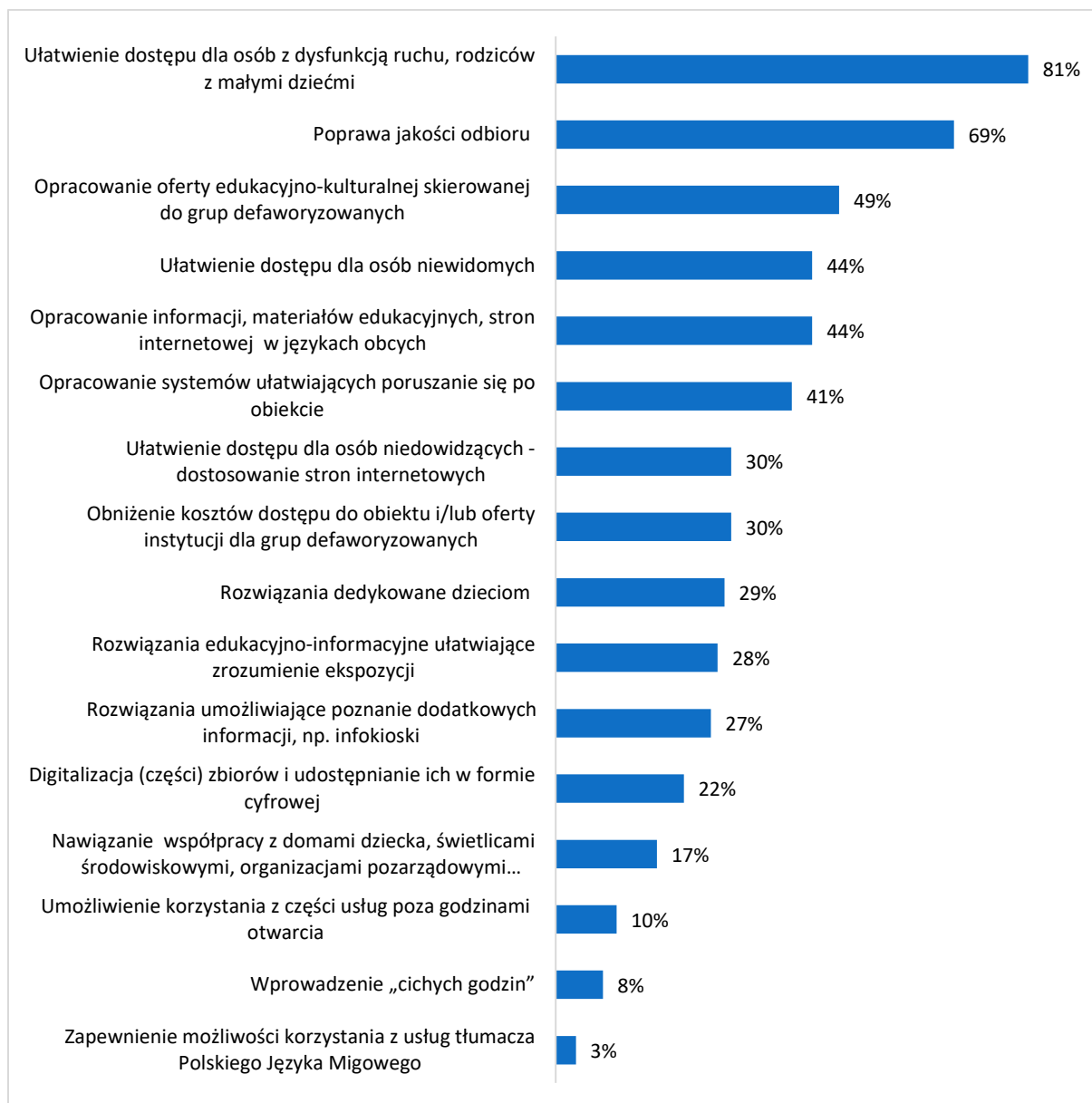
W przypadku dostępu do oferty, to rozwiązania polegały zarówno na rozwiązaniach techniczno-organizacyjnych, jak i w obszarze konstruowania oferty dedykowanej różnym grupom odbiorców:

rozwiązania techniczno-organizacyjnych	➤ poprawie jakości odbioru - lepszym nagłośnieniu, wytłumieniu, oświetleniu czy wyeksponowaniu treści, ekspozycji ➤ opracowaniu informacji, stron internetowych w językach obcych (zwykle angielskim i ukraińskim) ➤ digitalizacja (części) zbiorów i udostępnianie ich w formie cyfrowej ➤ rozwiązania umożliwiające poznanie dodatkowych informacji, np. infokioski ➤ obniżenie/zniesienie kosztów dostępu do obiektu i/lub oferty instytucji dla grup defaworyzowanych ➤ rozwiązania edukacyjno-informacyjne ułatwiające zrozumienie ekspozycji
opracowanie oferty dedykowanej różnym grupom odbiorców	➤ oferta dedykowana dzieciom i młodzieży ➤ oferta dla seniorów ➤ oferta edukacyjno-kulturalna skierowanej do grup defaworyzowanych (np. grup samopomocowych dla osób zmagających się z różnego typu uzależnieniami, więźniów i byłych więźniów)

Warto dodać, że oferta kulturalna była często konstruowana we współpracy ze środowiskami skupiającymi poszczególne grupy odbiorców: z przedszkolami i szkołami, organizacjami skupiającymi osoby z różnymi niepełnosprawnościami, z uniwersytetami III wieku, z kołami gospodyń wiejskich, z organizacjami pozarządowymi wspierającymi osoby wykluczone społecznie.

Poniżej gradacja najczęściej wprowadzanych w ramach projektów udogodnień.

Wykres 11. Konkretnie rozwiązania poprawiające dostępność stosowane w ramach projektów



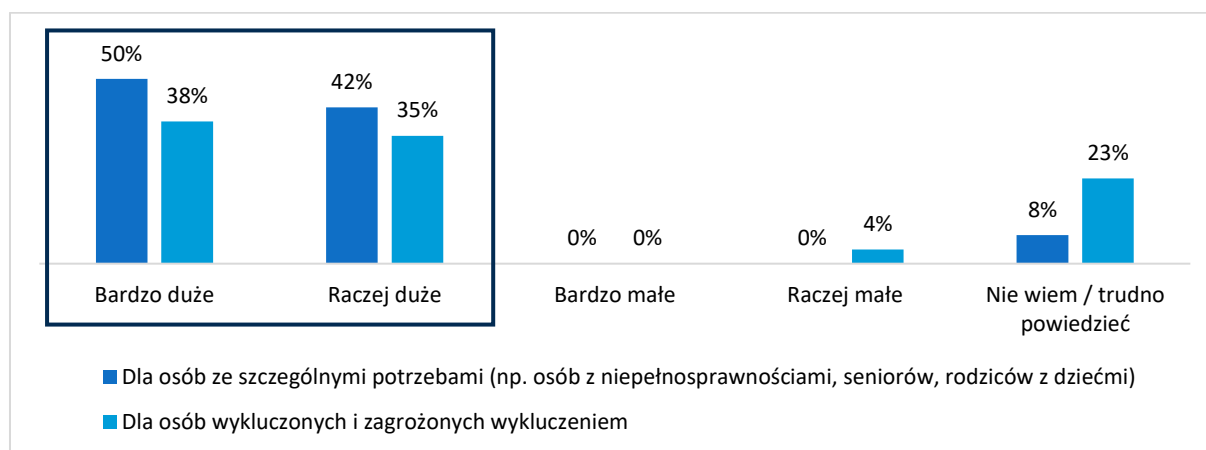
Źródło: badanie CAWI z beneficjentami 8 osi priorytetowej PO IIŚ (n=86)

Jednym z komponentów ewaluacji były także wywiady i ankiety internetowe z przedstawicielami samorządów gminnych, na terenie których realizowane były projekty, ale które nie były projektodawcami w ramach 8 osi priorytetowej. Zależało nam bowiem na poznaniu, jak realizowane projekty rezonują w lokalnej społeczności, jaki jest ich odbiór – także w sferze związanej z dostępnością.

Z badania przedstawiciele JST wynika, że wprowadzanie w projektach inwestycyjnych dot. sfery kultury rozwiązań zwiększających dostępność obiektów kultury ma dla lokalnych

społeczności duże znaczenie, zwłaszcza dla osób z niepełnosprawnościami (92% odpowiedzi pozytywnych), jak i zagrożonych wykluczeniem (73% wskazań pozytywnych).

Wykres 12. Wprowadzanie w projektach dot. sfery kultury rozwiązań zwiększających dostępność obiektów kultury – znaczenie dla mieszkańców gmin (opinie samorządowców)



Źródło: badanie CAWI z JST (n=26)

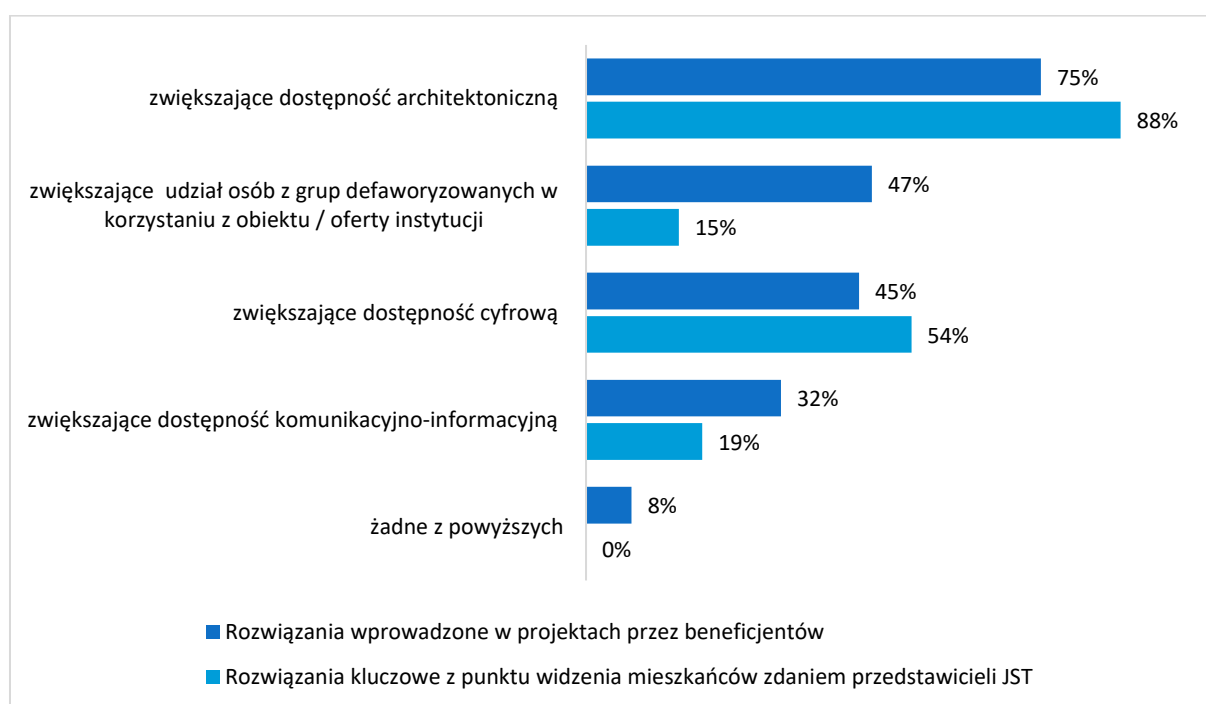
Ta konstatacja znajduje potwierdzenie w wynikach jednej z wcześniejszych ewaluacji⁵², gdzie jednym z czterech najczęściej wskazywanych przez respondentów badania ilościowego – mieszkańców trzech wybranych województw efektów, decydujących o użyteczności wsparcia w obszarze kultury, było, poza większym komfortem dla odbiorców, ciekawszą ofertą i większą liczbą odwiedzających, również zapewnienie dostępności dla osób z niepełnosprawnościami. Jak wynika z przywołanego badania, wśród 5 obszarów infrastruktury społecznej, właśnie w sferze kultury oddziaływanie projektów zwiększanie dostępności jest najsilniejsze (kultura - 82%, pomoc i integracja społeczna - 77%, turystyka - 74%, edukacja – 68% i ochrona zdrowia - 48%).

Zapytaliśmy także samorządowców, które z rozwiązań dostępnościowych wprowadzanych w obiektach kultury objętych wsparciem z VIII OP PO LiŚ są kluczowe z punktu widzenia mieszkańców badanych gmin. Nie jest zaskakującym, że większość badanych (88%) wskazała na te zwiększające dostępność architektoniczną oraz cyfrową, a więc dostępność treści rozpowszechnianych w Internecie (54%). Zdaniem badanych, żeby móc skorzystać z oferty placówek kultury, po pierwsze trzeba o tej ofercie wiedzieć, po drugie móc wejść do obiektu i poruszać się wewnątrz niego. Niewielu badanych (19%) wskazało na znaczenie dla mieszkańców wprowadzania rozwiązań w zakresie dostępności komunikacyjno-informacyjnej - wykorzystywania środków wspierających komunikowanie się oraz zasięgnięcie informacji na temat obiektu/podmiotu i jego działalności. Konfrontując rozwiązania wprowadzane przez beneficjentów w projektach z działania 8.1 i 8.2 PO LiŚ z opiniami na temat ich

⁵² Wpływ polityki spójności 2014-2020 na rozwój i funkcjonowanie infrastruktury społecznej, Ministerstwo Funduszy i Polityki Społecznej, 2023 Warszawa

znaczenia dla społeczności gminnych, widać, pewną dysproporcję, dotyczącą przede wszystkim znaczenia udziału osób z grup defaworyzowanych w korzystaniu z oferty placówek kultury (jedynie 15% przedstawicieli samorządów ocenia, że ma to kluczowe znaczenie dla mieszkańców ich gmin).

Wykres 13. Rozwiązania zwiększające dostępność obiektu/oferty instytucji dla osób ze szczególnymi potrzebami oraz osób zagrożonych wykluczeniem – wprowadzane w ramach projektów i kluczowe dla mieszkańców



Źródło: badanie CAWI z beneficjentami VIII osi priorytetowej PO LiŚ (n=93), badanie CAWI z JST (n=26)

W wywiadach pogłębionych prowadzonych z beneficjentami, bardzo mocno jednak wybrzmiewa konieczność zaspokajania potrzeb grup w pewien sposób defaworyzowanych – starszych, z niepełnosprawnościami, wykluczonych i dawania im możliwości udziału w kulturze, na równi z innym członkami społeczeństwa. Otwiera się więc tu pole do pracy nad świadomością wśród samorządowców nt. potrzeb osób z różnymi ograniczeniami, tak by nie dyskryminować i wykluczać ich z udziału w życiu kulturalnym. Próba badawcza JST była niewielka, stąd na tej podstawie nie należy wysnuwać zbyt daleko idących wniosków, jakoby samorządowcy nie rozumieli znaczenia wprowadzania udogodnień dla grup defaworyzowanych, niemniej jednak na badanej próbie respondentów uzyskano takie, a nie inne wyniki, traktujemy je jako pewien sygnał, że być może jest to obszar (świadomość pracowników i władarzy gmin znaczenia dostępności), nad którym należy pracować.

Wprowadzanie rozwiązań dostępnościowych i „otwarcie” instytucji kultury na użytkowników z różnego typu ograniczeniami w opinii beneficjentów wsparcia spowodowało, że stali się oni faktycznymi, a nie jedynie potencjalnymi odbiorcami ich usług.

W tym kontekście warto również pomyśleć o **wprowadzaniu nieoczywistych rozwiązań, które poprawiają dostęp do obiektu i/lub oferty placówek kultury, niekoniecznie wymagających dużych nakładów**. Poniżej przedstawiamy kilka przykładów takich rozwiązań i pomysłów:

- w przypadku, gdy nie jest możliwe przemieszczenie się na inne kondygnacje, dla osób z ograniczeniem w poruszaniu się możliwe jest wyświetlenie prezentacji multimedialnej/filmu przedstawiającego wystawę, ekspozycję, zawartość niedostępnych miejsc,
- wypożyczanie nosidełka dla rodziców małych dzieci, wózków i balkoników dla osób mających problem z poruszaniem się,
- słuchawki wygłuszające dla osób ze spektrum autyzmu (bez konieczności wyciszania ekspozycji czy wprowadzania „cichych” dni/godzin),
- siedziska usytuowane w przestrzeni obiektu, które umożliwiają osobom z problemami ruchu odpoczynek i zwiedzanie we własnym tempie,
- wirtualne zwiedzanie (np. z wykorzystaniem okularów VR, dedykowanych stron www),
- pracownik, który pełni rolę asystenta dla osób, które zgłoszą potrzebę (dotyczy osób z różnymi ograniczeniami).

Szczególnie istotna, co jest mocno podkreślane przez projektodawców, jest **współpraca i konsultacje z różnymi środowiskami, zarówno skupiającymi określone grupy odbiorców (np. seniorów czy osób z niepełnosprawnościami), jak i operujących w sferze dostępności**, tak by wprowadzane rozwiązania odpowiadały na potrzeby użytkowników, ale i uwzględniały pewne ograniczenia beneficjentów i prowadziły do wprowadzania udogodnień, tam, gdzie to jest możliwe i zasadne. Jak bowiem wskazują nasi rozmówcy z wprowadzaniem zasad dostępności nierzadko związane są również pewne trudności czy wyzwania:

- wdrażanie rozwiązań dostępnościowych w zabytkowych obiektach i konieczność ponoszenia wyższych kosztów w dostosowaniu zabytkowych obiektów do zasad dostępności,
- brak lub niewystarczająca świadomość wśród władz miejscowości i samych pracowników instytucji kultury potrzeb osób ze szczególnymi potrzebami,
- rzadkie audyty dostępności (często z uwagi na ograniczoną dostępność specjalistów z organizacji zajmujących się tymi kwestiami),
- ograniczona współpraca z organizacjami, zajmującymi się problematyką osób ze szczególnymi potrzebami lub je skupiających
- przekonanie, że takie osoby (szczególnie z rzadszymi typami niepełnosprawności) będą rzadkimi gośćmi w placówkach kultury lub nie będą odwiedzać danego obiektu
- poczucie, że część wymogów jest narzucona z góry i podważanie ich sensowności.

Te i inne kwestie związane z wdrażaniem dostępności w instytucjach kultury, w ramach projektów finansowanych z VIII os priorytetowej PO LiŚ , i w ramach innych działań podejmowanych przez beneficjentów było tematem warsztatu z udziałem beneficjentów wsparcia i ekspertów zajmujących się dostępnością.

Kwestią pierwszoplanową, jest konieczność **podnoszenia świadomości** potrzeb osób z różnego rodzaju ograniczeniami, zarówno wśród zarządzających instytucjami kultury i ich pracownikami (choć w tej grupie zawodowej ta świadomość jest jednak stosunkowo wysoka), ale przede wszystkim wśród władarzy samorządowych. Konieczne jest wypracowanie **zrozumienia, że czyniąc instytucję bardziej dostępną, znacznie poszerza się krąg odbiorców, wzrasta frekwencja**, co nie jest bez znaczenia dla budżetów gminnych, pojawiają oddziaływania w sferze dotyczącej choćby **atrakcyjności turystycznej gminy**. Jeśli język empatii nie jest argumentem dla decydentów dla dostosowywania instytucji, to należałoby używać języka korzyści.

Kolejna kwestia to **ułożenie współpracy z konserwatorami zabytków i podejmowanie próby włączania ich w projekt już na etapie jego projektowania**.

Ważne jest także **zrozumienie w instytucjach jak definiować dostępność**, czym są standardy dostępności architektonicznej, cyfrowej, komunikacyjnej i jak je wdrażać, także przy uwzględnieniu specyfiki instytucji kultury, stąd **duże znaczenie opracowań umożliwiających pozyskanie wiedzy w tym zakresie**⁵³

Kolejna kwestia to **szkolenia dla pracowników instytucji kultury** pod kątem specyficznych potrzeb osób z ograniczeniami, **współpraca z różnymi środowiskami** w tym zakresie oraz **badanie potrzeb i testowanie rozwiązań**, by odpowiadać na realne potrzeby odbiorców. Dość mocno wybrzmiała na spotkaniu, **przy ubieganiu się o dofinansowanie na projekty inwestycyjne**, w ramach których wprowadza się rozwiązania dostępnościowe, i których efektem ma być zwiększenie dostępu do infrastruktury i oferty instytucji kultury, **konieczność zapewnienia środków na szkolenia** w tym obszarze dla instytucji - dla jej pracowników, wolontariuszy będących pierwszym kontaktem dla użytkowników, ale i dla kadry managerskiej i zarządzającej. Przy czym powinny być to szkolenia cykliczne, nie jednorazowe.

Bardzo ważne są także kwestie **informacji i promocji, w tym także rzetelnego informowania o udogodnieniach i ograniczeniach, a także o planach wprowadzania nowych rozwiązań i zaproszenie do dyskusji i konsultacji**. Im bardziej świadoma i dostępna będzie komunikacja, tym szersza będzie informacja o ofercie instytucji kultury, i tym więcej osób będzie mogło z niej skorzystać.

Dobłą praktyką może być powołanie w mieście/gminie **zespołu koordynatorów dostępności lub osób zajmujących się dostępnością pracujących instytucji kultury, a także**

⁵³Takie wytyczne zawarte są na stronach Programu Dostępność Plus. Fundację Kultury bez Barier opracowała Poradnik dla sektora kultury w zakresie zapewniania dostępności. Fundacja Polska Bez Barier przygotowała publikację „Dostępność. BEZPIECZNA EWAKUACJA”.

organizowanie spotkań i szkoleń dla kadry managerskiej instytucji kultury służące m.in. wymianie doświadczeń i know-how.

Uczestnicy warsztatu podkreślali, że **nie należy uzależniać wprowadzania rozwiązań zwiększających dostępność** (nawet, jeśli generowałyby one wysokie koszty) **od wielkości frekwencji w obiektach**, nie jest bowiem możliwe określenie faktycznej skali odwiedzin, bez zapewnienia dostępności.

Podsumowując, interwencje w ramach VIII osi priorytetowej PO LiŚ przyczyniają się do stwarzania warunków pozwalających na zwiększenie dostępności obiektów objętych wsparciem dla osób ze szczególnymi potrzebami, w tym osób z niepełnosprawnościami, seniorów czy rodziców z dziećmi. Działania te realizowane są przede wszystkim w obszarze dostępności architektonicznej, zauważyć jednak należy, że beneficjenci w coraz większym stopniu wprowadzają rozwiązania cyfrowe, które mają wpływ na zwiększanie dostępności do oferty instytucji. W kontekście zwiększania dostępności szczególnie istotne jest także podnoszenie świadomości osób pracujących w instytucjach kultury, ale także decydentów, na temat potrzeb osób z ograniczeniami wynikającymi z niepełnosprawności czy wieku, stąd ważne jest uczestnictwo w działaniach edukacyjnych (szkolenia, warsztaty, spotkania) oraz współpraca ze społecznymi partnerami w obszarze związanym z wprowadzaniem w obiektach kultury możliwych usprawnień i dostosowanie ich do wymagań osób ze szczególnymi potrzebami.

4.3. Wpływ realizacji projektów na ofertę instytucji kultury oraz poprawę kompetencji w społeczeństwie polskim

Wsparte przedsięwzięcia wywarły bezpośredni silny wpływ na rozwój infrastruktury kultury i dziedzictwa, co bezpośrednio przełożyło się na szeroko rozumiany rozwój oferty wspartych podmiotów (ilościowy i jakościowy), a w efekcie pozwala w sposób pełniejszy zaspokajać potrzeby odbiorców i w długim okresie tworzy korzystne warunki do szeroko rozumianego rozwoju społecznego.

Rozwój infrastruktury był bezpośrednio związany z celem VIII OP, jakim była ochrona dziedzictwa kulturowego – zarówno materialnego, jak i niematerialnego – oraz rozwój zasobów kultury⁵⁴. Zdecydowana większość przedsięwzięć obejmowała zarówno zakup wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej, jak i prace budowlane związane z rozbudową, przebudową i remontem obiektów, a około połowa także prace konserwatorskie i renowacyjne. O skali wzmocnienia infrastruktury kultury świadczy także ogólna wartość zrealizowanych projektów, tj. 3,2 mld zł (w tym 2,5 mld zł w projektach już zakończonych). Jest to kwota bardzo wysoka, szczególnie biorąc pod uwagę, że liczba wspartych projektów wyniosła 144. Dla porównania, z danych GUS wynika, że wartość nakładów inwestycyjnych wszystkich 4,7 tys. instytucji kultury w Polsce w 2022 r. wyniosła 1,9 mld zł (w 2021 r. –

⁵⁴ Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (op. cit.).

1,5 mld zł)⁵⁵. Nawet biorąc pod uwagę fakt realizowania inwestycji w PO liŚ w okresie kilku lat, nadal ich wpływ na rozwój infrastruktury kultury należy uznać za bardzo znaczny.

Wykres 14. Typy realizowanych działań w projekcie – na podstawie deklaracji beneficjentów (było możliwe wskazanie kilku odpowiedzi)



Źródło: badanie CAWI z beneficjentami VIII osi priorytetowej PO liŚ (n=93)

Rozwój bazy kulturalnej dobrze widać na przykładzie poszczególnych inwestycji wspartych w VIII OP. Szkoły i uczelnie artystyczne zyskały nowe (nowo wybudowane) sale koncertowe i wystawowe oraz instrumenty muzyczne. Dzięki modernizacjom, rozbudowom i przebudowom nowe obiekty lub przestrzenie, dotąd nie istniejące lub nie wykorzystywane do celów kulturalnych, zyskały m.in. Muzeum Sztuki w Łodzi, Muzeum Historii Fotografii im. Walerego Rzewuskiego w Krakowie, Etnocentrum Ziemi Krośnieńskiej (projekt umożliwił powstanie tej placówki), Muzeum Narodowe w Lublinie, Muzeum Ziemi Lubuskiej w Zielonej Górze, Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskich w Michniowie, Teatr im. Andreea Gryphiusa w Głogowie (przed projektem zniszczony, zabytkowy budynek całkowicie był niedostępny dla zwiedzających), Centrum Nowoczesności Młyn Wiedzy w Toruniu, Centrum Kulturalno-Edukacyjne w Bukowcu, Biblioteka Narodowa w Warszawie, Muzeum Bitwy pod Grunwaldem w Stębarku.

Odnowione zostały obiekty (lub części obiektów) dotąd choć bardzo znaczące, to w znacznej mierze podniszczone, z ekspozycją przestarzałą lub bardzo skromną, m.in. Pałac Krzysztofory w Krakowie, Zamek Lubelski, Opera Nova w Bydgoszczy, trasa podziemna w Rzeszowie oraz bardzo liczne obiekty sakralne, m.in. bazylika w Lublinie, cerkwie i kościoły z terenu

⁵⁵ Wyniki finansowe instytucji kultury w 2022 r. – dane wstępne, GUS 2023.

województw podlaskiego, lubelskiego, małopolskiego, podkarpackiego, śląskiego, wielkopolskiego i kujawsko-pomorskiego.

Podsumowując tę część analizy, zwiększyła się baza infrastrukturalna poprzez nowe placówki kultury, nowe obiekty służące działalności kulturalnej oraz powierzchnie wyremontowane i zrewaloryzowane. Zarówno wzrosła powierzchnia udostępniona odbiorcom kultury, jak też zwiększyła się jej jakość (stan techniczny, estetyka).

Na bazie nowej i lepszej infrastruktury zwiększył się dostęp do usług szeroko rozumianej kultury – jest więcej dostępnych placówek i mają one szerszą ofertę, co się wyraża większą liczbą i skalą wydarzeń – około 80% beneficjentów wprowadziło do swojej oferty nowe usługi i rozwinęło program kulturalny/repertuar oraz zwiększyło poziom obsługi odbiorcy. Co trzeci projekt obejmował otwarcie nowych wystaw stałych – np. w Muzeum Pamięci Sybiru w Białymstoku była to pierwsza wystawa stała tej nowej placówki. Ponadto, oferta jest skierowana do nowych grup odbiorców, dotąd z oferty poszczególnych jednostek kultury nie korzystających w ogóle lub tylko w niewielkim stopniu. Można tu wymienić np. szkoły artystyczne (np. Gdyński Plastyk, Państwowe Szkoły Muzyczne w Pleszewie i Jastrzębiu-Zdroju), które dzięki nowym salom mogły się otworzyć na odbiorców spoza szkoły i organizować wydarzenia, które dotąd z powodu braku odpowiedniej infrastruktury fizycznie nie mogły się odbywać, np. z powodu zbyt niskiej sali nie było możliwe pomieszczenie rzeźb o znacznych gabarytach. W ramach licznych projektów została przygotowana specjalna (bogatsza i atrakcyjniejsza niż miało to miejsce przed realizacją projektu) oferta dla dzieci i młodzieży oraz całych rodzin. Często łączy ona w sobie elementy edukacji (m.in. w obszarze rzemiosła i zabytków techniki), zabawy, kreatywności i interakcji. Jest to widoczne we wspartych placówkach takich jak Stajnie Pegaza (Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie), Muzeum Centralnego Okręgu Przemysłowego, Muzeum Lotnictwa Polskiego oraz Muzeum Inżynierii Miejskiej w Krakowie, Multimedialne Centrum Natura w Ostrołęce, Etnocentrum Ziemi Krośnieńskiej.

Wzrosła także **dostępność obiektów dziedzictwa, które poprzednio nie były udostępnione do zwiedzania ze względu na brak pomieszczeń, w których by mogły być eksponowane, lub też fakt, że nie były odkryte lub zinwentaryzowane**. Wskazać tu można np. krypty pod bazyliką w Lublinie (ich liczba i stan były słabo znane), nową trasę turystyczną w Kopalni Soli "Bochnia" oraz nowe zabytki pokazane w Muzeum Książąt Czartoryskich. Zwiększyła się dostępność poddanych konserwacji i remontom obiektów sakralnych. Przed realizacją projektów nie były one udostępniane do zwiedzania w ogóle lub tylko w małym zakresie, obecnie są dłużej otwarte, oferowane jest w nich zwiedzanie z przewodnikiem i regułą jest organizowanie w nich wystaw, przedstawień oraz koncertów.

Dzięki inwestycjom (w tym zakupom specjalistycznego, często unikatowego wyposażenia) pojawiła się nowa, niszowa oferta dla profesjonalistów, m.in. z zakresu fotografii i digitalizacji (Muzeum Historii Fotografii im. Walerego Rzewuskiego w Krakowie),

profesjonalnych nagrań (Muzeum Polskiej Piosenki w Opolu), przechowywania i transportu eksponatów (magazyn studyjny Muzeum Sztuki w Łodzi).

Rozgłos towarzyszący projektom bardzo spopularyzował dofinansowane instytucje, co także oznacza zwiększenie ich dostępności – $\frac{3}{4}$ beneficjentów ocenia, że wsparta jednostka jest lepiej rozpoznawalna, a $\frac{2}{3}$ zaobserwowało wzrost pozytywnych artykułów i opinii na temat placówki w mediach. Niejednokrotnie okoliczni mieszkańcy po raz pierwszy dowiedzieli się o istnieniu danej jednostki (np. szkoły muzycznej) i po raz pierwszy ją odwiedzili. Wzrost dostępności przy tej okazji bardzo zwiększały akcje promocyjne, takie jak na przykład „bilet za złotówkę” w ramach Dni Otwartych Funduszy Europejskich w Małopolsce, m.in. do Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem i Muzeum Historycznego Miasta Krakowa.

Badani beneficjenci podkreślają, że zrealizowane inwestycje (także te finansowane z innych niż PO liś źródeł – widoczna jest w tym zakresie bardzo wyraźna synergia) zaspokajają ich potrzeby w zakresie infrastruktury i wyposażenia w bardzo wysokim stopniu i na długi czas. Wsparte projekty były bardzo znaczące pod względem finansowym (oraz zakresu) i pozwoliły stworzyć bazę materialną, która wysokie walory użytkowe powinna zachować przez wiele lat. Inwestycje takie jak np. w lubelskiej bazylice czy krakowskim Pałacu Krzysztofory zabezpieczają te obiekty na dziesięciolecia. Także nowe sale (muzyczne, widowiskowe) przy szkołach artystycznych stanowią kamień milowy w rozwoju tych placówek, długo wyczekiwany przez kadrę i uczniów. Rosnąca liczba osób korzystających z nowej infrastruktury oraz wyrażane przez nich pozytywne opinie wskazują, że i w zakresie potrzeb odbiorców interwencja w VIII OP była trafna.

Zwiększeniu dostępu do kultury sprzyjały **zakupy specyficznego wyposażenia, pozwalające oferować kulturę także poza placówkami beneficjenta**. Przykładem jest uruchomienie księżkomatu („całodobowej biblioteki”, czyli samoobsługowego urządzenia pozwalającego na odbiór zamówionych uprzednio w bibliotece książek i zwrot przeczytanych). Podobny cel miał zakup kompletnej mobilnej sceny – w celu realizacji inicjatywy „Centrum kultury na kółkach” – corocznego cyklu wydarzeń aktywizujących i zachęcających do udziału w kulturze mieszkańców wsi. Oba zakupy były elementem projektu Gminy Grodzisk Mazowiecki.

Dostępność do oferty instytucji uległa zwiększeniu także poprzez stworzenia odpowiednich warunków dla osób wykluczonych lub ze szczególnymi potrzebami, w tym osób z niepełnosprawnościami. Szczegółowo ten aspekt został opisany w rozdziale 4.2 niniejszego raportu.

Beneficjenci dostrzegają oddziaływanie projektów na prowadzone przez nich instytucje, związane m.in. z lepszym wykorzystaniem możliwości obiektu i poprawą warunków korzystania z obiektu, wprowadzeniem i rozwojem oferty kulturalnej i działalności edukacyjnej, z większą rozpoznawalnością instytucji, z zacieśnianiem współpracy z innymi podmiotami, co przekłada się w efekcie na wzrost zainteresowania wśród odbiorców, zarówno społeczności lokalnej, jak i turystów.

Wielowymiarowy rozwój wspartych jednostek kultury (bardziej efektywne i większe obiekty, lepsze wyposażenie, nowe instytucje) skutkował szeroko rozumianym wzrostem jakości i poziomu oferty kulturalnej. Często można mówić o wyższym poziomie artystycznych wystaw i występów – np. we wspartych szkołach i uczelniach artystycznych, teatrach, operach (Gdyński Plastyk dzięki nowej infrastrukturze był w stanie zorganizować wystawę rzeźb Magdaleny Abakanowicz, co wcześniej było nierealne). Doinwestowane instytucje muzyczne poprawiły jakość oferty dzięki pozyskaniu nowych grup instrumentów (pozwoliło to Akademii Muzycznej w Łodzi zwiększyć repertuar). Nowe nagłośnienie i oświetlenie, poprawiona akustyka oraz szeroko rozumiane zaplecze techniczne, a także wyremontowane sale (teatralne, operowe itp.) pozwalają realizować bardziej wymagającą ofertę przedstawień, w tym pozyskiwać występy słynnych artystów z innych miast i krajów. Efekt ten wystąpił w Operze Nova w Bydgoszczy (nowe oświetlenie i nagłośnienie, wyższy stopień mechanizacji scenicznej pozwalają sięgać po bardziej ambitne dzieła – przykładem jest premiera Straszego Dworu w 2019 r.), ale i m.in. w Teatrze im. Juliusza Słowackiego w Krakowie, Filharmonii Pomorskiej w Bydgoszczy, Teatrze im. Jana Kochanowskiego w Opolu, Teatrze Wielkim – Opera Narodowa w Warszawie, Akademiiach Muzycznych – w Katowicach, Łodzi, Poznaniu (doposażone sale koncertowe akademii muzycznych z ofertą coraz ambitniejszych koncertów są w swoich miastach czołowymi placówkami kultury, a nie tylko edukacji).

Lepsza dostępność i szeroko rozumiana jakość instytucji kultury oraz ich oferty prowadziły do zwiększenia liczby osób odwiedzających (efekt ten był mierzony obligatoryjnym wskaźnikiem rezultatu bezpośredniego – por. rozdz. 3.2). **W efekcie także poszerzyło się oddziaływanie kultury na społeczeństwo i poprawę kompetencji społecznych mieszkańców Polski.** Choć zjawisko to jest trudne do jednoznacznego zidentyfikowania i zwymiarowania, to na jego wystąpienie wskazują poniższe fakty:

- aż 86% beneficjentów w badaniu CAWI oceniło, że ich **projekty zaowocowały wprowadzeniem lub rozwojem działań z zakresu edukacji kulturalnej podnoszącej kompetencje kulturowe odbiorców oferty**; tak jak już zwracano na to uwagę w tym rozdziale, wymiar edukacji był bardzo mocno eksponowany we wspartych przedsięwzięciach;
- także zdaniem beneficjentów, oceniających wpływ interwencji na otoczenie, około **co trzeci projekt spowodował wzrost aktywności społecznej mieszkańców** (częściej działają oni dla dobra wspólnego). Jest to spowodowane takim zaplanowaniem wspartych przedsięwzięć, aby stworzyć przestrzeń, która będzie służyć nie tylko celom stricte kulturalnym, ale i spotkaniom z mieszkańcami, np. działaniom informacyjnym i promocyjnym, konsultacjom społecznym czy po prostu spotkaniom integrującym różne społeczności. Tego typu przestrzeń powstała m.in. w Pałacu Krzysztofory przy krakowskim Rynku. Jest ona wykorzystywana przez Centrum Działań Społecznościowych, które koordynuje

współpracę Muzeum Krakowa z otoczeniem społecznym, w tym z organizacjami pozarządowymi i mieszkańcami Krakowa. Sala Spotkań Krakowian w Pałacu Krzysztofory jest wykorzystywana do działalności lokalnych organizacji społecznych i pobudzania aktywności, np. przez muzealny wolontariat. Podobny cel pełni także nowohucki Dom Utopii oraz Centrum Edukacji Kulturalnej przy Teatrze im. Jana Kochanowskiego w Opolu, funkcjonujące jako miejsce spotkań, warsztatów, wykładów, wymiany myśli i praktyk. Silny wpływ w zakresie aktywizacji społecznej wykazują także projekty szkół artystycznych;

- nowa oferta w znacznym stopniu **zwiększa poczucie lokalnej tożsamości** – pojawienie się takiego efektu zauważył niemal co drugi beneficjent. Chodzi zarówno o tożsamość mieszkańca dzielnicy (np. Nowej Huty – projekt „Dom Utopii”), miasta (Muzeum Tatrzańskie w Zakopanem, jak i regionu (Etnocentrum w Krośnie, które udostępnia i zachowuje kulturę ludową i tradycyjną, dociera do amatorskich artystów i odpowiada na potrzebę wzmocnienia solidarności i więzi międzypokoleniowych);
- **część projektów w znacznej mierze wprost było skierowanych do mieszkańców terenów zagrożonych marginalizacją i z ubogą ofertą kulturalną.** Można tu wymienić przytaczane już działania aktywizujące mieszkańców terenów wiejskich, podjęte przez Gminę Grodzisk Mazowiecki, a także działania Centrum Kulturalno-Edukacyjnego w Bukowcu (kierowane do mieszkańców tej małej dolnośląskiej wsi) oraz Mauzoleum Martyrologii Wsi Polskich w Michniowie.

Zrealizowane przedsięwzięcia w obszarze dziedzictwa kulturowego i zasobów kultury poprzez rozwój oferty wspartych placówek wyraźnie wspierają tworzenie postaw kreatywnych wśród odbiorców, a tym samym działania twórcze, innowacyjne. Taki mechanizm (zachodzący wśród odbiorców spektakli, studentów szkół artystycznych, czy też uczestników wydarzeń edukacyjnych) w sposób pośredni, w długim okresie będzie też pozytywnie oddziaływał na rozwój gospodarczy, zgodnie z tym, co było podstawą zaplanowania interwencji w OP VIII. Ponadto, dziedzictwo kulturowe i zasoby kultury (oraz stworzona na ich bazie oferta) pozytywnie wpływają m.in. na atrakcyjność inwestycyjną i osiedleńczą regionów, determinują rozwój turystyki, tworzą rynek pracy, wpływają na rozwój przemysłów kultury i kreatywnych, a także współdecydują o funkcjach metropolitalnych miast.

Podsumowując, **w ocenie beneficjentów oddziaływanie projektów na szersze otoczenie społeczno-gospodarcze, jest mniej widoczne i identyfikowalne niż wpływ na samą instytucję kultury i jej ofertę.** Głównie wpływ ten objawia się w sferze wzrostu społecznej aktywności i wzmocnienia tożsamości lokalnej oraz zwiększonego zainteresowania nawiązaniem współpracy przez podmioty gospodarcze (jak już wcześniej wspominaliśmy w rozdziale 3.4, nieco ponad 40% respondentów uważa, że ich projekty miały na to wpływ).

Zarówno wzrost dostępności infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego oraz kompetencji kulturowych powinny być efektem trwałym, aczkolwiek upłynęło zbyt mało czasu od zakończenia projektów, by to jednoznacznie stwierdzić. Wzrost dostępności, w znacznej mierze oparty na rozwoju infrastruktury i nowej ofercie, najprawdopodobniej utrzyma się przez wiele lat. Takiemu efektowi będzie sprzyjał fakt nabycia (przy okazji planowania i realizowania projektów) cennych kwalifikacji przez zespoły projektowe. Osoby te wiedzę na temat rozwoju placówek i oferty będą mogły wykorzystywać i w kolejnych latach. Obserwowana obecnie duża frekwencja we wspartych placówkach (efekt m.in. ustąpienia pandemii COVID-19 i wystąpienia efektu nowości utworzonej oferty) może z czasem się obniżyć, natomiast wysoki potencjał utworzonej infrastruktury i kadr wspartych placówek to ryzyko minimalizują. Z kolei działania zwiększające kompetencje kulturowe i społeczne powinny mieć charakter trwały, w tym wypadku można się spodziewać nowych inicjatyw (efekt kuli śnieżnej).

Dostrzeżenie znaczenia dziedzictwa kulturowego i zasobów kultury jako czynników tworzenia postaw kreatywnych w społeczeństwie, wspierających działania innowacyjne, a tym samym pozytywnie oddziałujących na rozwój gospodarczy było podstawą zaplanowania interwencji w Priorytecie VIII PO LiŚ. Zwrócono uwagę, że dziedzictwo kulturowe i zasoby kultury istotnie wpływają m.in. na atrakcyjność inwestycyjną i osiedleńczą regionów, determinują rozwój turystyki, wpływają na poprawę dostępu do kultury, tworzą rynek pracy, wpływają na rozwój przemysłów kultury i kreatywnych, a także współdecydują o funkcjach metropolitalnych miast. Mają także wpływ na rozwój społeczny, przyczyniając się do rozwoju kompetencji społecznych i wzrostu integracji społecznej⁵⁶.

4.4. Dobre praktyki

Analiza zrealizowanych projektów realizowanych w VIII osi priorytetowej PO LiŚ 2014-2020 wykazała, że bez wątpienia w wielu z nich można zaobserwować wprowadzanie rozwiązań związanych z poprawą dostępności, w tym dla osób ze szczególnymi potrzebami oraz rozwiązań zwiększających uczestnictwo społeczeństwa w kulturze. Z uwagi na pewne ograniczenia, co do objętości niniejszego opracowania, wskazujemy jedynie kilka z takich przedsięwzięć, zaznaczając, że lista beneficjentów wsparcia, zwiększających dostępność jest znacznie szersza. Tutaj prezentujemy zastosowane rozwiązania, bez opisu wszystkich podejmowanych przez daną instytucję działań w tej sferze⁵⁷.

Generalnie można powiedzieć, że udogodnienia wprowadzane były w dwóch głównych obszarach: 1) technicznej dostępności instytucji/placówek kultury dla osób ze szczególnymi

⁵⁶ Szczegółowy opis osi priorytetowych Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020, Wersja 24.7, Warszawa, 25 maja 2023 r. (s. 204).

⁵⁷ Szczegółowy opis projektów, w tym także przyjętych rozwiązań wpływających na lepszą dostępność infrastruktury kultury i dostępność do oferty beneficjentów, opisujemy w postaci studiów przypadku, będących załącznikiem do raportu a badania

potrzebami oraz 2) organizacyjnej dostępności oferty instytucji. Jeśli chodzi o dostępność obiektów i oferty instytucji, generalnie o przyjętych przez beneficjentów rozwiązaniach traktuje podrozdział 4.2, tu jednak chcemy wskazać przykłady kilku projektów, naszym zdaniem wprowadzających szczególnie ciekawe, czasem niekonwencjonalne, a czasem banalne, ale przez to niedoceniane, rozwiązania.

Muzeum Tatrzańskie im. Dra Tytusa Chałbińskiego realizujące projekt „Rewaloryzacja i modernizacja zabytkowych, drewnianych budynków Muzeum Tatrzańskiego w Zakopanem dla zachowania i prezentacji unikatowego dziedzictwa kulturowego Podhala” wprowadziło rozwiązanie, nie wymagające szczególnych nakładów, a jednocześnie **zwiększające dostęp dla rodziców z małymi dziećmi** – tj. zapewniło możliwość **wypożyczenia nosidełek**, tak by rodzice z niemowlakami i małutkimi dziećmi mogli bez przeszkód zwiedzać ekspozycje, bez konieczności prowadzenia ze sobą wózków dziecięcych.

Rozwiązaniem dość banalnym, a jednocześnie poprawiającym komfort zwiedzania **osobom starszym i/lub z problemami narządu ruchu**, może być **rozmieszczanie w różnych miejscach obiektu kultury, krzesel czy foteli**, tak by osoby tego wymagające mogły odpocząć podczas zwiedzania ekspozycji – takie udogodnienie wprowadziło m.in. Muzeum Pamięci Sybiru⁵⁸ w ramach projektu „Wykonanie wystawy stałej i zakup wyposażenia na potrzeby muzeum pamięci sybiru”. Placówka udostępnia również **osobom, które mają problemy z chodzeniem balkoniki czy wózki inwalidzkie**.

Z myślą o dzieciach Muzeum Historyczne Miasta Krakowa („Krzysztofory od nowa – Muzeum Kompletne: modernizacja i remont konserwatorski Pałacu Krzysztofory wraz z przystosowaniem jego funkcji do realizacji zadań nowoczesnego, wielofunkcyjnego obiektu muzealnego”) **wygospodarowało przestrzeń dla rodzica z dzieckiem**, z zapleczem w postaci przewijaka, fotela dla mam karmiących, mikrofalówki, zabawek, pokój jest ciekawie i w przyjazny sposób zaaranżowany, z wykorzystaniem ciepłych, nieagresywnych kolorów. Także Muzeum Zamoyskich w Kozłówce w ramach projektu „Przebudowa, rewitalizacja i konserwacja budynków zespołu pałacowo-parkowego w Kozłówce (dwie oficyny, stajnia, teatralnia) z adaptacją na cele kulturowe i turystyczne” uruchomiło **pokój zabaw dla dzieci**, przystosowana dla dzieci ze szczególnymi potrzebami, z monitorem, z puzzlami do układania, z zabawkami, w którym mogą przebywać rodzice z dziećmi czekający np. na wejście do pałacu.

W Muzeum Książąt Czartoryskich („Przeszłość przyszłości – remont i wyposażenie Muzeum Książąt Czartoryskich - Muzeum Narodowe w Krakowie w celu udostępnienia unikatowej kolekcji”) przygotowane zostały **specjalne przestrzenie tzw. "strefy wyciszenia"**, gdzie zwiedzający muzeum mogą odpocząć, w tym także osoby w spektrum autyzmu czy wysoko wrażliwe. W strefie znajdują się **koszyki sensoryczne**, z przedmiotami, które pozwolą

⁵⁸ Muzeum stworzyło także pokój wyciszenia, z którego korzystają nie tylko Sybiracy, u których tematyka ekspozycji wzbudza silne emocje, ale też mogą z niego korzystać także osoby w spektrum autyzmu.

zredukować stres np. kołdra obciążeniowa, która wywierając nacisk na ciało powoduje odprężenie, słuchawki wygłuszające, kalejdoskopy, które pomagają się uspokoić, zmniejszyć napięcie i skoncentrować na czymś innym. Muzeum wprowadziło również w określony dzień w miesiącu przez ostatnie dwie godziny otwarcia obiektu tzw. „**ciche godziny**”, podczas których wyciszane są na wystawach dźwięki, wytłumione światła, wyłączone muzyka i multimedia, ograniczone jest zwiedzanie w tym czasie w grupach z przewodnikiem, tak by osoby neuro-atypowe uwolnić od nadmiaru bodźców - z rozwiązania tego korzystają również inne osoby, które potrzebują spokoju i skupienia podczas zwiedzania.

Co warto zaznaczyć, zarówno w tym, jak i u wielu innych projektodawców **wprowadzane rozwiązania są konsultowane ze środowiskami i organizacjami skupiającymi osoby ze szczególnymi potrzebami oraz ekspertami zajmującymi się dostępnością.**

Kolejna kwestia związana z dostępnością, to przedstawiane na stronach www deklaracje dostępności - co do zasady wszystkie instytucje publiczne takie zapisy powinny prezentować swoim odbiorcom klientom, użytkownikom, i z reguły to się dzieje, natomiast często w owych dokumentach uwaga skupiona jest na przyjętych rozwiązaniach i udogodnieniach, natomiast nie zawsze mówi się o ograniczeniach, które mogą powodować, że z obiektu czy oferty nie będzie mogła skorzystać osoba ze specyficznymi potrzebami. Przykładem instytucji, wspartej w ramach VIII OP PO IiŚ, z **deklaracją dostępności prezentującą zarówno wprowadzone udogodnienia, jak i ograniczenia** jest Centrum Folkloru Polskiego "Karolin", powstałe w wyniku realizacji projektu „Utworzenie bazy kulturalno-edukacyjnej dla prezentacji i promocji folkloru poprzez odrestaurowanie Pałacu Karolin w Otrębusach” Państwowego Zespołu Ludowego Pieśni i Tańca „Mazowsze” im. Tadeusza Sygietyńskiego czy wspomniane wcześniej Muzeum Narodowe w Krakowie – Muzeum Książąt Czartoryskich.

Standardem w wielu obiektach kultury, zwłaszcza w muzeach jest instalowanie pętli indukcyjnych, umożliwienie korzystania z usług tłumacza PJM, zwiedzający z dysfunkcjami wzroku mają do dyspozycji audio przewodniki z audiodeskrypcją, przygotowywane są również specjalne makiety w 3D, montowane są multimedialne audio- i video-kioski, stosuje się też oznaczenia opisowe w alfabecie Braille’a czy tyflografiki, pozwalające osobom niewidomym dotknąć tego, co inni mogą zobaczyć.

Coraz też częściej wykorzystuje się również aplikacje i urządzenia towarzyszące zwiedzaniu, np. Gmina Miasto Rzeszów, w ramach projektu „Rzeszowskie Piwnice – interaktywna instytucja kultury” dla osób mających kłopot z poruszaniem się udostępniła **ofertę wirtualnego zwiedzania**, z dwoma stanowiskami przeznaczonymi dla osób z niepełnosprawnościami. polegającą na prezentowaniu ekspozycji na telewizorze, ale też przy wykorzystaniu nowszych technologii, czyli **okularów VR**, jako że całej trasy ze względu na jej specyfikę osoba na wózku nie może przejechać. Prezentacje multimedialne o przestrzeniach niedostępnych dla osób z problemami w poruszaniu się prezentuje też swoim zwiedzającym

Archidiecezja Warmińska⁵⁹. **Wirtualny spacer**, pozwalający zapoznać się z efektami projektu oferuje m.in. Parafia Rzymsko-Katolicka pw. Św. Stanisława B. M. i Św. Wacława M⁶⁰ oraz Parafia Rzymskokatolicka pw. Św. Mikołaja w Łądku⁶¹

Niecodziennym rozwiązaniem wprowadzonym przez Parafia Ewangelicko-Augsburska pw. Św. Trójcy W Świdnicy jest udostępnianie **lornetek** zwiedzającym - osobom z ograniczeniami ruchowymi, które dzięki temu mogą obejrzeć elementy wystroju wnętrza Kościoła Pokoju poddane konserwacji i renowacji w ramach projektu sfinansowanego w ramach Działania 8.1 POIiŚ, do których nie dali by rady dotrzeć.

W wielu instytucjach kultury poza wprowadzaniem technicznych udogodnień prowadzone są także **działania mające na celu polepszenie obsługi klientów i odbiorców oferty instytucji ze szczególnymi potrzebami**. Pracownicy instytucji, co prawda nie w ramach projektów z VIII OP PO IiŚ, ale mimo wszystko warto o tym wspomnieć uczestniczą **w szkoleniach**, oferowanych przez organizacje zajmujące się dostępnością, np. Muzeum Narodowe w Lublinie intensywnie współpracuje z Fundacją Otwieracz - lubelską organizacją, zajmującą się dostępnością, w ramach tej współpracy szkoleni są wszyscy **pracownicy, którzy mają kontakt ze zwiedzającymi**. Podobnie, kolejny z beneficjentów Centrum Polskiego Folkloru w Karolinie, w ramach zwiększania kompetencji komunikacyjnych swoich pracowników kontaktujących się z osobami ze szczególnymi potrzebami uczestniczyło w szkoleniu uwrażliwiającym na potrzeby osób z niepełnosprawnością oraz z zasad projektowania uniwersalnego Fundacji Polska Bez Barier.

Opera Wrocławska, jeden z beneficjentów Programu oferuje usługi osoby pełniącej rolę **asystenta osób z niepełnosprawnościami**, a w trakcie spektakli obecna jest również **Menedżer Widowni**, którego rolą jest zapewnienie asysty wszystkim, którzy jej potrzebują. Spektakle operowe realizowane są w języku polskim, ale też również w językach ich twórców, głównie włoskim, francuskim czy niemieckim - dla potrzeb odbiorców zagranicznych, ale i polskich teksty są wyświetlane na telebimach w języku polskim i angielskim, co może stanowić udogodnienie nie tylko dla osób nie władających danym językiem, ale i dla osób niedosłyszających.

Opera Nova w Bydgoszczy zapewnia udział w kulturze wysokiej, co jest pokłosiem projektu modernizacyjnego realizowanego w ramach Działania 8.1 PO IiŚ, także dla odbiorców spoza Bydgoszczy, w tym z bardziej odległych rejonów – Pomorza, Mazowsza, **dostosowując**

⁵⁹ Pomnik historii „Frombork – zespół katedralny” – konserwacja i restauracja XIV-wiecznego zespołu obronnego i katedralnego (wybranych obiektów) wraz z dostosowaniem do potrzeb osób niepełnosprawnych – Etap I prac

⁶⁰ Wszystkie obiekty poddane konserwacji zostały zdigitalizowane, co umożliwiło ich prezentację w ramach przewodnika elektronicznego oraz [Wirtualnego Muzeum Katedry Świdnickiej](http://drewnianezabytki.pl/wirtualny-spacer/)

⁶¹ W ramach projektu powstała strona internetowa <http://drewnianezabytki.pl/wirtualny-spacer/>, która pozwala na wirtualne odwiedziny w obiektach poddanych konserwacji i renowacji.

godziny spektakli do rozkładu jazdy pociągów IC, by melomani z innych oddalonych od miasta miejsc mieli szanse wrócić do domów po spektaklu.

Wielu beneficjentów, tak jak Muzeum Zamoyskich w Kozłowie wprowadza **bezpłatne zwiedzanie dla grup czy osób defaworyzowanych** - osób z niepełnosprawnościami, dla osób starszych, dla pensjonariuszy Domów Pomocy Społecznej, bądź oferują **bilety w niższej cenie** dla dzieci, uczniów, studentów czy rodzin wielodzietnych⁶².

Zwiększanie uczestnictwa społeczeństwa w kulturze jest realizowane także przez wprowadzanie **różnorodnej i dedykowanej różnym grupom odbiorców oferty**. Doskonałym przykładem są tu dwaj beneficjenci VIII osi priorytetowej PO IIŚ tj. Państwowy Zespół Ludowy Pieśni i Tańca „Mazowsze” , które prowadzi Centrum Polskiego Folkloru w Karolinie oraz Gmina Miejska Głogów, która zrealizowała projekt, w efekcie którego powstała nowa instytucja kultury na mapie miasta - Teatr im. Andreasa Gryphiusa w Głogowie.

Dzięki stworzeniu Centrum w Karolinie Zespół włączył się w akcję „Weekendy seniora z kulturą” - przez cały weekend **seniorzy** mają zagwarantowane darmowe zwiedzanie, co ma zachęcić osoby starsze do aktywnego uczestnictwa w życiu kulturalnym. W ramach projektu „Nieograniczeni” Centrum podjęło **współpracę z osobami wykluczonymi z różnych przyczyn z życia społecznego**, w tym **osobami z niepełnosprawnościami, także z upośledzeniem umysłowym**. Jest to cykl wydarzeń edukacyjnych ukazujący piękno polskiego folkloru, prezentowane są spektakle edukacyjne z repertuaru zespołu „Mazowsze”, któremu towarzyszą warsztaty dla osób wykluczonych z życia społecznego i kulturalnego, zwiedzanie siedziby zespołu „Mazowsze” i poznanie zespołu „od kulis” oraz zwiedzanie Centrum Folkloru Polskiego „Karolin”. Realizowany jest też program, w ramach którego **osoby z niepełnosprawnościami** mogą zwiedzić Centrum z opiekunem za 1 zł. Instytucja ma również ofertę dla dzieci ze **szkół i przedszkoli** oferując udział w zajęciach edukacyjnych - warsztatach tanecznych, rękodzielniczych, muzycznych, plastycznych. Dodatkowo Centrum włączyło się w Program „Kulturalna szkoła na Mazowszu”, w ramach którego grupy szkolne mogą skorzystać z biletów wstępu za złotówkę, co powoduje większą dostępność dla uczniów, którzy z powodu barier finansowych nie mogą uczestniczyć z oferty kulturalnej. Centrum ma również ofertę dla **nauczycieli** - udostępnia scenariusze lekcji, które można wykorzystać do przeprowadzenia zajęć, a które pozwolą poznać polski folklor. W ramach współpracy z **bibliotekami** Centrum wypożycza nieodpłatnie wystaw tematyczne dotyczących polskiego folkloru oraz historii i działalności Zespołu „Mazowsze”. Z oferty Centrum w Karolinie - zwiedzania, prelekcji, pokazów filmów oraz warsztatów korzystają także **osoby dorosłe - odbiorcy indywidualni i grupy zorganizowane z uniwersytetów trzeciego wieku, klubów seniora, klienci biur podróży, uczestnicy amatorskich zespołów pieśni i tańca, kół gospodyń**

⁶² Ciekawa propozycja „pozaprojektową”, mogąca być inspiracją dla instytucji kultury, jest oferta TEATRU STUDIO „Stać Cię na teatr”, wprowadzającą określoną pulę biletów na spektakl, gdzie to widz decyduje, ile może zapłacić przy minimalnej kwocie 15 zł, bądź „Studio za 30”, gdzie bilety na 2 wybrane spektakle w miesiącu można nabyć za 30 zł.

wiejskich oraz innych instytucji prowadzących programy dla osób dorosłych. Oferta koncertowo-warsztatowa jest dostosowywana do wymagań grup ze szczególnymi potrzebami, ale również dzieci, młodzieży, społeczności lokalnej, tak, by wszyscy interesujący się folklorem mogli korzystać jak największym stopniu z kulturalnego dorobku Centrum i zespołu Mazowsze. Ta różnorodna oferta, dedykowana różnym grupom ma swoje odzwierciedlenie w istotnym zwiększeniu liczby odwiedzających Centrum - o ile przed realizacją projektu dawną siedzibę Mazowsza odwiedzało ok. 3 tys. osób rocznie, to w 2023 r na dzień 14.11., liczba ta oscyluje wokół 18,6 tysięcy.

Działalność Teatru im. Andreasa Gryphiusa w Głogowie, prowadzonego przez Gminę Miejską Głogów jest efektem uzyskania finansowania w ramach Działania 8.1 PO IIŚ, receptą na sukces w postaci lepszej dostępności do infrastruktury instytucji kultury, i zwiększania kompetencji kulturowych jest bardzo zróżnicowana oferta, daleko wykraczająca poza podstawową działalność, jaka jest granie spektakli i ich produkcja – spektakli dedykowanych zarówno **dorostym (30-40-latkom i seniorów), jak i dzieciom i młodzieży.** I stara się tak **kształtować ofertę, by w każdym miesiącu zaproponować repertuar dla każdej z tych grup wiekowych.** Teatr bardzo mocno „postawił” na **edukację teatralną,** prowadzi bardzo dużo działań kierowanych do dzieci – m.in. 1x w miesiącu przez 3 dni odbywają się **dla szkół lekcje teatralne,** podczas których zawodowy aktor, pracownicy teatru, akustycy, rekwizytorzy opowiadają o swojej pracy. Tym samym teatr świadomie **„wychowuje” odbiorcę swojej oferty kulturalnej,** by przez lata dzisiaj dzieci, jutro młodzież, pojutrze dorośli wracali do teatru, przyprowadzali swoje rodziny i dzieci – jest to więc działanie zorientowane na **długofalowy efekt.** Jeden raz w miesiącu odbywają się **bezpłatne spektakle dla wszystkich,** w myśl zasady, że teatr ma być dostępny dla wszystkich, idee fixe dyrektora jest by każdy mieszkaniec Głogowa miał szansę choć raz być w teatrze. W teatrze organizowane są koncerty, występują stand-up’erzy. Teatr **służy też mieszkańcom do innych celów – udostępniana jest przestrzeń dla organizacji innych wydarzeń** - konferencji, początków i zakończenia szkoły, immatrykulacje czy honorowe gale. Organizowane są spektakle z udziałem dzieci, przygotowywanych przez szkoły, z udziałem **osób z niepełnosprawnościami** we współpracy z jednym z NGO’ów, spektakle dla dzieci z domów dziecka, z udziałem **więźniów** z pobliskiego zakładu karnego, niedawno nawiązano również współpracę z **zakładem poprawczym.**

Jeszcze raz podkreślamy, że podane wyżej przykłady rozwiązań dostępnościowych oraz instytucji je wprowadzających, nie wyczerpują katalogu beneficjentów, którzy w ramach projektów i w efekcie realizowanych projektów, dbają o wprowadzanie udogodnień. W części są to rozwiązania nie wymagające dużych nakładów, a jednak przyczyniające się do zwiększania dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami oraz zwiększania uczestnictwa społeczeństwa w kulturze. Wskazane wyżej pomysły można traktować jako swego rodzaju inspirację, ale i zachętę do wprowadzania przez inne jednostki kultury rozwiązań dostępnościowych nawet na niewielką skalę, która jednak może być znaczącym ułatwieniem

dla osób ze szczególnymi potrzebami i przyczyniać się do zwiększania ich udziału w życiu kulturalnym.

4.5. Komplementarność

W ramach badania dokonano analizy komplementarności projektów wspieranych w ramach VIII osi priorytetowej PO LiŚ. Starając się zróżnicować przedmiot tego badania, do analizy wybrano 14 projektów, zarówno opisanych w ramach studiów przypadku, jak i spoza tej listy (w tym ostatnim przypadku przeprowadzono jedynie indywidualne wywiady pogłębione).

Na kolejnych stronach opracowania prezentowana jest tabela analityczna, w której zebrano zidentyfikowane projekty komplementarne z projektami bazowymi tj. wybranymi spośród analizowanych w niniejszym badaniu. Dokonano tu także identyfikacji rodzajów komplementarności biorąc pod uwagę przedmiot poszczególnych projektów⁶³.

Generalny wniosek płynący z przeprowadzonej analizy wskazuje, że komplementarność projektów (transferowanego wsparcia finansowego) należy oceniać jako wysoką – innymi słowy, projekty finansowane w ramach VIII osi priorytetowej PO LiŚ nie pozostają zawieszone w swoistej próżni, a wręcz przeciwnie są rozwijane z uwzględnieniem i w powiązaniu z innymi interwencjami.

Z prezentowanych w tabeli analitycznej przykładów wynika, że w odniesieniu do wspieranych w ramach VIII osi priorytetowej PO LiŚ projektów, w związku z analizowaną problematyką komplementarności, sformułować można następujące wnioski:

- W części projektów pozyskane wsparcie stanowiło źródło kontynuacji działań podejmowanych w ramach poprzedniej perspektywy programowej (rzadziej obecnej), umożliwiając w ten sposób realizację zakrojonych na szerszą skalę przedsięwzięć (biorąc pod uwagę zarówno wymiar czasowy, jak i finansowy – przykładami takich sytuacji są projekty wskazane pod l.p. 2, 10 i 13).
- Wyraźnie widoczna jest również komplementarność międzyprogramowa, bowiem interwencja objęła finansowanie obiektów kultury i dziedzictwa kulturowego w ramach różnych programów; komplementarność taka może także zachodzić w sekwencji czasowej, pomiędzy różnymi perspektywami. Ten typ komplementarności oznacza, że istnieją możliwości finansowania różnych aspektów funkcjonowania określonej instytucji z różnych źródeł (przede wszystkim w ramach regionalnych programów operacyjnych, jak i programów

⁶³ Dla wybranych do analizy 14 projektów VIII osi priorytetowej PO LiŚ zidentyfikowano 22 projekty komplementarne (projekty te wskazywane są w drugiej kolumnie tabeli – opatrzone je indywidualnymi numeratorami od [1] do [22]; komplementarność w zakresie rzeczowym wskazano w odnośnikach w kolumnie trzeciej tabeli. Przy doborze odwoływano się do ustaleń wynikających z wywiadów z beneficjentami (w tym zrealizowanych na potrzeby niniejszego badania studiów przypadku – w tym przypadku projektów opisanych w formie studiów przypadku odwoływano się również do dokumentacji projektowej opisującej dany projekt (wniosek projektowy, dane na temat realizacji wskaźników).

krajowych poza PO liŚ), w tym finansowania w ramach mechanizmu Funduszy Norweskich i EOG (np. wdrożenia rozwiązań cyfrowych w ramach rozwijanej infrastruktury technicznej, czy też wdrożenia rozwiązań dostępnościowych – architektonicznych lub funkcjonalnych) – dobrymi przykładami są tu projekty wskazane pod l.p. 3, 5, 6, 7 i 8 (oraz niektóre inne), a w przypadku funduszy norweskich lub EOG pod l.p. 1, 7, 10 i 11.

- Za szczególnie ważną dla zachowania komplementarności uznać należy możliwość finansowania przedsięwzięć (z odrębnych źródeł finansowania) w układzie: projekt inwestycyjny rozwijający infrastrukturę techniczną instytucji (także polegający na rozbudowie, przebudowie lub budowie) → rozwój oferty programowej. Tego typu sekwencja jest oczywiście bardzo logiczna i wskazana, bowiem wskazuje na bardzo cenne powiązanie funkcjonalne – inwestycja o charakterze „inżynieryjnym” prowadzi do rozwoju „miękkiej” oferty społeczno-kulturalnej (zob. projektu pod L.p. 1, 3, 4, 6, 7, 11).
- W analizie daje się również uchwycić rozmaite rodzaje komplementarności, biorąc za kryterium podziału przedmiot finansowanych projektów. Ustalenia w tym zakresie wskazują na znaczną różnorodność przedmiotu wsparcia, co umożliwia wieloaspektowe finansowanie funkcjonowania danej instytucji. W tabeli analitycznej wskazano tak rozumianą komplementarność (wszystkie projekty, odpowiednio do ich specyfiki) – wyróżnione w tym przypadku trzy rodzaje to: (komplementarność w zakresie) oferty programowej, infrastruktury technicznej kultury, infrastruktury technicznej pozyskiwanej w wyniku budowy / rozbudowy / modernizacji budowlanej.
- Dostęp do źródeł finansowania, umożliwiający kompleksowe finansowanie rozwoju, jest elastyczny podmiotowo. Wskazuje na to różnorodność beneficjentów realizujących projekty w ramach VIII osi priorytetowej PO liŚ, jak i wykorzystujących inne, komplementarne źródła. W gronie beneficjentów, których projektu uwzględniono w analizie znajdują się muzea, uczelnie, inne instytucje kultury i dziedzictwa kulturowego, jak również jednostki samorządu terytorialnego (gminy miejskie i inne).

Uwzględniając powyższe wnioski cząstkowe, dotyczące komplementarności projektów (interwencji), uzasadnione jest wnioskowanie co do wywoływanych efektów synergii. W związku z komplementarnością wskazać należy na wszystkie te sytuacje, w których projekty inwestycyjne skutkują rozwojem oferty edukacyjnej i artystycznej, rozwijanej na bazie projektu o koncentracji na inwestycji materialnej (rozbudowa, przebudowa, konserwacja obiektów infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego) – niezależnie od tego, czy oferta ta rozwijana jest w ramach innego projektu (komplementarność projektowa / programowa), czy też kształtowana jest ona jako samoistny efekt inwestycji, dzięki której podniesiony został potencjał instytucji kultury (beneficjenta wsparcia) do rozwoju takiej oferty

(jednocześnie pojawiła się motywacja do takiego kierunku rozwoju). W tym przypadku ujawniają się wartości dodane interwencji. Innym przejawem efektów synergetycznych są wszystkie sytuacje, w których inwestycja oraz efekt jej wpływu na ofertę kulturalną i edukacyjno-artystyczną prowadzi do nawiązywania współpracy (tworzenia sieci współpracy) z innymi instytucjami kultury, jak i instytucji spoza jej sfery (np. organizacji działających na rzecz dostępności – nowa współpraca będąca efektem rozwoju oferty kulturalnej, bazującej na inwestycji, ale motywującej do profilowania oferty pod kątem potrzeb określonych grup społeczeństwa). Synergie tego rodzaju, kształtujące szczególną wartość dodaną projektów, ujawniają się w większości analizowanych projektów w ramach studiów przypadku.

5. Podsumowanie

Podsumowując zrealizowane wsparcie warto wskazać, o czym pisaliśmy już we wcześniejszych rozdziałach, że zrealizowane projekty przyczyniły się do:

- **Rozwoju infrastruktury kultury i dziedzictwa** - większość projektów objęła zarówno zakup wyposażenia, prace budowlane związane z rozbudową, przebudową i remontem obiektów, a połowa także prace konserwatorskie i renowacyjne;
- **Rozwoju oferty instytucji kultury**, tak pod względem ilościowym i jakościowym - 80% beneficjentów wprowadziło nowe usługi i rozwinęło program kulturalny, co trzeci projekt objął tworzenie wystaw stałych; wzrosła dostępność obiektów dziedzictwa, które poprzednio nie były udostępnione do zwiedzania, udało się osiągnąć wyższy poziom artystyczny wystaw i występów;
- **Wzrostu dostępności instytucji kultury** – dzięki popularyzacji dofinansowanych instytucji, zakupowi wyposażenia, pozwalającego oferować kulturę poza placówkami beneficjenta, ułatwieniom w dostępie dla osób ze szczególnymi potrzebami, a także wzrostowi frekwencji;
- **Lepszego zaspokajania potrzeb odbiorców i lepszych warunków do szeroko rozumianego rozwoju społecznego** – 86% projektów objęło działania z zakresu edukacji kulturalnej podnoszącej kompetencje kulturowe odbiorców, co trzeci projekt wpłynął na wzrost aktywności społecznej mieszkańców, a nowa oferta zwiększała poczucie lokalnej tożsamości

Tabela 11. Tabela badawcza komplementarności

L.p. / Projekt bazowy	Projekt komplementarny [od 1 do 22]	Rodzaj komplementarności (przedmiotowo)
1. Muzeum Narodowe w Lublinie Muzeum Lubelskie – ochrona dziedzictwa przeszłości i nowe wyzwania przyszłości: edukacja, nauka innowacyjność, promocja regionu, turystyka	[1] Profesjonalizacja kadr kultury i upowszechnienie dziedzictwa kulturowego – interdyscyplinarne partnerstwo Muzeum Narodowego w Lublinie i Muzeum Historii Kultury w Oslo Program „Kultura”, Działanie 2: Poprawa dostępu do kultury i sztuki, dofinansowany ze środków Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego (MF EOG) 2014-2021	• Oferta programowa [Wymiana doświadczeń na temat kształtowania oferty programowej, szczególnie dla odbiorców o ograniczonym dostępie do kultury ze względu na miejsce zamieszkania lub niepełnosprawność. Wymiana doświadczeń w obszarze digitalizacji dzieł sztuki].
	[2] (nazwa) www.muzeach Program Operacyjny Polska Cyfrowa (Działanie 2.3 Cyfrowa dostępność i użyteczność informacji sektora publicznego, Poddziałanie 2.3.2 Cyfrowe udostępnianie zasobów kultury). Konsorcjum 5 muzeów pod egidą Muzeum Pałacu Króla Jana III Sobieskiego w Wilanowie.	• Oferta programowa • Infrastruktura techniczna kultury [Cyfryzacja zbiorów muzeów oraz uruchomienie systemu udostępnienia zbiorów].
2. Muzeum Zamoyskich w Kozłowie Przebudowa, rewitalizacja i konserwacja budynków zespołu pałacowo-parkowego w Kozłowie (dwie oficyny, stajnia, teatralnia) z adaptacją na cele kulturowe i turystyczne	[3] Kozłówka, Pałac Zamoyskich (XIX/XX w.) – remont tarasu południowego Środki MKiDN „Ochrona zabytków”.	• Infrastruktura kultury – budowa / rozbudowa / modernizacja budowlana
3. Muzeum Okręgowe w Nowym Sączu SKANSENOVA systemowa opieka nad dziedzictwem w małopolskich muzeach na wolnym powietrzu	[4] Muzea Otwarte – rozszerzenie możliwości programowych instytucji kultury pogranicza polsko – słowackiego Konsorcjum 8 małopolskich i słowackich muzeów, w tym 2 uczestników projektu Skansenova.	• Infrastruktura techniczna kultury i poprawa dostępności • Oferta programowa [Stworzenie aplikacji mobilnej, wspomagającej zwiedzających z niepełnosprawnościami, w szczególności dla osób niesłyszących, niedosłyszących, niewidomych i niedowidzących), a także odbiorców indywidualnych i rodzin z dziećmi].
	[5] Konserwacja i remont obiektów zabytkowych Sądeckiego Parku Etnograficznego w Nowym Sączu RPO WM 2014-2020	• Infrastruktura techniczna kultury • Oferta programowa

L.p. / Projekt bazowy	Projekt komplementarny [od 1 do 22]	Rodzaj komplementarności (przedmiotowo)
4. Gmina Miasta Toruń Centra Innowacyjnej Edukacji (tzw. „Minikoperniki”), podprojekt „Adaptacja budynków zlokalizowanych przy ul. W. Łokietka w Toruniu na potrzeby Centrum Nowoczesności Młyn Wiedzy, instytucji kultury prowadzącej innowacyjną edukację w regionie kujawsko-pomorskim	[6] Nauka to takie proste , beneficjent Miasto Toruń, Młyn jest jego jednostką organizacyjną, projekt partnerski. Regionalny Program Operacyjny Województwa Kujawsko-Pomorskiego 2014-2020.	• Oferta programowa [Rozwój kompetencji kluczowych uczniów, w tym matematyczno-przyrodniczych, kreatywności, innowacyjności i pracy zespołowej poprzez stworzenie w szkołach warunków do nauki opartej na eksperymencie].
5. Państwowy Zespół Ludowy Pieśni i Tańca MAZOWSZE im. Tadeusza Sygietyńskiego w Karolinie Utworzenie bazy kulturalno-edukacyjnej dla prezentacji i promocji folkloru poprzez odrestaurowanie Pałacu Karolin w Otrębusach	[7] Matecznik Mazowsze – centrum folklorystyczne Działanie 6.1 Kultura, Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2007-2013 [8] Zabytkowy Park Mazowsza Wizytówką Regionu Działanie 6.1 Kultura, Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2007-2013 [9] Zaplecze noclegowe Matecznik Mazowsze wraz z adaptacją stajni na Karczmę Staropolską Działanie 6.2 Turystyka aktywna, Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2007-2013	• Infrastruktura kultury – budowa / rozbudowa / modernizacja budowlana [7 i 9] • Infrastruktura techniczna kultury [8]
6. EC1 Łódź – Miasto kultury w Łodzi Aranżacja i wykonanie ekspozycji i wyposażenia Centrum Nauki i Techniki w Łodzi	[10] Narodowe Centrum Kultury Filmowej – rozwój funkcji i usług oferowanych przez „EC1 Łódź – Miasto Kultury” w Łodzi PO LiŚ 2014-2020 [11] Rewitalizacja EC-1 Południowy-Wschód 6.1. Dziedzictwo kulturowe i infrastruktura kultury, Regionalny Program Operacyjny Województwa Łódzkiego 2014-2020 [12] Poszerzenie oferty kulturalno-edukacyjnej Narodowego Centrum Kultury Filmowej PO LiŚ 2014-2020	• Oferta programowa [10 i 12] • Infrastruktura techniczna kultury [11]
7. Akademia Muzyczna im. G. i K. Bacewiczów w Łodzi Zakup instrumentarium do prowadzenia działalności kulturalnej przez Akademię Muzyczną w Łodzi	[13] Nowe głosy, ponownie odkryte opery. Powołanie Polsko-Norweskiej Akademii Operowej Akademia Muzyczna im. G. i K. Bacewiczów w Łodzi oraz Trondheim Symfoniorkester & Opera. Działanie 2. Poprawa dostępu do kultury i sztuki Programu Kultura w ramach Mechanizmu Finansowego EOG 2014-2021	• Oferta programowa [13] [12 spektakli operowych oraz 4 <i>speaking concerts</i> w obu krajach] • Infrastruktura techniczna kultury i poprawa dostępności [14]

L.p. / Projekt bazowy	Projekt komplementarny [od 1 do 22]	Rodzaj komplementarności (przedmiotowo)
	[14] Akademia Muzyczna w Łodzi uczelnią dostępną! PO WER 2014-2020	[dostosowanie struktury organizacyjnej uczelni do potrzeb osób z niepełnosprawnością, poprzez zmiany regulacji w dokumentach organizacyjnych; rozwiązania technologiczne zapewniających zdalny dostęp do zasobów informacyjnych uczelni, szkolenia].
8. Muzeum Sztuki w Łodzi Magazyn studyjny dla Muzeum Sztuki w Łodzi – budynek J	[15] Audioobrazownie. Samodzielna, integrująca wizyta w Muzeum Sztuki w Łodzi publiczności o różnych potrzebach Grant w ramach projektu Kultura bez barier realizowanego przez Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych w ramach Działania 4.3 PO WER 2014-2020. [16] Cyfrowe udostępnienie zasobów Muzeum Sztuki w Łodzi PO PC 2014-2020	• Infrastruktura techniczna kultury i poprawa dostępności [15] [Poszerzenie obszarów dostępności wystaw stałych Muzeum Sztuki w Łodzi przez ofertę audio-przewodników, integrujących audiodeskrypcję w języku polskim, opis w języku prostym polskim oraz materiały dźwiękowe]. • Infrastruktura techniczna kultury • Oferta programowa [Digitalizacja oraz uruchomieniem systemu zdalnego dostępu do zasobów Muzeum Sztuki w Łodzi].
9. Muzeum Historii Fotografii im. Walerego Rzewuskiego Krakowie Modernizacja i adaptacja zabytkowej siedziby Muzeum na potrzeby utworzenia nowoczesnego centrum magazynowo-konserwatorskiego i digitalizacyjnego oraz badawczego	[17] Adaptacja zabytkowego budynku dawnej zbrojowni przy ul. Rakowickiej na centrum wystawienniczo-edukacyjne Muzeum Historii Fotografii w Krakowie Regionalny Program Operacyjny Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020	• Infrastruktura kultury – budowa / rozbudowa / modernizacja budowlana
10. Centrum Kultury "ZAMEK" Konservacja reprezentacyjnych wnętrz zachodniej części dawnego zamku cesarskiego w Poznaniu i ich adaptacja celem efektywnego wykorzystania dziedzictwa kulturowego	[18] Centrum Kultury Zamek w Poznaniu Przebudowa kompleksu Sali Wielkiej CK Zamek celem efektywnego wykorzystania dziedzictwa kulturowego PO IIŚ 2007-2013 Dodatkowo: „Obecność” performatywny projekt przygotowany przez CK ZAMEK we współpracy z norweskim CODA Oslo International Dance Festival oraz warszawskim Teatrem 21. Realizowany w latach 2022–2023 dzięki grantowi z Funduszy Norweskich i EOG.	• Infrastruktura kultury – budowa / rozbudowa / modernizacja budowlana [w PO IIŚ 2007-2013 dokonano przebudowy i modernizacji wschodniego skrzydła Zamku, a obecnie konserwacji skrzydła zachodniego w oparciu o środki PO IIŚ 2014-2020]. • Oferta programowa [Projekt finansowany z Funduszy Norweskich na teatralne przedsięwzięcie performatywne, które rozgrywa się obecnie także we wnętrzach skrzydła zachodniego Zamku].

L.p. / Projekt bazowy	Projekt komplementarny [od 1 do 22]	Rodzaj komplementarności (przedmiotowo)
11. Fundacja Drabina Rozwoju Innowacyjny ogród zasobów kultury i dziedzictwa narodowego.	[18] Budowa Centrum Natura Multimedialne Centrum Natura powstało dzięki dofinansowaniu ze środków Funduszy Norweskich i EOG 2009-2014 — Program Operacyjny PL02 „Ochrona różnorodności biologicznej i ekosystemów”. [19] Rozbudowa Centrum Natura: Multimedialne Centrum Natura – Ekologiczne Innowacje Na Rzecz Kultury Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego, Działanie 5.3 Dziedzictwo Kulturowe.	• Infrastruktura techniczna kultury • Oferta programowa [Obiekt wybudowany ze środków Funduszy Norweskich i EOG; wybudowano pierwsze piętro Centrum wraz salą kinową oraz przeprowadzono warsztaty dla szkół), który później wyposażono w ramach finansowania PO IiŚ 2014-2020. W ramach programu regionalnego rozbudowano Centrum o salę widowiskową i pomieszczenia umożliwiające prezentację sztuki trash art i prowadzenie innych zajęć artystycznych.
12. Europejskie Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego Ekspozycja pt. Krzysztof Penderecki – dziedzictwo polskiej muzyki XX i XXI wieku w Europejskim Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego.	[20] Europejskie Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego Budowa Europejskiego Centrum Muzyki Krzysztofa Pendereckiego w Łusławicach PO IiŚ 2007-2013 i źródła uzupełniające (budżet Województwa Małopolskiego; budżet MKiDN, środki prywatne – Stowarzyszenie Akademia im. Krzysztofa Pendereckiego, Międzynarodowe Centrum Muzyki.	• Infrastruktura kultury – budowa / rozbudowa / modernizacja budowlana [W ramach finansowania PO IiŚ 2007-2013 zbudowano budynek, natomiast w oparciu o środki PO IiŚ 2014-2020 stworzono ekspozycję].
13. Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy – Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego Przebudowa Biblioteki Główniej Województwa Mazowieckiego w Warszawie. Etap II	[21] Przebudowa Biblioteki Główniej Województwa Mazowieckiego w Warszawie – Etap I Budżet województwa mazowieckiego PO IiŚ 2007-2013	• Infrastruktura kultury – budowa / rozbudowa / modernizacja budowlana [Rozwój infrastruktury – sekwencyjny: etap 1 / etap 2]
14. Gmina Grodzisk Mazowiecki Pociąg do kultury. Europejska strefa kulturalno-edukacyjna w Grodzisku Mazowieckim	[22] Wzrost potencjału turystycznego Gminy Grodzisk Mazowiecki dzięki adaptacji zabytkowych obiektów na cele kulturalne Działanie 5.3. Dziedzictwo kulturowe Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020	• Infrastruktura kultury – budowa / rozbudowa / modernizacja budowlana • Infrastruktura techniczna kultury [Rewaloryzacja zabytkowych obiektów z terenu gminy wraz z zabytkowym otoczeniem parkowym; przystosowanie (wyposażenie) do potrzeb świadczenia oferty kulturalnej.

6. Tabela wniosków i rekomendacji

Wniosek	Rekomendacja	Adresat	Termin wdrożenia	Klasa	Obszar tematyczny	Program operacyjny	Instytucja zlecająca badanie	Sposób wdrożenia
Wielu beneficjentów w ramach swoich projektów realizowało szereg cennych i trafnych działań, zmierzających do poprawy dostępności obiektów dla osób ze szczególnymi potrzebami. Wydaje się, że praktyczne doświadczenia z ich wykorzystania powinny zostać poddane odpowiedniej analizie i upowszechnieniu.	Rekomendujemy rozważenie przeprowadzenia analizy zastosowanych rozwiązań „prodostępnościowych” po kilku latach od rozpoczęcia ich funkcjonowania w projektach.	MKiDN	30 czerwca 2025	Programowa operacyjna	Kultura, włączenie społeczne	FEnIKS	MKiDN	Dokonanie analizy realnego funkcjonowania zastosowanych rozwiązań pod kątem tego, które z nich okazały się najbardziej trafne, a które nie do końca się sprawdziły.
W ramach PO IIŚ duży nacisk został położony na odpowiednią modernizację infrastruktury, a nieco mniejszy na	W ramach kolejnej edycji programu, finansowanego ze środków europejskich, należy położyć duży nacisk na wsparcie działań	MKiDN	30 czerwca 2025	Programowa operacyjna	Kultura, włączenie społeczne	FEnIKS	MKiDN	Dopuszczenie i premiowanie realizacji tego typu działań szkoleniowych w ramach kolejnych

Wniosek	Rekomendacja	Adresat	Termin wdrożenia	Klasa	Obszar tematyczny	Program operacyjny	Instytucja zlecająca badanie	Sposób wdrożenia
odpowiednie przygotowanie pracowników, choć w wielu instytucjach kultury realizowano odpowiednie programy szkoleniowe na bazie innych środków.	ukierunkowanych na podnoszenie kompetencji kadr beneficjenta. W szczególności warto podnosić kompetencje pracowników instytucji kultury, zwłaszcza w kontekście: • podejścia do osób ze szczególnymi potrzebami, przede wszystkich w przypadku mniejszych jednostek, położonych poza dużymi miastami, • zarządzania instytucją kultury m.in. w zakresie dywersyfikacji źródeł utrzymania, w celu stworzenia podmiotu silnego, odpornego na sytuacje kryzysowe różnego typu.							programów wspierających dostępność instytucji kultury oraz rozbudowę ich oferty.

Wniosek	Rekomendacja	Adresat	Termin wdrożenia	Klasa	Obszar tematyczny	Program operacyjny	Instytucja zlecająca badanie	Sposób wdrożenia
W wielu instytucjach, które realizowały projekty PO IiŚ, po ich zakończeniu duży nacisk jest położony na edukację kulturalną i współpracę ze szkołami.	Warto rozważyć, czy rozwój oferty takiej edukacji nie powinien być wspierany w ramach kolejnej edycji programu, finansowanego ze środków europejskich, obecnie kryteria oceny projektów tylko premią rozwój takiej oferty po zakończeniu realizacji projektu oraz przygotowanie, w ramach projektu, odpowiednich warunków lokalowych do prowadzenia takiej działalności.	MKiDN	30 czerwca 2025	Programowa operacyjna	Kultura, edukacja	FEnKS	MKiDN	Odpowiednie zaprojektowanie systemu kryteriów oceny projektów.
Dotychczasowe wsparcie, udzielane przez MKiDN ze środków europejskich, ukierunkowane było na zachowanie dziedzictwa i rozwój infrastruktury kultury w celu	Wskazane jest, aby w kolejnych edycjach programu, finansowanego ze środków europejskich, realizacja projektów przebiegała z większym udziałem społeczeństwa i w efekcie końcowym	MKiDN	30 czerwca 2025	Programowa operacyjna	Kultura	FEnKS	MKiDN	Motywowanie wnioskodawców do prowadzenia szerokich konsultacji kształtu projektu, włączanie społeczeństwa

Wniosek	Rekomendacja	Adresat	Termin wdrożenia	Klasa	Obszar tematyczny	Program operacyjny	Instytucja zlecająca badanie	Sposób wdrożenia
zwiększenia jej potencjału do działania i stworzenia optymalnych możliwości realizacji oferty kulturalnej. Jednocześnie beneficjenci wskazywali, że instytucje objęte projektem coraz bardziej przyciągają społeczeństwo i stają się ośrodkami rozwoju społecznego.	bardziej im służyła. Warto rozważyć wprowadzenie np. konsultacji z potencjalnymi odbiorcami czy organizacjami pozarządowymi, które mogłyby korzystać z odnowionej przestrzeni. Ponadto, nacisk powinien zostać położony na rzetelną analizę popytu oraz włączenie społeczeństwa do przygotowania oferty kulturalnej (rozwój publiczności).							do przygotowania oferty kulturalnej oraz przeprowadzanie rzetelnej analizy popytu.
Należałoby myśleć także o "małych i nieoczywistych" rozwiązaniach, które poprawiają dostęp do obiektu i/lub oferty placówek kultury. Tu szczególnie istotna wydaje się być – współpraca /	W przyszłości w kryteriach oceniających dostosowanie do osób ze szczególnymi potrzebami (dotyczące projektów zabytkowej infrastruktury kultury) rozszerzyć ewentualny zapis dotyczący konsultacji	MKiDN	30 czerwca 2025	Programowa operacyjna	Kultura	FEnKS	MKiDN	Odpowiednie zaprojektowanie systemu kryteriów oceny projektów.

Wniosek	Rekomendacja	Adresat	Termin wdrożenia	Klasa	Obszar tematyczny	Program operacyjny	Instytucja zlecająca badanie	Sposób wdrożenia
konsultacje z różnymi środowiskami, zarówno skupiającymi określone grupy odbiorców, jak i operujących/mających wpływ na podejmowane działania w sferze dostępności (Urząd Konserwatora Zabytków), tak by wprowadzane rozwiązania odpowiadały na potrzeby użytkowników, ale i uwzględniały pewne ograniczenia oraz sprawiały, by wprowadzać udogodnienia, tam, gdzie to jest możliwe i zasadne.	zaproponowanych rozwiązań z osobami ze szczególnymi potrzebami, w tym z osobami niepełnosprawnościami, również o inne instytucje mające wpływ na wprowadzane udogodnienia.							
Beneficjenci wskazywali na napotkane problemy w trakcie realizacji	W ramach kolejnych edycji programu finansowanego ze środków europejskich	MKiDN	30 czerwca 2026	Programowa	Kultura	FEnKS	MKiDN	Uwzględnienie w kolejnej edycji programu

Wniosek	Rekomendacja	Adresat	Termin wdrożenia	Klasa	Obszar tematyczny	Program operacyjny	Instytucja zlecająca badanie	Sposób wdrożenia
projektu, tj. pandemia COVID-19, rozpoczęcie wojny w Ukrainie. W trakcie badań potwierdzono, że okres pandemii był okresem załamania uczestnictwa w kulturze (vide: Syntetyczny Miernik Kultury)”	należy wspierać działania, zmierzające do zapewnienia bezpieczeństwa i ciągłości działania infrastruktury kultury w przypadku nieprzewidzianych, kryzysowych okoliczności, w celu stworzenia warunków dla nieprzerwanego dostępu społeczeństwa do kultury – m.in. poprzez działania on-line. Należy dołożyć starań, aby oferta on-line była przyjazna dla różnych grup odbiorców, atrakcyjna i różnorodna .			operacyjna				możliwości wspierania rozwoju oferty on-line instytucji kultury.
Tworzenie miejsc pracy przez beneficjenta nie zawsze jest niezbędne do prawidłowego	W kolejnej edycji programu finansowanego ze środków europejskich, tworzenie miejsc pracy przez beneficjenta nie powinno być	MKiDN	30 czerwca 2025	Programowa operacyjna	Kultura	FEnIKS	MKiDN	Odpowiednie zaprojektowanie systemu kryteriów oceny projektów.

Wniosek	Rekomendacja	Adresat	Termin wdrożenia	Klasa	Obszar tematyczny	Program operacyjny	Instytucja zlecająca badanie	Sposób wdrożenia
funkcjonowania placówki, a zdarza się, że następuje tylko w celu spełnienia wymogu formalnego. Nota bene, w dzisiejszych czasach wydaje się, że większym problemem staje się powoli bardziej brak kandydatów do pracy, niż brak miejsc pracy.	elementem weryfikowania kryterium formalnego (obligatoryjnego). Takie kryterium wydaje się dość mocno wątpliwe. Analogicznie, można rozważyć eliminację takiego kryterium w ramach kryteriów rankingujących ocenianych punktowo. Należy natomiast utrzymać kryterium miejsc pracy utworzonych dla osób z niepełnosprawnościami, seniorów i mniejszości narodowych.							

Spis tabel, wykresów, map, schematów i ramek

Spis tabel

Tabela 1.	Umowy w OP VIII według statusu wniosku o płatność końcową (WOP)	15
Tabela 2.	Zestawienie zastosowanych technik badawczych	15
Tabela 3.	Umowy w OP VIII według roku zawarcia umowy o dofinansowanie	20
Tabela 4.	Umowy w OP VIII według statusu złożenia wniosku o płatność końcową (WOP)	21
Tabela 5.	Wskaźniki produktu i rezultatu bezpośredniego przyjęte na poziomie VIII OP wg danych dotyczących projektów ze złożonymi wnioskami o płatność końcową (123 projekty zakończone)	22
Tabela 6.	Projekty realizujące cele ponadregionalnych strategii rozwoju	35
Tabela 7.	Wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego ponoszone przez budżet państwa i budżety samorządowe	48
Tabela 8.	Wydatki majątkowe na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego ponoszone przez budżet państwa i budżety samorządowe	49
Tabela 9.	Wartość wydatków/projektów wspierających kulturę i dziedzictwo narodowe w latach 2016-2022	51
Tabela 10.	Wartości SMK w latach 2016-2022	55
Tabela 11.	Tabela badawcza komplementarności	93

Spis wykresów

Wykres 1.	Możliwość osiągnięcia wskaźników rezultatu projektów w okresie 12 miesięcy po ich zakończeniu	25
Wykres 2.	Zmiany, które już wystąpiły w gminie, lub których wystąpienia należy się spodziewać w bliskiej przyszłości, w związku z realizacją projektów dofinansowanych w ramach VIII osi priorytetowej PO LiŚ	33
Wykres 3.	Zmiany, dotyczące instytucji beneficjentów już występujące lub których wystąpienia beneficjenci się spodziewają w przyszłości	38
Wykres 4.	Wpływ projektu na sytuację finansową instytucji beneficjenta	44
Wykres 5.	Efekty projektów w otoczeniu społeczno-gospodarczym beneficjentów	46
Wykres 6.	Wydatki z działu 921 (klasyfikacji budżetowej) w 2022 r.	50
Wykres 7.	Wartości Syntetycznego Miernika Kultury dla Polski	54
Wykres 8.	Efekt netto interwencji na tle całkowitych zmian SMK w okresie 2016-2022	56
Wykres 9.	Wpływ pandemii COVID-19 na efekty projektów	63

Wykres 10. Trudności, z którymi mierzyli się projektodawcy	65
Wykres 11. Konkretnie rozwiązania poprawiające dostępność stosowane w ramach projektów	72
Wykres 12. Wprowadzanie w projektach dot. sfery kultury rozwiązań zwiększających dostępność obiektów kultury – znaczenie dla mieszkańców gmin (opinie samorządowców)	73
Wykres 13. Rozwiązania zwiększające dostępność obiektu/oferty instytucji dla osób ze szczególnymi potrzebami oraz osób zagrożonych wykluczeniem – wprowadzane w ramach projektów i kluczowe dla mieszkańców	74
Wykres 14. Typy realizowanych działań w projekcie – na podstawie deklaracji beneficjentów (było możliwe wskazanie kilku odpowiedzi)	78

Spis map

Mapa 1. Projekty VIII OP POIiŚ wpisujące się w strategię ponadregionalne według województw	35
Mapa 2. Liczba projektów realizowanych na terenie regionów (dane prezentowane w niebieskich słupkach) oraz wartość projektów realizowanych na terenie regionów (dane kursywą, prezentowane w mln zł – zróżnicowanie w tym zakresie zostało oddane cieniowaniem)	57
Mapa 3. Liczba projektów wspartych na terenie regionów według typu obiektu	58
Mapa 4. Gminy zagrożone trwałą marginalizacją	60

Spis schematów

Schemat 1. Cele szczegółowe	14
Schemat 2. Główne perspektywy oglądu tematyki badania	16
Schemat 3. Schemat przebiegu ewaluacji – układ i sekwencyjność stosowania technik badawczych	17
Schemat 4. Zastosowane rozwiązania zwiększające dostępność obiektu/oferty	69

Spis ramek

Ramka 1. Cel główny ewaluacji	12
-------------------------------------	----